

Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen

Save the Children Finland

Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa

Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta

Toimittaneet Paula Marjomaa ja Milja Laakso

Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen

Save the Children Finland

Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa

Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta

Lastensuojelun edunvalvojahanke

2005-2009 ja 2010-2011

Toimittaneet Paula Marjomaa ja Milja Laakso

Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 15

Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro 15

ISSN 1459-9392

ISBN 978-952-5706-24-6

© Pelastakaa Lapset ry

Kannen kuva: Kirsti Pusa

Taitto: Hannu Karjalainen

Painopaikka: K-Print

Pelastakaa Lapset ry

Koskelantie 38

00610 Helsinki

Puh. 010 843 5000

Faksi: 010 843 5111

www.pelastakaalapset.fi

www.lastensuojelunedunvalvonta.fi

SISÄLLYS

Alkusanat: Lastensuojelun edunvalvonta lapsen oikeuksien turvaajana ... 5

Sanni Niskala, Mikko Oranen, Hanna Piironen ja Päivi Sinko

1. Löytöretki lastensuojelun edunvalvontaan 9

Paula Marjomaa, Otso Lapinleimu ja Milja Laakso

Lastensuojelun edunvalvonta ilmiönä	10
Hankkeen lähtökohdat	13
Alueelliset käytännöt luovat toiminnalle perustaa	16
Edunvalvojen koulutusta ja vertaistukea	23
Sähköinen opas ja ”Löydä edunvalvoja” -hakukone	27
Lapsikeskeinen näkökulma edunvalvontaprosessiin	30
Standardit yhtenäistävät edunvalvojen toimintaa	30
Vaikuttamistyöllä tilaa lapsen osallistumisoikeudelle	32

2. Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet 37

Tiina Tammi ja Otso Lapinleimu

Yleistä edunvalvonnasta	38
Lapsen asema suhteessa hänen edunvalvontaansa	39
Edunvalvonnan tarpeen arviointi	40
Hakemus lastensuojelun edunvalvojan määräämiseksi	45
Tuomioistuimen päätös	49
Edunvalvojan toiminta	50
Lastensuojelun edunvalvojan tehtävän päättyminen	55

3. Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa..... 58

Mirjam Araneva

Hallintoprosessista tuomioistuinprosessiin ja takaisin	58
Lapsen oikeudesta tietoon sekä oikeudesta ilmaista mielipiteensä ja puhevallasta	59
Hallintoprosessista	64
Edunvalvojan rooli ja oikeudet lastensuojelun avohuollossa	65
Huostaanotto, sijoituksen valmistelu ja päätöksenteko	68
Edunvalvojan rooli ja tehtävät sijaishuollon kuluessa	71
Jälkihuolto	73
Tuomioistuinprosessista	74
Oikeus lasta koskevaan tietoon	79

4. Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa 88

Hanna Tulensalo

Lapsilähtöisyys lastensuojelun edunvalvonnassa	89
Lastensuojelun edunvalvojan työskentelyvaiheet.....	93
Edunvalvoja lapsen kanssa lastensuojeluprosessissa	97
Edunvalvoja lapsen kanssa seksuaalisen hyväksikäyttö- ja pahoinpitelyepäilyn selvittämisprosessissa.....	105
Edunvalvonnan päättäminen	110
Asiakastarinoita.....	111

5. Kokemuksia toteutuneista edunvalvonnoista 119

Paula Marjomaa, Hanna Tulensalo ja Milja Laakso

Monimuotoiset syyt johtivat edunvalvojan hakemiseen	120
Edunvalvojamääräykset määrittävät tehtäväkuvaa	123
Pykälät päätösten taustalla	125
Edunvalvojan ja oikeusavustajan yhteistyö	125
Tehtävässä tarvittava tieto ja osaaminen.....	127
Edunvalvojan määräämisen vaikutuksia lapsen tilanteeseen.....	128

6. Pioneerityötä monitoimijaisessa kentässä – Lastensuojelun edunvalvojahankkeen arviointia 132

Markus Anttila, Kehityspiikki Oy

Arvioinnin tarkoitus ja toteutus	132
Lastensuojelun edunvalvonta; merkitys, rooli ja lain erilaiset tulkinnat	134
Erilaiset prosessit ja niihin liittyvät kokemukset.....	136
Valtakunnalliset ja alueelliset rakenteet.....	142
Käytännöt.....	146
Hankkeen toiminta	152
Johtopäätökset ja suositukset	155

7. Loppusanat tienristeyksessä 161

Paula Marjomaa

Lähteet 163

Liite 165

Alkusanat

Lastensuojelun edunvalvonta lapsen oikeuksien turvaajana

Sanni Niskala, Mikko Oranen, Hanna Piironen ja Päivi Sinko

Lapsen oikeuksien sopimuksen syntymistä on kuvattu suureksi hiljaiseksi käännteeksi lapsuuden historiassa. Saattaa olla, etteivät kaikki sopimuksen allekirjoittajatkään olleet perillä siitä, miten merkittävästä lapsuuden ja lasten aseman uudelleen määrittelystä oli kyse. Monet heistä saattoivat ajatella, että kyse on siitä, miten lapset ”osallistetaan” aikuisten maailmaan ilman, että aikuisten toimintaa kyseenalaistetaan. Sopimus kuitenkin kääntää asetelmaa: antamalla lapsille itsenäisen toimijan aseman se muuttaa lapsuuden ja aikuisuuden välistä suhdetta. Samalla se pakottaa myös aikuisten maailmaa muuttumaan.

Lastensuojelun edunvalvojanhanke on kulkenut lapsen oikeuksien sopimuksen viitoittamaan suuntaan. Sopimukseen perustuva kansallinen lainsäädäntö oli rai-vannut hankkeelle jonkinlaisen tieuran, mutta monessa kohtaa kyse on ollut vii-vasta lainlaatijoiden kartassa pikemmin kuin kulkukelpoisesta reitistä luonnossa. Hanke on joutunut etsimään omaa polkuaan ja rakentamaan siltoja eri suuntiin. Joissain paikoin yhteyden syntymiseen on riittänyt pari tukevaa lankkua ojan yli, joissain ylitettävänä on ollut toisilleen aivan vieraiden tahojen välinen vuolas vir-ta. Jossain kohtaa on ollut pakko muuttaa suuntaa.

Hankkeen tulokulma lastensuojeluun on ollut aidosti uusi ja pakottanut kaik-ki hankkeen toimijat perusteelliseen pohdintaan. Vaikka joissakin Euroopan maissa, kuten Englannissa ja Saksassa, on edunvalvontaa kehitetty ja toteutet-tu jo pidempään, niiden toimintatavat eivät olleet suoraan siirrettävissä meille. Hankkeen kuluessa eri foorumeilla jouduttiin etsimään vastauksia niin kriittisiin kysymyksiin kuin hämmästeleviin kommentteihin siitä, mitä edunvalvonta oi-kein on ja mihin sitä muka tarvitaan. Tilannetta ei alkuvaiheessa helpottanut se, ettei tuolloinen lastensuojelulaki tuntenut edunvalvonnan käsitettä vaan sen pe-rusteet oli etsittävä muualta lainsäädännöstä.

Mukana olleet järjestöt olivat muiden kyselijöiden kanssa samassa veneessä. Ohjausryhmän jäsenet ovat olleet kiperissä tilanteissa yrittäessään selittää omis-sa verkostoissaan hankkeen ideaa ja tavoitteita. Hätäisesti tulkittuna tämän voi-si nähdä merkiksi huonosti valmistellusta projektista, mutta todellisuudessa on ollut kyse siitä, että kohteena on ollut aivan uusi ilmiö. Sille on pitänyt rakentaa muotoa ja etsiä sanoja. Vaikka tässäkin olisi ollut kylliksi, toiminnalle on pitänyt löytää toteuttamisen tapoja ja luoda käytäntöjä.

Jotkut ovat olleet huolissaan siitä, että lastensuojelu on juridisoitumassa, kun toteutuneessa lakiuudistuksessa lastensuojelun päätöksentekoa siirrettiin tuomioistuimille. Uudistus toi mukanaan myös uuden juridisen toimijan: lastensuojelun edunvalvojat. Huolestujat ovat kuitenkin myöhässä ja ehkä myös huolissaan väärästä asiasta: lastensuojelu on jo juridisoitunut ja hyvä niin! Lastensuojelussa yhteiskunnan väliintulot lasten ja perheiden elämään ovat voimakkaita ja niiden vaikutukset saattavat olla elinikäisiä, joskus jopa yli sukupolvien ulottuvia. On oikein, että tällaisia toimenpiteitä koskevat päätökset valmistellaan huolellisesti ja tehdään niin, että asianosaisten oikeusturvasta huolehditaan. Aiheellista on sen sijaan tuntea huolta siitä, miten lapsen ääni kuuluu juridisoituneessa lastensuojelussa ja miten aikuisten toimintatapoihin virittynyt järjestelmä huomioi lasten erityiset tarpeet. Lastensuojelun edunvalvontahankkeessa on tarkasteltu juuri näitä kysymyksiä ja katsottu, miten edunvalvonta voi niihin vastata.

Hanke oli yhtenä toimijana mukana vaikuttamassa siihen, että lastensuojelun edunvalvonta sai omat pykälänsä lastensuojelulain uudistuksessa. Huolimatta lopullisten pykälien puutteista, ne antavat kuitenkin edunvalvonnalle aikaisempaa tukevamman aseman. Kyse on viranomaisia velvoittavasta toiminnasta. Suuri haaste onkin se, miten tuo pykälien velvoittavuus saadaan muutettua käytännön toiminnaksi kunnissa. Uusi laki toi mukanaan runsaasti velvoitteita kunnille sekä paikoin huimasti lisääntyneet lastensuojelun asiakasmäärät. Edunvalvonta on vain yksi uusi asia monien muiden joukossa eikä sen merkitystä ja tarpeellisuutta välttämättä tunnisteta. Miten lastensuojelun sosiaalityöntekijät saadaan näkemään, että edunvalvonta voi selkiyttää sosiaalityön roolia lastensuojelun monisyisissä ja joskus sotkuisissakin prosesseissa ja tarjota uusia toimintamahdollisuuksia? Edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän roolien suhde onkin ollut yksi keskeisistä hankkeen aikana esiin nousseista kysymyksistä.

Hankkeen myötä erilaiset näkemykset lastensuojelun edunvalvonnan perimmäisestä luonteesta ovat alkaneet hahmottua. Hankkeen ulkopuolinen arviointi kirkasti kaksi vastakkaista tapaa ymmärtää edunvalvontaa lastensuojelussa. Toisen mukaan kyse on melko teknisestä juridisesta instrumentista, jonka käyttö on syytä varata aivan erityisiin tilanteisiin. Toisen, vastakkaisen näkemyksen mukaan edunvalvonnassa on kyse poliittisideologisesta välineestä, joka avulla voidaan edistää lapsen oikeuksien toteutumista ja lapsen äänen kuulumista lastensuojelussa laajemminkin.

Ei ole sattumaa, että järjestöjen hankkeessa rakentui jälkimmäinen tapa nähdä lastensuojelun edunvalvonta. Mukana olleet lastensuojelujärjestöt ovat kaikessa toiminnassaan pyrkineet lasten oikeuksien turvaamiseen ja myös kehittäneet menetelmiä ja välineitä, joiden avulla lasten ääni tulisi paremmin kuulluksi. Usein lasten aseman konkreettinen muutos nostaa esiin muutostarpeita viran-

omaisten toiminnassa. Koska järjestöt eivät edusta julkista sektoria, niillä voi olla paremmat mahdollisuudet tuoda ilmi näitä kriittisiä näkemyksiä ja valvoa osaltaan lasten oikeuksien toteutumista. Tämä sama tavoite on lastensuojelun edunvalvontatoiminnan ydintä: se sitoutuu puolueettomasti valvomaan ja puolustamaan lapsen etua käsiteltävässä asiassa. Edunvalvonnan tulee katsoa asioita eri tavalla ja eri näkökulmasta kuin kunnallinen lastensuojelu tuodakseen prosessiin aidosti jotakin uutta ja lapsen kannalta merkityksellistä.

Lastensuojelun edunvalvonnan suuntaviivojen hahmottelemisessa ja käytäntöjä luovassa ja kehittävässä työssä järjestöt ovat olleet omimmalla alueellaan. Yksin ne eivät tietenkään ole voineet toimia. Lastensuojelun edunvalvontahanke onkin hyvä esimerkki verkostoitumisen ja yli sektoreiden ulottuvan yhteistyön voimasta. Mukana on ollut niin oikeuslaitoksen, sisäministeriön hallinnonalan ja sosiaalipalvelujen toimijoita. Työssä on päästy hankkeen aikana pitkälle, kuten syntynyt edunvalvojen verkosto, käsikirja ja netin monipuolinen tietopankki osoittavat. Nyt on kuitenkin aika aloittaa vahdinvaihto, jossa vastuu lakisääteisen lastensuojelun edunvalvontatoiminnan ylläpitämisestä ja kehittämisestä siirtyy julkiselle sektorille eli valtiolle ja kunnille. Samalla on huolehdyttävä siitä, että toiminnan perimmäinen tavoite aikuisten maailmaa muuttavasta lapsen oikeuksien turvaamisesta säilyy ja vahvistuu.

Lastensuojelun edunvalvonta on suuri haaste monella tapaa. Se on haaste sosiaalityölle: kuinka hyväksyä tasaveroiseksi yhteistyökumppaniksi itsenäinen ja lastensuojelua ulkopuolelta kenties kriittisestikin katsova toimija. Se on haaste myös edunvalvojina toimiville työntekijöille, koska heistä useimmilla on lastensuojelun ja sosiaalityön tausta: kuinka oppia toimimaan riippumattomasti ja niin, että ymmärtää edustavansa tässä roolissa vain ja ainoastaan lasta. Edunvalvojan mukaantulo asettaa lapsen vanhemmatkin uuteen tilanteeseen. Onko edunvalvonta haaste lapselle itselleen? Toivottavasti ei. Lapselle edunvalvonnan tulisi tuoda vahva ja kannatteleva kokemus siitä, että hänen mielipiteillään ja kokemuksillaan on merkitystä ja aikuiset toimivat hänen parhaakseen. Silloin lastensuojelun edunvalvoja on lunastanut paikkansa.

Helsingissä 21.1.2010

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen ohjausryhmän jäsenet:

Sanni Niskala, Nuorten Ystävät ry

Mikko Oranen, Ensi- ja turvakotien liitto ry

Hanna Piironen, SOS-lapsikylä ry

Päivi Sinko, Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia

1 Löytöretki lastensuojelun edunvalvontaan

Paula Marjomaa, Otso Lapinleimu ja Milja Laakso

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen matkan varrella, erityisesti sen alkuvaiheessa, oli eri toimijoiden puheessa kuultavissa monenlaista ihmettelyä siitä, mihin tehtävään edunvalvoja lastensuojelussa oikeastaan tarvitaan tai tarvittaisiin? ”Miksi lapselle pitäisi määrätä edunvalvoja valvomaan lapsen etua? Sehän on sosiaalityöntekijän tehtävä! Tarvitaanko lastensuojelun soppaan vielä yksi kauha lisää?” Usein kriittiset näkökulmat liittyivät siihen, että lapselle tulisi taas yksi ihminen lisää tähän prosessiin. Mitä lapsi tästä hyötyy? Mihin näitä ”pehmo-edunvalvoja” tarvitaan, kun juristit oikeusavustajana osaavat hoitaa asian? Miksi juuri meidän ajassamme tulee lastensuojelun toimijajoukkoon tällainen ”lastensuojelun edunvalvoja”? Mistä tässä ilmiössä on kyse?

Tämän kirjan tavoitteena on koota yksiin kansiin niitä vastauksia, joita hankkeessa mukana olleet ovat tähän kysymyksen yhdessä löytäneet viisivuotisen kehittämishankkeen aikana. Kirjan ensimmäisessä luvussa esitellään hankkeen lähtökohtia: lapsen osallisuuteen, edustamiseen ja sen merkitykseen kytkeytyvää keskustelua sekä myös niitä osin ristiriitaisia näkökulmia, joita lapsen henkilöä koskevaan edunvalvontaan liittyen suomalaisessa keskustelussa on esitetty. Ensimmäisessä luvussa kerrotaan myös hankkeessa mukana olleista pilottialueista, joilla on ollut lastensuojelun edunvalvonnan käytäntöjen kehittämisessä merkittävä rooli. Löytöretkeä lastensuojelun edunvalvontaan kuvataan kehittämistyön eri osa-alueiden esittelyn kautta. Luvut 2, 3 ja 4 muodostavat eräänlaisen lastensuojelun edunvalvonnan käsikirjan, josta löytyy ohjeita ja tietoa niin edunvalvojan tarvetta harkitsevalle sosiaalityöntekijälle, edunvalvojamääräyksen antavalle maistraatille tai käräjäoikeudelle kuin edunvalvojana toimivalle. Käsikirjaosuus on rakennettu niin, että lukijan on helppo löytää eri tilanteissa hake mansa tieto tarvitsematta lukea kirjaa välttämättä kannesta kanteen. Luvussa 2 kuvataan edunvalvonnan juridista perustaa ja edunvalvonnan vaiheita edunvalvonnan tarpeen arvioinnista ja edunvalvojan hakemisesta aina edunvalvontatehtävän päättymiseen. Luku 3 paneutuu vaihe vaiheelta siihen, mitä edunvalvojan rooliin ja tehtäviin juridisesti kuuluu lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Luku 4 kuvaa edunvalvojen työvaiheita sekä lastensuojeluprosessin aikana että silloin, kun edunvalvoja toimii lapsen edustajana rikosprosessissa. Luvun tarkoitus on auttaa ennen kaikkea edunvalvojina toimivia hahmottamaan työnsä erilaisia vaiheita lapsilähtöisen työn näkökulmasta.

Lastensuojelun edunvalvojahankkeessa on kerätty ainutlaatuista tietoa ensimmäisistä Suomessa lastensuojelulain mukaan määrätyistä edunvalvonnoista sekä muista hankkeen aikana toteutuneista edunvalvonnoista, joissa hankkeessa mukana olleet edunvalvojat ovat toimineet. Näitä käytännön kokemuksia on koottu lukuun 5. Luvussa 6 lähestytään lastensuojelun edunvalvontaa Kehityspiikki Oy:n vuosina 2008 ja 2009 toteuttaman ulkoisen arvioinnin näkökulmasta. Osuudessa esitellään ulkoisen arvioinnin johtopäätöksiä lastensuojelun edunvalvonnan kehittämisen edellytyksistä sekä suosituksia tulevalle kehittämistyölle.

Lastensuojelun edunvalvonta ilmiönä

Vuonna 2005, jolloin lastensuojelun edunvalvojahanke aloitti toimintansa, YK:n lapsen oikeuksien sopimus oli jo alkanut kuulua ja näkyä lastensuojelujärjestöjen strategioissa ja suunnitelmissa sekä kehittämistyössä. Lapsen osallisuuden merkityksestä sekä lapsen äänen kuulemisesta puhuttiin jo paljon. Sosiaalityössä nähtiin yleisesti, että lapsen kanssa työskentelyn tulee olla kiinteä osa lastensuojelutyötä. Lastensuojelutyötä tekevät sosiaalityöntekijät tunnistivat velvollisuutensa arvioida lapsen etua ja kuulla lasta, kuten muun muassa lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa.

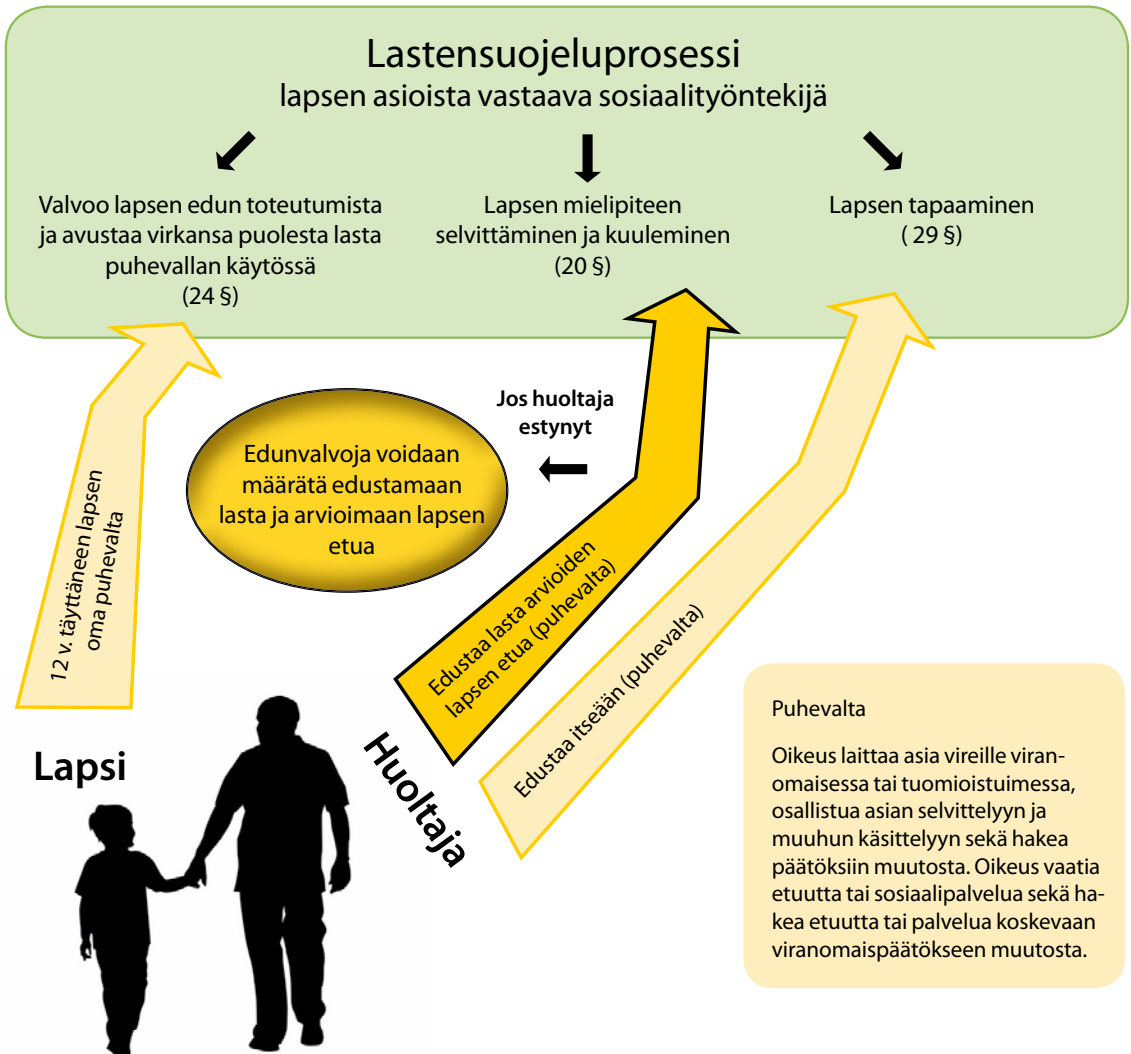
Lastensuojelun toimijoiden joukossa ei kuitenkaan täysin vielä ymmärretty, mitä kaikkea merkitsee se, että lapsen oikeuksien sopimuksen myötä lapsesta tuli myös juridisesti vanhemmistaan riippumaton oikeussubjekti. Lapsi sai oman oikeudellisen aseman lasta koskevassa päätöksenteossa. Tapahtui muutos lasten ja aikuisten välisissä suhteissa. Tämä lastensuojelun edunvalvonnan näkökulmasta erittäin tärkeä seikka jäi vaille ymmärrystä tai huomiota. Sopimusvaltioille syntyi lapsen oikeuksien sopimuksen myötä velvoite uudistaa lapsen oikeudellisen aseman määrittely lainsäädännössään. Suomen lapsilainsäädäntö vastasi monilta osin hyvin varsin hyvin lapsen oikeuksien sopimusta sen voimaan tullessa. Lastensuojelulakia oli uudistettu noin kymmenen vuotta aiemmin, jolloin lapsen oikeuksien sopimuksen valmistelutyö oli ollut jo täydessä vauhdissa. Kuitenkin 1995 valmistuneessa valtioneuvoston lapsipoliittisessa selonteossa ”Lastensuojelusta kohti lapsipoliittikkaa” kiinnitettiin huomiota uskottu mies -järjestelmän kehittämiseen ja siihen, että lapsen aseman ja edun vahvistaminen ja kehittäminen on välttämätöntä. Selonteossa todettiin, että lapsen puhevallan käyttö oli järjestetty epätyytyväisellä tavalla siten, että huoltajalla oli merkittäviä oikeuksia jopa huostaanotetun lapsen suhteen: vanhemman etu painottuu helposti lapsen edun kustannuksella eikä lapsen asema tällöin ole tasavertainen vanhemman kanssa.

(Valtioneuvoston lapsipoliittinen selonteko VNS 2/1995)

Lastensuojelun edunvalvoja -asian ymmärtämisen kannalta on otettava lähempään tarkasteluun lastensuojelun joskus kaksi ristiriitaista tavoitetta: lapsen etu ja perhe-elämän yksityisyyden suoja. Tarkasteltaessa lastensuojelun edunvalvontaa ilmiönä, voidaan suhtautumisessa edunvalvontaan erottaa kahdenlaista diskurssia. *Edunvalvonta nähdään yhtäältä hyvin rajattuna juridisena normina, jota tulisi käyttää vain poikkeustilanteissa. Toisessa näkemyksessä edunvalvonta käsitetään lapsen etuun kytkeytyvänä, poliittisideologisena tavoitteena, joka mahdollistaa lapsen äänen tehokkaamman esilletulon.* Näiden kahden, toisilleen jopa vastakkaisen näkökannan olemassaolo tuli selvästi esille mm. vuosina 2008–2009 toteutetun hankkeen ulkoisen arvioinnin aineistossa (ks. luku 6). Tämän ilmiön läsnäolo onkin ollut leimaa antavaa koko hankkeen kehittämistyölle ja etenemisen tavalle. Hankkeen toiminnassa on tiedostettu varsin hyvin erityisesti joidenkin suomalaisten juridiikan asiantuntijoiden näkemys, jonka mukaan lastensuojelun edunvalvontaa ei oikeastaan pitäisi käyttää lastensuojelussa kuin erittäin poikkeuksellisissa ja selkeissä tilanteissa, joissa huoltaja on estynyt edustamaan lasta rikosepäilyn tai sairauden vuoksi. Tämän näkemyksen mukaan edunvalvojan käyttäminen huoltajan sijasta on pulmallista huoltajien oikeuksien näkökulmasta ja lapsen etu tulee pääsääntöisesti arvioiduksi riittävällä tavalla hyvin hoidetun lastensuojelutyön kautta.

Totta on, että lastensuojelun edunvalvojaa ei ole tarkoitettu paikkaamaan, eikä sen pidä paikata vaikeata tai huonosti hoidettua lastensuojelutyötä. Kuinka se voisikaan, kun kyse on aivan erilaisesta asemasta suhteessa lapseen ja lapsen edustamiseen. Lastensuojelun edunvalvonta juontaa juurensa YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksesta. Sen tarkoitus on turvata lapsen asianmukainen edustaminen päätöksenteossa, jota juuri lastensuojelutyötä tekevät viranhaltijat johtavat. Viranomaisten tehtävänä on avustaa lasta puhevallan käytössä, mutta he eivät voi käyttää lapsen puhevaltaa. Tässä on nimenomaan se ydinkohta, jossa viranomaisen ja edunvalvojaksi määrätyn tehtävät eroavat. *Edunvalvoja käyttää lapsen puolesta tai rinnalla puhevaltaa siinä prosessissa, jota viranomainen johtaa. Hän siis tosiasiallisesti arvioi myös tehtyä lastensuojelutyötä lapsen edun näkökulmasta.* Tarvittaessa lapsen edunvalvoja voi hakea jotain etuutta tai tukitointa lapselle tai valittaa päätöksestä, jonka viranomainen on tehnyt. Hakiessaan lapselle edunvalvojaa vaikeaan lastensuojelutapaukseen sosiaalityöntekijä arvioi lapsen ja vanhemman etujen olevan ristiriidassa tai vanhemman tarpeiden korostuvan päätöksenteossa lapsen edun kustannuksella. Sosiaalityöntekijä tulee edunvalvojaa hakiessaan samanaikaisesti vahvistaneeksi lapsilähtöisen laadukkaan lastensuojeluprosessin toteutumista sitä kautta, että joku ulkopuolinen

taho, tässä tapauksessa siis edunvalvoja, arvioi koko prosessia vain ja pelkästään lapsen näkökulmasta. Edunvalvojalla ei myöskään ole sosiaalityöntekijälle kuuluvaa yhteistyö- ja tasapuolisuusvelvoitetta suhteessa lastensuojeluprosessin osapuoliin, vaan hän voi keskittyä puhtaasti lapsen etujen arvioimiseen.

Kuvio 1: Lapsen ja huoltajan puhevallan käyttö lastensuojeluprosessissa

Kuvion 1 avulla havainnollistetaan eri toimijoiden tehtäviä, oikeuksia ja asemaa lastensuojeluprosessissa. On tärkeää pitää mielessä, että sosiaalityöntekijä johtaa lastensuojeluprosessia. Hänellä on tietyt lakisääteiset velvoitteet suhteessa lap-

seen ja hänen läheisiinsä. Edunvalvojan määrääminen ei poista niitä, eikä mitenkään muuta sosiaalityöntekijän velvoitteita tässä asiassa. Lastensuojeluprosessissa ollessaan huoltaja edustaa sekä itseään että lasta arvioiden lapsen etua. Nämä ovat kaksi toisistaan erotettavissa olevaa huoltajan tehtävää. Edunvalvoja voidaan määrätä edustamaan lasta, jolloin huoltajalle jää edelleen asianosa-asema ja oikeus käyttää omaa puhevaltaansa. Jos lapsi on täyttänyt 12 vuotta, hänellä on rinnakkainen puhevalta huoltajansa kanssa tai edunvalvojan kanssa, jos sellainen on määrätty huoltajan sijaan edustamaan lasta. Puhevallan käyttö tarkoittaa sitä, että puhevallan haltijalla on oikeus laittaa joku asia vireille viranomaisessa tai tuomioistuimessa, osallistua asian selvittelyyn ja muuhun käsitteelyyn sekä hakea päätökseen muutosta. Hänellä on myös oikeus vaatia etuutta tai sosiaalipalvelua sekä hakea muutosta näitä koskeviin päätöksiin. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on aina lastensuojelun päätöksenteossa arvioida huoltajan kykyä toimia lapsen puhevallan käyttäjänä, kuten yllä on lueteltu. Huoltajan tulisi kyetä erottelemaan lapsen etu ja omat tunteet ja tarpeet.

Hankkeen lähtökohdat

Lastensuojelun edunvalvojahankkeessa on ollut mukana kuusi valtakunnallista lastensuojelun järjestöä ja toimijaa; Pelastakaa Lapset ry, Nuorten ystävät ry, Ensi- ja turvakotien liitto ry, SOS-lapsikylä ry, Folkhälsan Raseborg sekä Helsingin diakonissalaitos. Kaikkien näiden toimijoiden lastensuojelutyössä on nähty, että on tilanteita, joissa lasta ei huomioida riittävästi häntä koskevassa päätöksenteossa. Lapsen ja vanhemman edut saattavat olla ristiriidassa tai vanhemman tarpeet korostuvat lapsen edun kustannuksella. Lapsen henkilöön liittyvä edunvalvonta on näissä järjestöissä nähty sekä mahdollisuutena lapsen aseman parantamiseksi että lapsen oikeutena tulla edustetuksi häntä koskevassa päätöksenteossa.

Hankkeen alkaessa Suomesta puuttui tietoa ja näkemystä siitä, milloin edunvalvojaa tulisi käyttää, miten sitä haetaan lapselle sekä mitä edunvalvojan tehtävään kuuluu. Edunvalvojatoiminta yhdistettiin vielä varsin yleisesti holhoustoimen edunvalvontaan, joka määrittelee alaikäisen edustamisesta hänen talouteensa liittyvissä asioissa. Suomessa lapsen holhous ja huolto on lainsäädännöllisesti erotettu toisistaan. Se, että lapsen huoltoon liittyvissä asioissa käytetään termiä 'edunvalvonta', onkin hieman erikoista. Lapsen huoltoon liittyvistä tehtävistä säädetään laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (LHL). Sen mukaan yksi huoltajan tehtävistä on edustaa lasta hänen henkilöään koskevissa

asioissa. Huoltaja toimii myös holhoustoimilain mukaisena lapsen edunvalvojana huolehtien lapsen taloudellisista asioista. Olisikin ehkä selkeämpää, jos lastensuojelussa puhuttaisiin lapsen edustamisesta ja määrättäisiin huoltajan sijaan lapselle edustaja eikä edunvalvoja.¹⁾

Lapsille oli haettu edunvalvojia jossain määrin jo ennen 2000-lukua tilanteissa, joissa huoltajaa tai huoltajalle läheistä henkilöä epäiltiin lapseen kohdistuneesta rikoksesta. Tällöin lapselle määrättiin yleisesti edunvalvojaksi juridisen koulutuksen saanut oikeusavustaja. Oli kuitenkin alettu nähdä, että lapsen oikeuksien sopimuksesta syntyvä velvoite lapsen osallisuuden turvaamiseen, lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen edellyttäisi myös sosiaalihuollon prosesseissa edunvalvojia. Lisäksi pidettiin tärkeänä, että nämä edunvalvojat osaisivat arvioida lapsen etua lapsen kasvun ja kehityksen näkökulmasta sekä osaisivat kohdata lapsen ja toimia lapsen rinnalla ja tukena edustaessaan ja käyttäessään lapsen puhevaltaa. Suomesta puuttui siis lapsen kasvuun ja kehitykseen perehtyneiden edunvalvojien verkosto eikä meillä ollut koulutusta tällaisiksi edunvalvojiksi haluaville henkilöille.

Vuonna 2001 - kymmenen vuotta sen jälkeen, kun Suomi oli ratifioinut lapsen oikeuksien sopimuksen, säädettiin laki, joka mahdollisti lapsen henkilöä koskevan edunvalvonnan myös sosiaalihuollon asiassa. Tämä laki oli laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (SHAL). Lastensuojelun edunvalvojahankkeen alkaessa meillä oli käsissämme tuo sosiaalihuollon asiakaslain 10.3§, jossa todettiin mahdollisuus ja velvollisuus hakea lapselle edunvalvojaa huoltajan sijaan silloin, kun tietyssä sosiaalihuollon asiassa katsotaan huoltajan olevan estynyt toimimaan lapsen edunvalvojana ja arvioimaan lapsen etua kyseisessä asiassa. Lastensuojelun edunvalvojahanke joutui toimintansa alussa pohtimaan muun muassa sitä, millaisissa tilanteissa edunvalvojia on käytetty, millaisissa tilanteissa edunvalvojia tulisi käyttää, millaista osaamista nämä lastensuojelussa toimivat edunvalvojat tarvitsevat sekä millainen tulisi olla lastensuojelun edunvalvojille järjestettävä koulutus. Tästä alkoi hankkeen tavoitteenasettelu ja kehittämistyön matka.

Saadaksemme taustatietoa hankkeen kehittämisen pohjaksi, teimme syksyllä 2005 laajat valtakunnalliset sähköiset kyselyt sosiaalitoimille, maistraateille ja käräjäoikeuksille. Kyselyssä selvitettiin ensisijaisesti SHAL 10§:n käyttöä sekä kokemuksia edunvalvojina toimineiden osaamisesta sekä osaamistarpeista. Näihin kyselyihin saatiin vastauksia 95 (416) sosiaalitoimesta, 19 (61) käräjäoikeudesta sekä 23 (36) maistraatista. Kyselyjen pohjalta lähdettiin muodostamaan

1) Katso myös luku 2, s. 38 (Yleistä edunvalvonnasta).

käsitystä siitä, mihin asioihin hankkeessa tulisi panostaa.

Hankkeessa alettiin hakea myös kansainvälistä näkökulmaa ja esimerkkiä lastensuojelun edunvalvontaan ja lapsen edustamiseen. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen ratifioinnin seurauksena useissa maissa oli 1990-luvun aikana luotu järjestelmiä, jotka takasivat lapsen oikeuden edustajaan heitä koskevissa oikeudellisissa asioissa. Edunvalvontatyön perustaksi oli nostettu lapsen oikeuksien sopimuksen artiklojen 3 ja 12 tarkka noudattaminen. Näissä puhutaan lapsen edun huomioimisesta kaikissa valtion toimissa ja lapsen oikeudesta ilmaista omat mielipiteensä. Iso-Britanniassa edustajan määräämisellä lapselle tietyissä hallinnollisissa päätöksentekotilanteissa on vielä pidemmät perinteet. (Bilson, Andy & White, Sue) Siellä edunvalvontatyö koetaan vaativaksi ja tärkeäksi. Englannin ja Walesin oikeuslaitos eroaa suomalaisesta siinä, että Englannissa ja Walesissa on erillinen perheoikeus, kun Suomessa perheoikeudellisia asioita varten ei ole erityistuomioistuinta. Lapsen asema oikeusprosessissa on Englannissa ja Walesissa pyritty turvaamaan selkeän edunvalvontajärjestelmän avulla. (ks. <http://www.CAFCASS.gov.uk>) Skotlannissa lastensuojeluun liittyvät asiat sekä rikosasiat, joissa lapsi on epäiltynä, käsitellään Children's Hearings -järjestelmän puitteissa. Myös tässä järjestelmässä on turvattu lapsen oikeus edunvalvojaan. (Hill et. al. 2002) Englannissa ja Walesissa edunvalvoja määrätään tyypillisesti silloin, kun sosiaalihuolto on joutunut puuttumaan perheen tilanteeseen ja lapsen sijoittamista perheen ulkopuolelle harkitaan, adoptioon liittyvissä kysymyksissä sekä avioerotilanteeseen liittyvissä huoltoriidoissa.

Saksassa edunvalvojan käyttäminen lapsen asioissa mahdollistui vuonna 1998. Frankfurtin yliopiston professori Ludwig Salgo on perehtynyt eri maiden edunvalvontajärjestelmiin. Hän katsoo englantilaisen nk. tandem-mallin olevan toimivimmin (ks. esim. Bilson & White). Saksassa mallia kuitenkin pidettiin liian kalliina, mistä johtuen luotiin oma edunvalvontajärjestelmä. Edunvalvoja käytetään erityisesti lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuksiin liittyvissä asioissa. Heidän tehtävänä on tuoda lapsen tahtoa ja toiveita näkyväksi. Saksassa edunvalvojana toimivat kasvatuksen, psykologian, sosiaalityön ja lakitieteen ammattilaiset. Edunvalvoja valitaan tehtävään sen mukaan, minkä ammattialan osaaminen kyseisessä asiassa on lapsen kannalta hyödyllisintä.

- Lastensuojelun edunvalvonta perustuu YK:n lapsen oikeuksien yleissopimukseen
- Lapsen oikeuksien sopimuksen myötä lapsi sai oman oikeudellisen aseman häntä koskevassa päätöksenteossa
- Edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa

Alueelliset käytännöt luovat toiminnalle perustaa

Hankkeen alkuvaiheessa, vuoden 2005 lopulla tehtyjen kyselyjen perusteella vahvistui käsitys siitä, että edunvalvoja-asia nähtiin tärkeänä, mutta toimijat tarvitsivat tietoa edunvalvonnan käyttötilanteista sekä hakemisesta. Vaikutti siltä, että lapsen henkilöön liittyvän edunvalvonnan tärkeydestä vallitsi liikuttava yksimielisyys, mutta hämmentävä hiljaisuus, kun asiaa alettiin lähemmin tarkastella. Kukaan ei oikein tuntunut tietävän mistä on kyse, kenelle asia kuuluu ja kenen tai minkä tahon asiasta edes kuuluisi tietää. Jo tässä yhteydessä kävi selväksi lastensuojelun edunvalvojatoiminnan hallinnollinen monitahoisuus ja se, että tässä asiassa osallisena olevilla toimijatahoilla ei ollut ennestään toimivia yhteistyösuhteita. Lastensuojelun edunvalvonnan hakemispäätös tapahtuu sosiaalitoimissa. Hakemukset taas käsitellään joko maistraateissa tai kärjäoikeuksissa.

Maistraatit olivat kiinnostuneita asiasta yleisen edunvalvonnan (talouteen liittyvän) näkökulmasta, mutta olivat melko tietämättömiä asiakaslain mukaisen lapsen henkilöön liittyvän edunvalvonnan käytännön toteuttamisesta. Maistraattien edustajat näkivät oman roolinsa asiassa aika vähäisenä. Esimerkiksi valvontavollisuutta (vrt. tilintekovollisuus) ei heille tässä asiassa synny²⁾. Myös kärjäoikeuksille lastensuojelun edunvalvojasta päättäminen oli uusi asia, koska lastensuojeluasiat muutoin käsitellään pääsääntöisesti hallinto-oikeuksissa. Asia oli edellä mainittujen toimijoiden kautta kolmen eri ministeriön vastuualueella; sosiaali- ja terveysministeriön, oikeusministeriön sekä sisäasiainministeriön.

Koska kokemusta lastensuojelun edunvalvonnoista ei ollut, koettiin hankkeessa, että ilman näiden keskeisten tahojen kanssa tehtävää tiivistä yhteistyötä ei tässä asiassa voida saavuttaa merkittäviä edistysaskeleita. Näin hankkeen kehittämistyön alustaksi valittiin alueellinen pilottitoiminta. Alueellisen pilot-titoiminnan tavoitteena oli käynnistää lastensuojelun edunvalvojatoimintaa pilot-tialueella, vahvistaa alueellisia toimintarakenteita ja saada paikalliset toimijat yhteistyöhön sopimaan yhteisistä toimintatavoista sekä pohtimaan lastensuojelun edunvalvonnan toimivia käytäntöjä. Alueellisten käytäntöjen kehittäminen oli välttämätöntä, jotta lastensuojelun edunvalvontatyölle saatiin kehitettyä käytännön perusta.

Pilottialueiden löytämiseksi hankkeen työntekijät esittelivät hanketta marras-kuussa 2005 Sosiaali- ja terveysministeriön rahoittamien lastensuojelun valti-onavustushankkeiden työkokouksessa. Samalla esitettiin kyseisille hankkeille

2) Toisaalta edunvalvojat eivät tee varsinaisia lasta koskevia päätöksiä, joten voidaan ajatella myös niin, että jokainen hallinnollinen päätös tulee myös edunvalvojan osalta tarkasteltua osana viranomaisen tekemää päätöksentekoprosessia.

yhteistyökutsu. Näin löytyivät ja tulivat mukaan lopulta Länsi-Pohjan, Pohjois-Savon, Hämeenlinnan seudun sekä ns. Kaakonkulman alueet. Näiden lisäksi pidettiin tärkeänä saada hankkeeseen mukaan suurten kaupunkien edustusta. Tampereen kaupungissa oli lasten edunvalvonta-asiaa mallinnettu jo Turvallisen elämän eväät lapselle -hankkeen kehittämän ”Kädestä pitäen turvaa lapselle” –toimintamallin avulla. Tampereelta saimme yhteydenoton yhteistyön aloittamiseksi. Lastensuojelun edunvalvojahanke toivoi saavansa mukaan yhteistyöhön myös pääkaupunkiseudun kuntia, mutta lopulta alueelta yhteistyöhön lähti mukaan pelkästään Helsingin kaupungin huoltoselvitysyksikön edustus. Se keskittyi pohtimaan erityisesti edunvalvojan käyttämisen tarvetta huoltoriidoissa.

Alueellisen pilottitoiminnan lisäksi nähtiin hankkeen alkuvaiheessa tärkeänä koota valtakunnallisesti yhteen henkilöitä, joilla on käytännön kokemusta lapsen henkilöön liittyvästä edunvalvonnasta sosiaalihuollossa ja jotka ovat keskeisessä asemassa lapsen aseman ja edunvalvonnan kehittämisessä. Helmikuussa 2006 pidettiin työkokous, johon osallistui maistraattien, sosiaalitoimien, järjestöjen sekä oikeusaputoimen edustajia. Sosiaali- ja terveysministeriön silloinen hallitusneuvos Virpi Kölhi alusti työkokousta lainsäädännön näkökulmalla lapsen asemaan ja lapsen henkilöön liittyvään edunvalvontaan liittyvissä kysymyksissä ja sen jälkeen työstiin yhteisesti tähän asiaan liittyviä keskeisiä teemoja ja kehittämistarpeita. Työkokous oli merkittävä suunnannäyttävä hankkeen tulevalle toiminnalle.

Hanke on toimintansa alusta saakka pyrkinyt toimimaan sekä valtakunnallisten että alueellisten toimijoiden aktivoijana ja toiminnan käynnistymisen edistäjänä. Koska kyseessä on kokonaan uudenlaisen ajattelun ja toimintatavan rakentaminen, on sen edistyminen myös hidasta ja tapahtuu pitkälti toimijoiden ehdoilla. Samanaikaisesti on ollut meneillään isoja valtakunnallisia rakenteellisia uudistuksia ja kehittämishankkeita, jotka ovat liittyneet lastensuojeluun sekä kuntien yhteistoimintarakenteisiin. Tällaisia ovat olleet muun muassa Sosiaalialan kehittämishankkeen osana toiminut lastensuojelun kehittämishanke (2004–2007), kunta- ja palvelurakennemuutokseen tähtäävä vuonna 2005 alkanut Paras-hanke sekä sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (KASTE 2008–2011). Lastensuojelulain uudistus on lisäksi tuonut kunnille monia muitakin uusia toimintatapoja sekä -velvoitteita. Tätä taustaa vasten on varsin ymmärrettävää, että lastensuojelun edunvalvonta-asian eteneminenkin on kohdannut monia haasteita. Vaikka alueellinen kehittäminen sidottiin silloisiin valtakunnallisiin kehittämishankkeisiin ja alueellisiin rakenteisiin, ovat kunta-rajat, seutukunnat ja kehittämishankkeet ehtineet jo hankkeen toiminnan aikana muuttua monin paikoin. Tästä hyvänä esimerkkinä ovat juuri lastensuojelun

kehittämisyksiköt ja -hankkeet, joiden toimintaan lastensuojelun edunvalvontaa kytkettiin ainakin Pohjois-Savossa, Hämeenlinnassa, Satakunnassa, Varsinais-Suomessa ja Jyväskylän seudulla. Niiden kautta lastensuojelun edunvalvojatoiminta saatiinkin erinomaisesti kytkettyä kuntien kehittämistyöhön ja verkostoihin. Valitettavasti näidenkin hankkeiden ja yksiköiden rahoitus päättyi monin paikoin. Kaste-alueiden ja hankkeiden muotoutuessa lastensuojelun edunvalvojahanke oli jo toimintansa päätösvaiheessa. Niillä alueilla, joilla tätä toimintaa oli jo käynnistelty, saatiin Kaste-rahoituksen avulla järjestettyä vielä joitakin alueellisia koulutustilaisuuksia. Jatkohankkeessa vuosina 2010-2011 Kaste-alueet ovat tärkeitä yhteistyötahoja.

Lastensuojelun edunvalvonnan kehittyminen pilottialueilla

Seuraavassa kuvataan alueittain, miten lastensuojelun edunvalvonta kytkeytyi paikallisiin rakenteisiin sekä miten ja millä edellytyksillä asia eteni eri alueilla.

Kaakonkulmaksi kutsutaan aluetta, johon kuuluvat Etelä-Karjalan ja Kymenlaakson maakunnat. Pilottitoimintaan tullessaan tällä alueella esiteltiin lastensuojelun edunvalvontaa Etelä-Karjalan sosiaalijohdon kokouksessa sekä Länsi-Saimaan kuntien lastensuojelun hankkeen ohjausryhmässä Socomin eli Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen toimesta. Ensivaiheessa pilot-tiryhmään tuli Lappeenrannan, Luumäen, Taipalsaaren sekä Socomin edustus. Myöhemmin mukaan liittyivät Kouvola, Kotka sekä Hamina. Pääasiallisesti tehtäväksi tälläkin alueella nähtiin aluksi tiedon jakaminen. Pilottitoiminnassa mukana olleet henkilöt tiedottivatkin asiasta aktiivisesti erilaisissa alueellisissa tilaisuuksissa.

Kotkassa pidettiin toukokuussa 2006 työkokous, johon osallistuivat kuntavii-tosten sosiaalityöntekijät sekä alueen käräjäoikeuden tuomarit. Työkokouksessa käytiin tärkeää keskustelua huoltoriitojen keskellä elävistä lapsista ja siitä, miten heidän edustamisensa näissä prosesseissa tulisi hoitaa. Lappeenrannassa pidettiin toukokuussa 2007 ja Kouvolassa tammikuussa 2008 yhteistyökokous, joissa eri toimijat saivat perustietoa lastensuojelun edunvalvonnasta.

Kaakonkulman ryhmä kokoontui kesään 2008 saakka säännöllisesti, lähes joka toinen kuukausi. Ryhmässä etsittiin vastauksia tärkeisiin kysymyksiin, kuten esimerkiksi siihen, missä tilanteissa edunvalvontaa tulisi käyttää. Samalla pyrittiin löytämään alueelle yhtenäisiä käytäntöjä toiminnan ja palkkioiden maksamisen suhteen. Haastavana asiana nähtiin myös edunvalvojan työaikaan liittyvät kysymykset.

Tälle pilottialueelle on ollut tyypillistä tietynlainen alueellinen hajanaisuus. Hankkeet ja rakenteet, joihin edunvalvonnan kehittämistyö on kytkeytynyt, ovat

eläneet koko pilottitoiminnan ajan ja vieneet osan energiasta. Näin ollen lastensuojelun edunvalvonta ei ole saavuttanut sellaista jalansijaa kuin toimijoiden aktiivisuus ja innokkuus olisi toisissa olosuhteissa voinut saavuttaa.

Tampereen kaupungilla lastensuojelun edunvalvontoja oli tehty jo ennen hanketta. Tampereella edunvalvontoja tekivät muutamat asiaan erikoistuneet lakimiehet ja toimeksiannot liittyivätkin yleensä tilanteisiin, joissa oli epäily lapseen kohdistuneesta rikoksesta. Kustannussyistä johtuen edunvalvojana on toiminut oikeusavustaja.

Vuonna 2006 edunvalvojahanke valmisti Tampereen kaupungin kanssa sopimusta niin sanotun ”tandem-mallin” kokeilemisesta. Tandem-mallia esitellään myöhemmin tässä käsikirjassa. Lyhyesti sanottuna se on toimintatapa, jossa lapselle määrätään sosiaalityön ammattilainen edunvalvojaksi ja hänen rinnalleen oikeusavustaja hoitamaan kyseessä olevan asian juridista osaamista vaativa osuus. Tampereen pilottityöryhmässä oli tässä suunnitteluvaiheessa mukana juristi, joka oli hoitanut paljon edunvalvontoja. Tarkoitus oli, että edunvalvontoja suorittanut lakimies perehdyttää sosiaalityön kentältä olevan henkilön tekemään edunvalvontoja ja he toimivat työparina.

Hankkeen näkökulmasta pilottialueyhteistyö vaikeutui Tampereen kaupungilla vuoden 2007 alussa tapahtuneen tilaaja-tuottajaorganisaatiouudistuksen myötä. Organisaatiouudistuksen seurauksena avainhenkilöiden toimenkuvat muuttuivat ja yhteistyö hiipui joksikin aikaa. Samaan aikaan Tampereella syntyi ajatus oman työntekijän palkkaamisesta edunvalvonta-asioita hoitamaan. Tampereen kaupunki perusti sosiaalityöntekijän viran, jossa tehtäviin kuuluu lastensuojelun edunvalvonnan kehittäminen ja edunvalvojana toimiminen. Virka täytettiin vuoden 2009 alusta. Yhteistyö virisikin tämän uuden viran myötä uusissa puitteissa ja on hankkeen loppuvaiheessa ollut monenlaista tiedonvaihtoa, koulutusta ja kehittämistyötä sekä Tampereen kaupungin että Pirkanmaan alueen kanssa.

Pohjois-Savossa pilottiryhmä muodostettiin Pohjois-Savon lastensuojelun kehittämisyksikön tuella ja osaksi sen toimintaa. Alue on varsin laaja ja se käsittää 23 kuntaa. Pilottiryhmä, jossa oli lähinnä lastensuojelun toimijoita, pysyi pääsääntöisesti samana koko toiminnan ajan. Ryhmä kokoontui säännöllisesti noin kahden kuukauden välein.

Pilottiryhmä otti pääasialliseksi tehtäväkseen tiedonjakamisen lastensuojelun edunvalvonnasta, jotta toiminta ylipäättään käynnistyisi alueella. Tämän tiedottamisen toteuttamiseksi Pohjois-Savoon palkattiin kolmeksi kuukaudeksi hankkeen toimesta alueellinen työntekijä informoimaan alueen kuntia lastensuojelun edunvalvonnasta ja edunvalvonnan hakemisesta.

Alueelle tyypillisenä haasteena oli koko pilottitoiminnan ajan, että edunval-

vontoja kyllä haettiin, mutta erilaisista syistä johtuen niitä ei kuitenkaan lopulta määrätty. Alueella koettiin haasteelliseksi kuntien sosiaalityöntekijöiden kova vaihtuvuus, minkä vuoksi kestävien rakenteiden luominen on hankalaa. Samalla koettiin tärkeäksi, että edunvalvojien palkkionmaksuun liittyvät epäselvyydet saataisiin ratkaistua.

Alueella pidettiin ensimmäinen eri toimijoiden välinen yhteistyökokous syyskuussa 2007. Tuolloin keskusteltiin eri viranomaisten roolista edunvalvonnan prosessissa. Hankkeen päätösvaiheessa Pohjois-Savon lastensuojelun kehittämisyksikkö on ottanut lastensuojelun edunvalvoja-asian kehittämisen yhdeksi kehittämiskohteekseen ja alueella suunnitellaan asiaan liittyvää koulutuspäivää ja työkokousta.

Hämeenlinnan seudun pilottiryhmä muodostui alueella jo toimivien ja toisensa tuntevien rikosasioiden sovittelijoiden ryhmästä. Hämeenlinnan ryhmään on toiminnan aikana kuulunut noin kahdeksan henkilöä. Koordinoivana yhteistyötahona toimi kesään 2008 saakka Hämeenlinnan lastensuojelun kehittämisyksikön perustamishanke, tämän jälkeen Hämeenlinnan kaupunki.

Hämeenlinnassa on haettu ja määrätty useita lastensuojelun edunvalvontoja ja näin kokemusta edunvalvojan tehtävästä on saatu runsaasti. Hämeenlinnassa saatiin myös ensimmäisenä perusturvalautakunnan päätös (Petula 771/2008) edunvalvojan maksettavasta korvauksesta. Päätöksessä edunvalvojan palkkioksi määritettiin seuraavasti:

”Perusturvalautakunta vahvistaa lastensuojelun edunvalvonnan korvaukseksi 65 €/t, mikäli edunvalvoja tekee työn omalla ajalla ja 19 €/t, jos työ tapahtuu kaupungin työajalla. Korvaus maksetaan aktiivisuudesta, ei valmisteluun liittyvistä tehtävistä. Lisäksi korvataan matkakustannukset.”

Hämeenlinnan edunvalvojien ryhmä kokoontui vuosina 2007 ja 2008 noin kolmen kuukauden välillä. Koska ryhmäläisille alkoi heti tulla kokemusta edunvalvontatyöstä, ryhmän kanssa selviteltiin edunvalvontatyöhön liittyviä käytäntöjä. Hämeenlinnassa järjestettiin kaksi eri toimijoiden välistä yhteistyökokousta. Mukana oli edustajia kaikilta asiaan keskeisesti liittyviltä tahoilta: käräjäoikeudesta, hallinto-oikeudesta, maistraatista, sosiaalitoimesta, sosiaaliasiamies, sekä edunvalvojana toimivat. Näiden kokousten avulla saatiin aikaiseksi mahdollisimman toimiva yhteistyö edunvalvontaprosessin eri vaiheiden aikana.

Länsi-Pohjan muodostavat kuusi Länsi-Pohjan sairaanhoitopiirin kuntaa, joista suurimmat ovat Kemi ja Tornio. Alueella on noin 70000 asukasta.

Hankkeen näkökulmasta Länsi-Pohja on alueena ollut lastensuojelun edunvalvonnoissa edelläkävijä. Alueella on vallinnut halu ja yhteisymmärrys toimia lapsen edun eteen.

Länsi-Pohjan alueella oli kehitetty seudullisia lapsilähtöisiä toimintarakenteita jo ennen hanketta. Niinpä alueella tapahtuvaa edunvalvontatyötä tukemaan perustettu moniammatillinen työryhmä saatiin koottua nopeasti. Länsi-Pohjan moniammatillinen työryhmä kokoontuu säännöllisesti noin 3-4 kertaa vuodessa. Työryhmään osallistuu aktiivisesti sosiaalitoimien, maistraatin ja hallinto-oikeuden edustajia. Myös muiden ammattiryhmien edustajat osallistuvat kokouksiin ajoittain. Työryhmän säännölliset kokoontumiset ovat edesauttaneet tiedon kulua eri viranomaisten välillä.

Koska alueella on haettu jo kymmeniä edunvalvontoja, Länsi-Pohjan moniammatillinen työryhmä on pureutunut esille nousseisiin edunvalvontatyön kohtiin ja etsinyt alueellisia ratkaisuja kehittämiskohteiden ratkaisemiseksi.

Länsi-Pohjan alueella on kokeiltu edunvalvonnan ns. tandem-mallia. Sekä lasten, edunvalvojaksi määrätyn että asioissa toimineiden oikeusavustajien kokemukset mallista ovat olleet hyviä. Kokemuksen perusteella lastensuojelun edunvalvoja ja oikeusavustaja ovat voineet keskittyä omaan osaamisalueeseensa sekä saaneet tarvitsemaansa apua toiselta.

Kesään 2008 saakka alueen edunvalvonnat hoidettiin lähinnä Länsi-Pohjan Sateenkaari-hankkeen kautta ja käytännössä kuntien yhteinen, hankkeen sosiaalityöntekijä toimi edunvalvojana kaikissa edunvalvonnoissa. Nyt alueella toimii yhteensä neljä edunvalvojaa.

Varsinais-Suomen lastensuojelun kehittämisyksikkö sekä *Jyväskylän seudun* lastensuojelun kehittämisyksiköt tulivat *Satakunnan* tavoin mukaan hankkeen kehittämistyöhön edunvalvojakoulutuksien kautta. Näiden yksiköiden työntekijöitä osallistui edunvalvojakoulutukseen. Kaikissa niissä lähdettiin koulutuksessa mukana olleiden työntekijöiden toimesta kokoamaan verkostoa ja kehittämään seudullista rakennetta edunvalvojatoiminnalle. Varsinais-Suomen lastensuojelun kehittämisyksikön toiminta päättyi elokuussa 2009 ja niinpä edunvalvoja-asiaakin jäi siellä muutamien edunvalvojaksi kouluttautuneiden henkilöiden varaan eikä sille ainakaan tässä vaiheessa löytynyt toimintarakennetta. Jyväskylässä järjestettiin marraskuussa 2008 lastensuojelun edunvalvontaa koskeva info- ja keskustelutilaisuus keskisuomalaisille lastensuojelun työntekijöille.

Satakunnan lastensuojelun kehittämisyksikkö on osa Satakunnan kuntien (22 kuntaa) lastensuojelun palvelurakennetta ja palvelujen kehittämistä. Satakunnan maakunnallinen kehittämisyksikköhanke on osa sosiaali- ja terveysministeriön sosiaalialan kehittämisohjelmaa. Satakunnassa lastensuojelun edunvalvoja-asiaan tartuttiin aktiivisesti. Siellä lastensuojelun kehittämisyksikkö jatkaa toimintaansa ja he ovatkin voineet kehittää edunvalvojatoimintaa tämän yksikön kordinoina. Satakunnassa edunvalvojiksi kouluttautuneiden joukossa on useita

lasten ja nuorten rikosasioiden sovittelijoita. Alueella on järjestetty asiasta työkokouksia.

Pohjois-Suomessa Oulussa ja Rovaniemellä järjestettiin vielä syksyllä 2009 koulutukset lastensuojelun edunvalvonnasta alueen sosiaalityöntekijöille sekä muille toimijoille. Niihin osallistui yhteensä yli sata henkeä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (Poske) Lapin yksikkö toimii jatkossa Lapin alueella toiminnan koordinoijana. Jatkohankkeen aikana alueella tullaan tekemään yhteistyötä ja järjestämään mahdollisesti edunvalvojakoulutusta yhteistyössä.

Pilottikokemuksia

Kaisi Peltoniemi, seudullinen erityissosiaalityöntekijä,
lastensuojelun edunvalvoja, Länsi-Pohja

Lastensuojelun edunvalvonnan kehittämistyö työ tuli Länsi-Pohjassa hyvään saumaan - kuin tilauksesta. Jo vuodesta 2001 lähtien Länsi-Pohjan alueella oli kehitetty lastensuojelua Harava-hankkeen ja Lapsilähtöinen Länsi-Pohja -kehittämishankkeen puitteissa. Samaan aikaan, kun Länsi-Pohjan seutukunta lähti mukaan edunvalvonnan kehittämistyöhön, käynnistyi Sateenkaari-hanke, jonka tavoitteena oli lapsilähtöisyyden juurruttaminen Länsi-Pohjan seutukuntaan.

Kehittämishankkeiden myötä lapsen etua ja lapsen kuulemistä ja kuulluksi tulemistä oli pohdittu paljon asiantuntijatyöryhmissä. Myös käytännön lastensuojelutyössä moni sosiaalityöntekijä oli huomannut, ettei kykene oman toimivaltansa rajoissa tekemään sitä, mitä laki ja lastensuojelutyön etiikka edellyttäisi. Meille kaikille kehittämistyössä ja perustyössä olleille lastensuojelun edunvalvonta tarjosi sen puuttuvan ”lenkin”, välineen, jonka kautta lapsi voi konkreettisesti tulla paremmin kuulluksi ja saada lastensuojelutyössä hänelle kuuluvan aseman.

Lastensuojelun edunvalvonnan kehittämistyössä on ollut mukana maistraatti, oikeus-aputoimi, hallinto-oikeus ja kunnan sosiaalityö. Asiantuntijatyöryhmään osallistuneiden välillä on alusta asti vallinnut aktiivinen ja innostunut kehittämisilmapiiri - lasten aseman ja kuulemisen parantaminen on koettu tärkeäksi ja yhteiseksi tavoitteeksi. Lastensuojelun edunvalvonnan kehittämistä Länsi-Pohjan alueella on edesauttanut myös yksittäisten, asiasta innostuneiden sosiaalityöntekijöiden vihkiytyminen asian eteenpäin viemiseen.

Itselleni toimiminen edunvalvojana on kirkastanut ajatusta, että on tilanteita, joissa lapsi ei tule kuulluksi ja edustetuksi ilman lastensuojelun edunvalvojaa. Sosiaalityöntekijän toimivalta ei kerta kaikkiaan riitä sitä toteuttamaan. Muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta sekä sosiaalityöntekijä, huoltajat, lapsi että edunvalvoja ovat olleet yhtä mieltä siitä, että edunvalvoja on ollut prosessissa tarpeellinen, lapsen kannalta tärkeä ja välttämätön toimija.

Edunvalvojien koulutusta ja vertaistukea

Lastensuojelun edunvalvojien koulutusta ja toimivien valtakunnallisten käytäntöjen kehittämistä varten muodostettiin pilottialueiden toimijoista yksi yhteinen *valtakunnallinen pilottiryhmä*. Tämä ryhmä kokoontui yhteensä neljä kertaa kahden päivän mittaiseen työkokoukseen vuosina 2006–2008. Työryhmäläisille pyrittiin ensimmäisessä työkokouksessa antamaan yleistietoa lapsen henkilöön liittyvästä edunvalvonnasta sekä edunvalvontatyöstä käytännössä. Haettiin yhteistä näkemystä työn pohjaksi. Pilottiryhmä työskenteli erittäin aktiivisesti ja innokkaasti. Toisessa työkokouksessa teemana oli ”Kuka edustaisi lasta”. Puheenvuoroja pitivät muun muassa lastensuojelulain kokonaisuudistustyöryhmän puheenjohtaja Sirpa Taskinen sekä hallinto-oikeustuomari Tiina Hyvärinen Hämeenlinnan hallinto-oikeudesta. Kolmannessa työkokouksessa osallistujat jakoivat kokemuksiaan edunvalvontatyöstä ja vanhempi hallitussihteeri Pia-Liisa Heiliö valotti sosiaali- ja terveystieteiden näkökulmaa asiaan. Neljännessä ja viimeisessä työkokouksessa huhtikuussa 2008 paneuduttiin lapsen edun selvittämiseen ja lastensuojelun edunvalvonnan standardeihin.

Varsinaisen pilottiryhmätyöskentelyn päätyttyä jatkettiin yhteistyötä näiden ryhmässä mukana olleiden henkilöiden kanssa vielä eri muodossa, eri tavoittein. Useat heistä olivat jo ottaneet vastaan yhden tai useamman edunvalvontatehtävän ja huomanneet ensinnäkin tapausten olevan vaikeita ja tunteita herättäviä. Toisaalta edunvalvojat kohtasivat tehtävää hoitaessaan myös erittäin paljon avoinna olevia kysymyksiä, joille ei löytynyt valmiita vastauksia. Niinpä hankkeessa alettiin järjestää niin sanottuja *vertaistukipäiviä edunvalvojille*. Ensimmäinen vertaistukiryhmän kokoontuminen oli elokuussa 2007. Edunvalvojien kesken on puhuttu paljon vertaistuen tarpeesta ja merkityksestä. Monet edunvalvojat ovat pitäneet jopa välttämättömänä järjestää itselleen myös työnohjausta. Sitä voidaanakin pitää yhtenä laadukkaan edunvalvojatyön takaajista. Edunvalvojatoiminnan kehittyessä ja yleistyessä on varmaan hyödyllistä ja mahdollista järjestää edunvalvojille myös erilaista ryhmätyönohjausta ja vertaistukea sekä täydennyskoulutusta. Yksi edunvalvojien verkostoitumisen ja vertaistuen muoto ovat lastensuojelun edunvalvojien vuosittaiset kesäpäivät, joista ensimmäiset järjestettiin kesäkuussa 2009.

Ensimmäinen *edunvalvojille suunnattu* kolmipäiväinen *koulutus* järjestettiin keväällä 2008. Koulutus järjestettiin yhteistyössä Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenian kanssa. Sosiaali- ja terveystieteiden osallistui koulutuksen suunnitteluun. Koulutusta edelsi kahden vuoden valmistelutyö pilottiryhmän sekä muiden toimijoiden kanssa. Palmenia valittiin yhteistyökump-

paniksi yhtäältä sen valtakunnallisuuden vuoksi ja toisaalta sen vuoksi, että sillä on kokemusta ja näkemystä sosiaalityöntekijöiden täydennyskouluttajana. Halusimme saada koulutusyhteistyökumppaniksi toimijan, jolla olisi vahva status luomaan mielikuvaa ja uskottavuutta lastensuojelun edunvalvojen korkeatasoiseen ja pätevään koulutukseen. Lisäksi ajateltiin, että valtakunnallisena kouluttajana Palmenia voisi olla yksi mahdollinen edunvalvojen kouluttaja hankkeen jälkeen.

Edunvalvojen koulutusta suunniteltaessa ja toteutettaessa päädyttiin siihen, että koulutukseen haettiin lastensuojelun työkokemusta omaavia henkilöitä, jotka ovat lisäksi perehtyneet lastensuojelun työprosessiin, lapsen kuulemiseen ja lapsen mielipiteen selvittämiseen. Esimerkiksi Englannissa käydyn julkisen keskustelun perusteella edunvalvojalla tulee menestyäkseen olla kokemusta, varmuutta ja ammattitaitoa. Siellä ajatellaan, että koska edunvalvoja joutuu tehtävässään esimerkiksi tarkastelemaan kokeneiden sosiaalityöntekijöiden tekemää työtä, edunvalvojan tulisi olla kokenut sosiaalityöntekijä, jolla olisi vähintään kolmesta viiteen vuotta työkokemusta. Edunvalvojen koulutuksia järjestettiin yhteensä kolme, joista viimeinen oli nelipäiväinen. Koulutuksiin osallistui yhteensä 66 henkilöä. Suurin osa koulutukseen hakijoista oli lastensuojelun ammattilaisia, joilla oli useiden vuosien työkokemus lastensuojelusta sekä monenlaista täydennyskoulutusta muun muassa lapsen kanssa työskentelyyn. Koulutuksessa oli mukana myös muutamia psykologian ammattilaisia sekä lainopillisen peruskoulutuksen saaneita.

Edunvalvojakoulutuksessa käytiin läpi edunvalvonnan kannalta keskeinen lainsäädäntö ja pohdittiin edunvalvojan paikkaa suomalaisessa lastensuojelussa. Lisäksi paneuduttiin lapsen edun ja puhevallan ymmärtämiseen sekä lapsen kanssa työskentelyn edellytyksiin ja lapsen edun arvioimiseen lastensuojelun edunvalvonnan näkökulmasta. Koulutuksessa käytiin myös läpi edunvalvontaprosessia edunvalvonnan tarpeen arvioinnista edunvalvonnan päättymiseen saakka. Koulutuksen ajateltiin antavan valmiudet lapsen edunvalvojana toimimiseen lastensuojelulain edellyttämällä tavalla.

Kaikista kolmesta koulutuksesta kerättiin palautetta sähköisellä lomakkeella. Palautteiden perusteella koulutusten osallistujat olivat tyytyväisiä koulutusten monipuoliseen asiasisältöön ja kouluttajien asiantuntemukseen, mutta kaipaivat enemmän tietoa käytännön kokemuksista edunvalvonnasta. Varsinkin kahden ensimmäisen koulutuksen osallistujien palautteessa pohdittiin paljon edunvalvonta-asian keskeneräisyyttä, puuttuvia rakenteita ja niistä koulutukseenkin kumpuavaa ”epämääräisyyttä”. Nämä palautteet heijastavat osaltaan sitä, että koulutukset ovat olleet osa kehittämistyötä, ja että edunvalvonta-asiassa on edelleen paljon kysymyksiä, joihin ei ole olemassa valmiita vastauksia.

Edunvalvojakoulutukseen osallistuneita kannustettiin paitsi toimimaan edunvalvojina, myös osallistumaan oman alueensa toimivan lastensuojelun edunvalvojakäytännön luomiseen sekä toimimaan osana lastensuojelun edunvalvojahankkeen kehittämisjoukkoa. Useat koulutetut liittyivätkin joko jo alueella olemassa olevaan edunvalvojien työryhmään tai lähtivät muodostamaan alueelleen omia lastensuojelun edunvalvonnan työryhmiä. Tällaisia työryhmiä syntyi muun muassa Jyväskylän seudulle, Varsinais-Suomen silloisen lastensuojelun kehittämisyksikön yhteyteen sekä Satakunnan lastensuojelun kehittämisyksikön alle.

Edunvalvojakoulutusten lisäksi hankkeelta toivottiin *koulutusta sosiaalityöntekijöille* edunvalvojan hakemisesta lapselle. Tällaisia koko päivän kestäneitä koulutuksia järjestettiin hankkeen viimeisen vuoden aikana Porissa, Helsingissä, Tampereella, Rovaniemellä, Oulussa ja Kuopiossa (helmikuu 2010). Hanke järjesti koko toimintansa aikana myös lukuisia työkokouksia ja infotilaisuuksia lastensuojelun edunvalvonnasta. Nämä tilaisuudet oli suunnattu laajasti kaikille edunvalvojatoiminnan piirissä oleville toimijoille. Lisäksi pidettiin työpajoja ja puheenvuoroja useilla valtakunnallisilla lastensuojelun koulutuspäivillä (mm. Talentian asiantuntijapäivät 2006, Valtakunnalliset perhehoidon päivät 2007, Lastensuojelupäivät 2008, Sijaishuollon päivät 2009).

Edunvalvojakoulutuksiin osallistuneiden palautetta koulutuksista

- ”Paljon tarpeellista ja hyvää tietoa. Pikkusen jäi tunne, että asia roikkuu ”ilmassa”, mikä johtunee siitä, että kokemusta asiassa on niin vähän.” (I-koulutukseen osallistuneen palautteesta)
- ”Herätti hyviä kysymyksiä, joskus ehkä ristiriitaisiakin. Edunvalvoja-käsitteen moninaisuus olisi ehkä vaatinut vielä tarkempaa jäsennyttä.” (II-koulutuksen palautteesta)
- ”Koulutuspäivistä jäi erityisesti mieleen edunvalvojan ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työnjaon käsitteleminen - näitä asioita pohdin edelleenkin, ja vaikka asian pitäisi olla selvä, ei se ainakaan minulle ihan kokonaan vielä ole.” (II-koulutuksen palautteesta)
- ”Hyvää ja tarkkaa tietoa tuli paljon, kunhan ne kaikki pääsee soveltamaan työhön.” (III-koulutuksen palautteesta)
- ”Paneeli palveli tätä näkökulmaa parhaiten, samoin luentojen lomassa käydyt yleiskeskustelut. Esitykset loivat pohjan ja reunaehdot edunvalvonnalle, joihin voi peilata käytännön työssä.” (III-koulutuksen palautteesta)

*Kuvia lastensuojelun edun-
valvojakoulutuksesta, työ-
kokouksista ja edunvalvojen
kesäpäiviltä*

Sähköinen opas ja ”Löydä edunvalvoja” -hakukone

Yhdeksi hankkeen tavoitteeksi määriteltiin jo alkuvaiheessa edunvalvontakäsikirjan luominen. Vähitellen kävi kuitenkin selväksi, että kansiin painetun käsikirjan tekeminen ei tuossa vaiheessa ollut järkevää, sillä olemassa olevaa tietoa edunvalvonnoista oli vielä hyvin niukasti ja uutta tietoa tuotettiin koko ajan. Myös lainsäädäntö oli kehittymässä – hankkeen aloittaessa ei vielä ollut tietoa lastensuojelulain uudistamisesta. Kotisivujen luominen internetiin osoittautui järkevimmäksi ratkaisuksi. Se mahdollisti uuden tiedon tuomisen julki tuoreeltaan, lisääntyvän tiedon päivittämisen ja laajan jakelun. Melko nopeasti luontevaksi yhteistyökumppaniksi web-sivujen ylläpitoon löytyi Stakesin (nykyään THL) Sosiaaliportti. Sosiaaliportti oli jo valmiiksi sosiaalityöntekijöiden tuntema tiedonhakupaikka ja neutraali maaperä asialle, jonka ei haluttu leimautuvan vain yksittäisten järjestöjen asiaksi.

Kotisivuille tuotiin yleistä tietoa edunvalvonnasta, siihen liittyvät lainkohdat perusteluineen, olemassa olevat materiaalit ja hakemiseen liittyviä lomakkeita. Lisäksi sivuille tuotiin edunvalvonnan malli, jossa on esitetty lyhyesti edunvalvonnan eri vaiheet ja siihen liittyvät asiat ja prosessit. Kotisivujen tärkeimmistä sivuista teetettiin käännökset Ruotsiksi ja Englanniksi. Näin sivuja on voitu käyttää paitsi entistä monipuolisemmin kotimaassa, myös hyödyksi kansainvälisessä yhteistyössä.

Kotisivujen käyttäjämääriä on mahdollista seurata Google Analytics –palvelun avulla. Kuukausittainen kävijämäärä on ollut tasaisessa kasvussa ja syksyllä 2009 sivuilla on noin 500 käyntiä kuussa. Koska sivut on suunnattu rajatulle asiantuntijajoukolle, voidaan sivujen tunnettuutta pitää hyvänä. Käyntejä sivuilla on kaikista maanosista, lähes 30 maasta.

www.lastensuojelunedunvalvonta.fi

Yksi hankkeen tavoitteista on ollut edunvalvojapankin luominen. Edunvalvojapankilla tarkoitetaan sitä, että käytettävissä olevat edunvalvojat olisivat mahdollisimman helposti löydettävissä.

Hankkeen kotisivuista tuli luonnollinen koti edunvalvojapankille, jolle annettiin nimeksi Löydä edunvalvoja -hakukone. Yhteistyö Sosiaaliportin kanssa mahdollisti edunvalvojapankin integroimisen Sosiaaliportin omaan asiantuntijapankkiin. Käytännössä siis edunvalvojista tuli osa sosiaaliportin asiantuntijoita, mutta edunvalvojien hakemiseksi saatiin kuitenkin luotua hakukone, joka etsii asiantuntijoiden joukosta pelkästään edunvalvojia. Lastensuojelunedunvalvonta.fi -sivujen avauduttua edunvalvojapankkiin ilmoittautui aluksi mukana olleiden pilottilaueiden edustajia. Edunvalvojakoulutusten myötä edunvalvojapankkiin saatiin lisää jäseniä. Käsikirjaa kirjoitettaessa 41 edunvalvojaksi kouluttautunutta henkilöä eri puolilta maata on vienyt tietonsa hakukoneeseen ja ilmoittautunut käytettävissä olevaksi edunvalvojaksi. Edunvalvojina toimivilta saatujen tietojen mukaan hakukone on osoittanut tarpeellisuutensa – sosiaalitoimet ja maistraatit ovat löytäneet edunvalvojan usein juuri ”Löydä edunvalvoja” –hakukoneen kautta.

Hakukoneen sijainti sosiaaliportissa on mahdollistanut sen, että tietojen ajantasaisuudesta ja oikeellisuudesta vastaa jokainen edunvalvoja itse. Näin ollen hakukoneen ylläpito ei vaadi jatkuvaa seuraamista ja jää toimimaan myös hankkeen päätyttyä.

Sosiaaliportti yhteistyökumppanina

Soila Mäkitalo

erikoissuunnittelija, sosiaaliportti.fi

Sosiaaliportti.fi helpottaa ammattilaisten tiedonsaantia

Sosiaaliportti.fi on Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (THL) ylläpitämä verkkopalvelu sosiaalialan ammattilaisille ja yhteistyökumppaneille. Sosiaaliportti parantaa alan verkkotiedon löytymistä ja kehittää uusia palveluita kiireisten ammattilaisten työn tueksi. Käyttäjäpalautteen ja vuosittain tehtyjen käyttäjäkyselyiden perusteella palvelu on onnistunut tavoittamaan alan ammattilaiset. Tiedon hakeminen onkin vuosi vuodelta yksi suosituimmista syistä vierailla Sosiaaliportti -verkkopalvelussa.

Sosiaaliportti.fi -verkkopalvelu tarjoaa ylläpito- ja julkaisujärjestelmäänsä valtakunnallisten sosiaalialan kehittämishankkeiden käyttöön. Hankesivujen tavoitteena on tuottaa ajankohtaista tietoa sosiaalialan kehittämisestä. Sosiaaliportin vakaa, joustava ja kehittyvä julkaisualue mahdollistaa monipuolisen tietosisällön tuotannon verkkoon.

Sosiaaliportti on kehittynyt sosiaalialan kansalliseksi verkkoyhteisöksi, jonka toimintaa tukee laaja käyttäjien ja sisällöntuottajien verkosto, näissä mukana myös hankesivujen ylläpitäjät. Käyttäjät ovat löytäneet palvelun hyvin: Sosiaaliportissa on tällä hetkellä lähes 40 000 erillistä käyntiä kuukausittain, reilu 20 000 yksittäistä kävijää ja palveluun on rekisteröitynyt jo yli 7 000 sosiaalialan ammattilaista.

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen pilottiryhmään kuuluville edunvalvojille perustettiin syksyllä 2006 Sosiaaliportti -verkkopalveluun omat, vain heille avoimet ryhmäsivut. Sivut toimivat nk. työtilana, jossa he pääsivät jakamaan aineistoa ja keskustelemaan keskenään erilaisista esille nousseista kysymyksistä.

Työtilan osoittauduttua toimivaksi väyläksi tiedonjakamiseen, aloitettiin yhdessä Sosiaaliportin toimituksen ja lastensuojelun edunvalvojahankkeen kanssa suunnittelemaan vastaavaa kokonaisuutta, joka olisi suunnattu valtakunnallisesti kaikille aihepiiristä kiinnostuneille. Sosiaaliportin kannalta lastensuojelun edunvalvonta -hankesivusto tuotti juuri sellaista alan ajankohtaista tietoa, jonka levittämiseen hankesivut Sosiaaliportissa on tarkoitettukin. Tuloksena avattiin Lastensuojelun edunvalvonta -hankesivusto kesällä 2007. Vielä kieliversioiden avauduttua syksyllä 2007 voitiin tavoittaa yhä useampi kohderyhmästä.

Sosiaaliportin ja Pelastakaa Lapset ry:n yhteistyön tuloksena saavutettiin monia etuja: Sosiaaliportissa oli jo valmiina kohderyhmä lastensuojelun edunvalvonta -hankkeen sivuille, ja toisaalta hanke tarjosi tietoa alan kehityksestä ja lisäksi kumpikin taho saattoi hyödyntää omia markkinointikanaviaan uudesta hankesivustosta tiedotettaessa.

Lastensuojelun edunvalvonta -hankesivuston sijainti Sosiaaliportissa on ollut luontevaa ja tuonut kävijöille lisäarvoa.

Lapsikeskeinen näkökulma edunvalvontaprosessiin

Pilottityöskentelyn aikana edunvalvontaprosessia mallinnettiin aluksi edunvalvontaan liittyvän juridiikan pohjalta sekä pilottialueilla kehitettyjen alueellisten toimintakäytäntöjen perusteella. Sitä mukaa, kun tietoa toteutuneista edunvalvonnoista kertyi, tuli hankkeessa ajankohtaiseksi ja mahdolliseksi ryhtyä mallintamaan sitä, miten edunvalvontatyöskentely lapsen kanssa näyttäytyy lapsikeskeisen sosiaalityön näkökulmasta. Edunvalvojan toimintaa ja työn sisältöjä ei ole (esimerkiksi lain tasolla) tarkemmin määritetty. Näin ollen edunvalvoja voi työskennellä hyvin vapaamuotoisesti kunkin yksittäisen asiakastilanteen edellyttämällä tavalla. Mallinnuksen avulla haluttiin selvittää, onko edunvalvontatyössä kuitenkin myös jotain yleistä, joka toistuu erityisistä asiakastilanteista huolimatta? Onko edunvalvonta kuvattavissa oleva, avoin prosessi?

Tehtyjä ja meneillä olevia edunvalvontoja kartoitettiin hankkeessa toteutetun tiedonkeruun avulla ja haastattelemalla yhteensä seitsemää edunvalvojaa. Haastattelut toteutettiin 2008 – 2009 välisenä aikana. Haastattelujen tarkoitus oli hakea tietoa ja kuvata tarkasti meneillään olevaa edunvalvontaprosessia. Kevään ja syksyn 2009 ajan hankkeessa toimi lisäksi lastensuojelun edunvalvojien työryhmä, jonka tarkoitus oli pohtia lapsen kanssa työskentelyä edunvalvonnassa. Ryhmän kanssa mallinnettiin edunvalvonnan prosesseja ja toimintaa sekä suunniteltiin lapsen kanssa työskentelyyn liittyvää materiaalia. Tämä ns. lapsityöryhmä oli merkittävä tuki edunvalvojan toiminnan kuvaamisessa. Ryhmäläisten käytännön kokemukset edunvalvontatyöstä ovat olleet perusta edunvalvonnan prosessin kuvaamiselle. Edunvalvojan toiminnan kuvaamisen rinnalla syvennettiin tietoa edunvalvontojen etenemisestä myös suhteessa lastensuojelun asiakkuusprosessiin. Mallinnustyön tuloksena syntynyt prosessikuvaus on tämän kirjan luvussa 4 ”Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa”.

Standardit yhtenäistävät edunvalvojien toimintaa

Lastensuojelun edunvalvonnassa on kyse uudesta, vasta kehittymässä olevasta toiminnasta ja työstä. Siksi olisi tärkeää, että lastensuojelun edunvalvojien toimintaa ohjaisivat yhteisesti sovitut pelisäännöt eli standardit. Yhteisiä pelisääntöjä tarvitaan monesta eri syystä. Säännöt auttavat jäsentämään työkenttää ja yhtenäistämään edunvalvojien työtä. Vaikka jokainen edunvalvoja toimii oman harkintansa ja omien vahvuuksiensa kautta, yhteiset säännöt lisäävät työn sisällöllistä yhteneväisyyttä. Eri puolilla maata toimivat, standardeihin sitoutuneet

edunvalvojat voivat toimia samantapaisesti - lapsen näkökulmasta ajatellen eri edunvalvojien toiminta on mahdollisimman tasalaatuista. Edunvalvojien pelisääntöinä standardit mahdollistavat myös edunvalvojien joukon järjestäytymisen yhtenäiseksi ja siten voimakkaammaksi toimijaksi.

Sitoutuminen julkisiin standardeihin lisää työn avoimuutta. Tämä helpottaa työn tilaajan (esimerkiksi sosiaalitoimen, maistraatin tai hallinto-oikeuden) asemaa, sillä hän tietää, mitä saa pyytäessään standardeihin sitoutunutta edunvalvojaa toimimaan tehtävässä. Julkisesti esitetyt standardit, joihin lastensuojelun edunvalvojana toimivat sitoutuvat, toimivat lisäksi asian ulkoista arvostusta lisäävänä tekijänä. Yhteiset pelisäännöt lisäävät toimijoiden, lastensuojelun edunvalvojien, uskottavuutta asiaan perehtyneinä, ammatillisina ja eettisesti korkealaatuista työtä tekevinä henkilöinä.

Lastensuojelun edunvalvojahanke on selvittänyt hyviä käytäntöjä ja kokemuksia niistä maista, joissa edunvalvontaa on pidempään käytetty. Eurooppalaisia edelläkävijämaita ovat Englanti ja Saksa. Hanke on tutustunut myös Sveitsin, Irlannin ja Skotlannin toimintamalleihin. Standardien tärkeyttä on korostettu kaikkialla ja niitä pidetään toiminnan peruspilarina.

Englannissa standardit ovat edunvalvontaorganisaatio CAFcASSin³⁾ toiminnan keskiössä. Standardeja on mietitty yhdessä lasten kanssa. Tavoitteena on ollut taata jokaiselle lapselle samantasoista edunvalvontapalvelua. Standardien avulla CAFcASS pyrkii takaamaan, että jokainen edunvalvoja toimii samojen sääntöjen mukaisesti, olipa hän sitten CAFcASSin oma työntekijä tai yksityinen sosiaalityöntekijä, jotka toimivat itsenäisinä edunvalvojina sopimussuhteessa CAFcASSille. Englannissa YK:n sopimus lapsen oikeuksista on toiminnan keskiössä, myös standardit on rakennettu näihin nojaten.

Myös Frankfurtin yliopistossa toimiva, mannereurooppalaisen edunvalvonnan isäksikin kutsuttu Ludwig Salgo on korostanut standardien tärkeyttä. Saksassa onkin luotu hyvin tarkat toimintaperiaatteet, joissa huomioidaan mahdollisimman tarkasti kaikki edunvalvojan toimintaan liittyvät asiat. Näin taataan mahdollisimman tasapuolinen kohtelu kaikille lapsille. Saksassa standardein määritellään edunvalvojan soveltuvuudesta tehtävään, lapsen ja edunvalvojan välisen suhteen laadusta, erilaisista työn periaatteellisista lähtökohdista ja toiminnan käytännöistä sekä lapsen etujen edustamisesta oikeusprosessissa. (Weber & Zitelmann 2001)

Suomalaisia lastensuojelun edunvalvonnan standardeja on työstetty yhdessä hankkeen pilottialueiden ja edunvalvojaksi kouluttautuneiden kanssa. Edunval-

3) Children and Family Court Advisory and Support Service www.cafcass.gov.uk

vojen kesäpäivillä Eerikkilässä kesäkuussa 2009 sovittiin yhdessä mukana olleiden edunvalvojen kanssa, että Suomen lastensuojelun edunvalvonnan standardit jakautuvat neljään eri pääkategoriaan. Nämä ovat:

Periaatteelliset lähtökohdat

Periaatteellisiin lähtökohtiin sovittiin kuuluvaksi lapsen oikeuksien sopimus, lainsäädäntö, hyvän hallinnon periaatteet, lapsen puhevallan käyttö huoltajan sijaan sekä palvelun valtakunnallinen saatavuus tasa-arvoisesti.

Kelpoisuus ja soveltuvuus

Kelpoisuuteen ja soveltuvuuteen kuuluvia asioita ovat käyty edunvalvojakoulutus, sosiaalialan tai lapsen asioiden asiantuntijuus, vahva kokemus lapsen kanssa tehtävästä työstä, riittävä lastensuojeluprosessin tuntemus ja kokemus, rikosasioissa niihin liittyvä kokemus, oikeusprosessin tuntemus, riippumattomuus ja henkilökohtainen soveltuvuus.

Rakenteet ja käytäntö

Rakenteet ja käytännöt sisältävät edunvalvojan toimintaan liittyviä asioita. Näitä ovat edunvalvojan hakemishetkeen liittyvät asiat, lapsen kanssa työskentely, edunvalvojan toiminnan eri alueet, uskottavuus ja riippumattomuus, tandemmallin käyttö rikosprosessissa sekä yhtenäiset palkkiokäytännöt.

Palvelun laatu

Palvelun laadulla tarkoitetaan erilaisia edunvalvojalta vaadittavia taitoja. Näitä ovat dokumentointi, kohtaamistaidot, standardin mukaisesti toimiminen, arviointi- ja asiakaspalaute, verkostoituva työote ja eettiset periaatteet. Lapselle tulee antaa mahdollisuus saada itselleen ja asiaansa sopiva edunvalvoja, tästä johtuen edunvalvojan tulee ottaa vastaan vain itselleen soveltuvia työtehtäviä. Tällä voidaan tarkoittaa myös oman roolin rajaamista. Edunvalvojan tulee sitoutua tehtävänsä ja ymmärtää ja käyttää oikein asemaansa vaikuttajana ja vallankäyttäjänä. Edunvalvojan tulee myös ylläpitää osaamistaan. Lisäksi katsottiin, että edunvalvojalla tulee olla mahdollisuus työnohjaukseen.

Vaikuttamistyöllä tilaa lapsen osallistumisoikeudelle

Lapsen oikeuksien sopimuksesta juontuva lapsen oikeus osallistua joko itse tai edustajansa välityksellä häntä koskevaan päätöksentekoon on asia, jonka edistä-

miseksi tarvitaan Suomessa vielä paljon työtä. Kyse on yhteiskunta- ja lapsipoliittisesta vaikuttamistyöstä, jossa lapsen osallistumisoikeudelle tehdään konkreettisella tasolla tilaa. Tarvitaan muutoksia lainsäädäntöön, mutta myös toimivia rakenteita, resursseja ja ennen kaikkea ennakkoluulottomia tienraivaajia. Toimintansa aikana lastensuojelun edunvalvojahanke on pyrkinyt tekemään aktiivista vaikuttamistyötä tämän asian edistämiseksi.

Melko pian hankkeen käynnistymisvaiheen jälkeen keväällä 2006 tulivat ensimmäiset versiot tekeillä olleesta lastensuojelulain uudistuksesta. Sen myötä tulimme tietoisiksi siitä, että lastensuojelulakiin oltiin saamassa maininta velvollisuudesta hakea lapselle edunvalvojan sijaista tietyissä tilanteissa, joissa huoltaja on estynyt toimimaan edunvalvojana. Hankkeella olikin erinomainen mahdollisuus päästä osallistumaan tähän valmisteluvaiheeseen. Uutta lakia valmistelevat ministeriön edustajat kävivät kuulemassa hankkeen näkökulmia ja lastensuojelun edunvalvoja-asia oli hankkeessa mukana olevien järjestöjen lakiluonnosta koskevissa lausunnoissa hyvin esillä. Asiaa koskevan pykälän saaminen lastensuojelulakiin oli merkittävä edistysaskel. Lastensuojelun edunvalvonnasta kaivataan kuitenkin edelleen valtion taholta ohjeistusta ja joiltain osin säätelystä. Esimerkiksi edunvalvojatoiminnan laatuun liittyvät kysymykset ovat monin osin käytännössä muodostuvan toimintakäytännön varassa. Myöskään edunvalvojien palkkioista ei ole olemassa ohjeistusta.⁴⁾

Koska kyseessä on vasta kehittymässä oleva toimintamuoto, on pidetty tärkeänä saada sitä koskevaa tietoa ja ohjeistusta valtakunnallisiin lastensuojelua koskeviin dokumentteihin, ohjeistuksiin ja ohjelmiin. Lastensuojelun edunvalvoja-asiaa onkin avattu esimerkiksi lastensuojelun käsikirjassa. Hankkeen loppuvaiheessa Sosiaali- ja terveysministeriössä on ollut meneillään valtakunnallinen lastensuojelun laatusuositus työ sekä oppaan laatiminen lastensuojelulain soveltamiseen. Hankkeella on ollut mahdollisuus esittää näkökulmiaan näihin molempiin.

Suomi on saanut YK:n lapsen oikeuksien komitealta huomautuksia, jotka koskevat lapsen oikeuksien toteutumista. Huomautukset ovat liittyneet muun muassa siihen, että Suomessa lapset joutuvat liian pitkiin huoltoriitaprosesseihin sekä siihen, että lapsilla ei ole mahdollisuutta riittävässä määrin olla osallisena tuomioistuinprosesseissa. Molemmat asiat kytkeytyvät keskusteluun siitä, milloin

4) Erityisen tärkeänä pidettiin sitä, että lastensuojelun edunvalvontaa koskevasta pykälästä tulisi velvoittava (tulee määrätä) sekä sitä, että lastensuojelun edunvalvonnan maksajaksi ei olisi tullut sama taho, joka vastaa edunvalvonnan hakemisesta. Näistä ensimmäinen toteutui, mutta maksajatahoksi muodostui lastensuojelusta vastaava kunta. Sitä, kuinka paljon tämä vaikuttaa kuntien innokkuuteen hakea lapsille edunvalvojaa, on vaikea arvioida. Joitain tällaisia tapauksia on tullut tietoomme.

lapsella tulisi olla oikeus saada edustaja häntä koskevaan päätöksentekoon. Käsiteltäessä huolto- ja tapaamisasioita tuomioistuimessa lapsi ei ole asianosainen. Tätä perustellaan sillä, että kyseessä on aikuisten riita ja lapsia halutaan suojella joutumasta riidan keskelle. Kuitenkin käytännön kokemus on osoittanut, että juuri huolto- ja tapaamisasioiden lapsi voi joutua vuosiakin kestävästi riidan pelinappulaksi ja välikappaleeksi, eikä kenelläkään tunnu olevan mahdollisuutta puuttua siihen. Eikö juuri näissä tapauksissa keskenään riitelevien huoltajien lapsen etua koskevan arviointikyvyn voida katsoa olevan siinä määrin heikentynyt, että lapsella tulisi olla oikeus omaan edustajaan? Edustaja ei pelkästään toimisi hänen tukenaan prosessissa, vaan myös voisi vaikuttaa siihen miten asia ratkaistaan. Edustajaa tarvittaisiin myös selittämään lapselle tehtyjä päätöksiä ja käsittelemään niitä lapsen kanssa. Huolto- ja tapaamiskiistoissa sosiaalitoimen tehtävänä on antaa puolueeton lausunto ja näkemys lapsen edusta. Sosiaalityöntekijät eivät kuitenkaan ole näiden prosessien käsittelyvaiheissa mukana, eivätkä näin ollen voi toimia näissä tilanteissa lapsen tukena.

Lapsen edustamiseen liittyvää keskustelua käytiin myös käsiteltäessä hallituksen esitystä lapsen oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen hyväksymisestä syksyllä 2009 (OM 5/84/2006). Hyväksyessään yleissopimuksen sopimusvaltiot nimeävät vähintään kolme lainsäädäntöön liittyvää asiaryhmää, joissa lapselle määrätään edustaja. Ehdotuksen mukaan asiaryhmiä, joihin lapselle Suomessa määrättäisiin edustaja, olisivat erityisesti adoptioon, isyyden selvittämiseen ja huostaanoton tuomioistuin-käsittelyyn kuuluvat tilanteet. Eurooppalaisen yleissopimuksen johdantotekstissä todetaan, että edustajaa on yleisimmin käytetty ja tarpeelliseksi koettu lapsen huoltoon ja asumiseen ja tapaamisoikeuteen liittyvissä tilanteissa. Lastensuojelun edunvalvojahankkeen taustajärjestönä Pelastakaa Lapset toi lausunnossaan esille huolen siitä, että Suomessa monet lapset joutuvat pitkittyneiden huoltoriitojen keskelle ja lapsen näkemyksen huomioiminen hukkuu aikuisten riidan keskellä. Mielestämme tulisi ainakin selvittää onko mahdollista luoda sellainen lapsiystävällinen oikeuskäytäntö huoltoriitatilanteissa, joissa lapsi voisi edustajansa kautta olla osallisena ja tulla kuulluksi ja suojelluksi näissä tilanteissa. Huoli huoltoriitojen keskellä elävistä lapsista on ollut yksi keskeinen asia keskusteltaessa sekä sosiaalityöntekijöiden että joidenkin käräjäoikeuksien tuomarien kanssa niistä tilanteista, joissa edunvalvoja voisi olla turvaamassa lapsen oikeudenmukaista ja turvallista osallisuutta omassa asiassaan. Myös lapsiasiavaltuutettu on todennut yleissopimusta koskevassa lausunnossaan, että lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevat oikeudenkäynnit ovat asiaryhmä, joka vaatisi suurempaa huomiota kehittämistarpeiden osalta ja nämä oikeudenkäynnit tulee nimetä asiaryhmiä, jo-

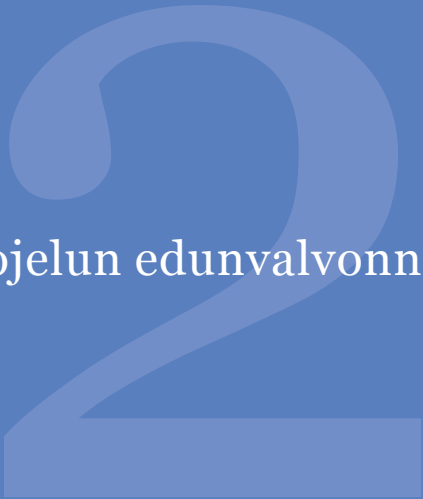
hon sopimusvelvoitteita Suomessa sovelletaan.

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen kehittämistyössä on koko sen toiminnan ajan keskusteltu paljon sellaisista tilanteista, joissa lapsen huoltajaa tai hänelle läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta ja näin ollen lapselle määrätään edunvalvoja. Näissä tilanteissa edunvalvojaksi määrätään pääsääntöisesti juristi sillä perusteella, että niissä tarvitaan juuri juridista prosessin hallintaa. Näihin tilanteisiin on hankkeessamme kuitenkin lähdetty kokeilemaan ja mallintamaan tässäkin käsikirjassa esiteltyä tandem-mallia. Lapsen näkökulmasta rikosprosessi voi olla erittäin vaativa⁵⁾. Juristit eivät välttämättä edes tapaa lasta prosessin aikana. Lapsi voi esimerkiksi jäädä täysin yksin ja vaille selitystä ja tukea tilanteessa, jossa toista huoltajaa epäillään lapsen kohdistuneesta pahoinpitelystä, josta lapsi itse on kertonut vaikkapa koulussa, mutta näytön puutteen vuoksi huoltajaa vastaan ei nosteta syytettä. Valitettavasti tällöin ei myöskään lastensuojelu aina jatka työtään perheen kanssa, vaan perhe jää keskenään elämään tilanteen kanssa. Näkemyksemme mukaan lapselle määrätty lapsen kasvuun ja kehitykseen perehtynyt edunvalvoja toisi tässä tilanteessa juuri sen lisäarvon, että hän huolehtisi perheen ja lapsen tuen saamisesta prosessin alusta loppuun saakka ja olisi prosessin aikana lapsen tuki ja tulkki.⁶⁾

Lapsen oikeus edustajaan osana lapsen oikeuksien edistämistä on asia, jossa on tehtävä vielä paljon vaikuttamistyötä. Maaliskuussa 2010 hanke toteuttaa vaikuttamisseminaarin, jonka tavoitteena on edistää lapsen osallistumisoikeutta häntä koskevassa päätöksenteossa ja tehdä näkyväksi lapsen edustamisen merkitys. Seminaari on suunnattu lapsen oikeuksien edistämisestä vastuullisille ja kiinnostuneille tahoille, kuten johtaville virkamiehille, päätöksentekijöille, tutkijoille sekä Lastensuojelun edunvalvojahankkeen kehittämistyössä mukana olleille yhteistyökumppaneille. Seminaarissa kuullaan eurooppalaisia näkökulmia lasten edustamiseen. Frankfurtin yliopiston perheoikeuden professori Ludwig Salgoa voi pitää mannermaisen lapsen edunvalvonnan isänä. Sosiaalityön tutkimusprofessori Malcolm Hill Glasgowin yliopistosta on tehnyt tutkimusta lasten edunvalvojan roolista Skotlannissa. Yhteistyökumppanina tässä seminaarissa ovat Lapsiasiavaltuutetun toimisto sekä Lasten, nuorten ja perheiden politiikkaohjelma. Toivomme, että vaikuttamisseminääri toimii ponnahduslautana lapsen osallistumisoikeuden vahvistumiselle ja lastensuojelun edunvalvontaan liittyvien epäkohtien ja tietämättömyyden väistymiselle.

5) Katso lisää luku 4, s. 105 ja luku 5 s.129.

6) Katso luku 2, s. 51-53.

Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet

2 Lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet

Tiina Tammi ja Otso Lapinleimu

Edunvalvojan tehtävä pähkinänkuoressa

Lastensuojelun edunvalvojan tehtävänä on selvittää lapsen toivomus ja mielipide sekä määrittää lapsen etu. Hänen tärkein tehtävänsä on edustaa lasta, tuoda näkyville lapsen mielipidettä ja sitä, mikä olisi lapsen kannalta paras ratkaisu.

Edunvalvojalla on vastuullinen rooli toimia lapsen puolueettomana edustajana. Tässä johtuen edunvalvojan tulee olla kaikista asiaan liittyvistä tahoista riippumaton henkilö. Lapsen etua arvioidessaan edunvalvoja joutuu tarkastelemaan kaikkia lapsen elämään liittyviä henkilöitä sekä viranomaisten toimintaa asiassa, eli arvioimaan, onko kaikki tarvittava tehty lapsen edun huomioimiseksi parhaalla mahdollisella tavalla.

Edunvalvojan tehtävänä on selvittää lapsen etu sekä lapsen kyseiseen asiaan liittyvät toivomukset ja mielipide ja tuoda näitä esille viranomaisessa. Tämä on vaativa tehtävä, minkä vuoksi edunvalvojalla tulee olla vankkaa kokemusta lasten kanssa työskentelystä. Aina ei ole mahdollista toimia lapsen toiveiden mukaisesti. Mikäli toimitaan toisin kuin lapsi toivoo, on hänelle selitettävä huolella, miksi toimitaan toisin. Edunvalvojan tulee huolehtia myös siitä että lapsi on ymmärtänyt oikein häntä koskevien päätösten sisällön.

Edunvalvojalla on oikeus saada luettavakseen lasta koskevat viranomaisasiakirjat. Edunvalvonnan alkuvaiheessa on hyvä perehtyä siihen, miten lapsen kanssa on työskennelty, mitä on aiemmin päätetty ja muihin asian kannalta tärkeisiin tietoihin.

Edunvalvojan on hyvä muodostaa käsitys muiden tahojen toiminnasta ja näkemyksistä lapsen asiassa säilyttäen kuitenkin riippumattomuus, jotta hän kykenee muodostamaan oman näkemyksensä lapsen edusta. Joskus edunvalvojan näkemys lapsen edusta voi poiketa esimerkiksi sosiaalitoimen näkemyksestä.

Mikäli edunvalvontaan liittyy myös sellaisia taloudellisia kysymyksiä, jotka kuuluvat yleisen edunvalvojan toimenkuvaan, haetaan lapselle talouteen liittyviin kysymyksiin tarvittaessa yleinen edunvalvoja.

Kun edunvalvontaan liittyy rikosprosessi, esitutkintavaiheessa ja oikeusprosessissa tarvitaan juridista osaamista. Tämä tehtävä kuuluu lapsen oikeusavustajalle. Edunvalvojan ja oikeusavustajan roolit ovat erilaisia, mutta jotta lapsen etu toteutuisi parhaalla mahdollisella tavalla myös rikosprosesseissa, heidän yhteistyönsä on olennaisessa osassa niissä edunvalvontaprosesseissa, jotka päättyvät oikeuteen.

Tässä luvussa käydään läpi lastensuojelun edunvalvonnan vaiheet. Vaiheiden kuvauksen pohjana on lastensuojelun edunvalvonnan juridinen perusta, eli lastensuojelun edunvalvontaa säätelevät lainkohdat. Aluksi käydään läpi yleisesti edunvalvonnan järjestämiseen ja lapsen osallisuuteen liittyviä asioita. Sen jälkeen tutustutaan lähemmin lastensuojelun edunvalvonnalle juridiset raamit antavaan lastensuojelulain 22 pykälään (LSL 22 §). Tämän jälkeen esiteltävät edunvalvonnan vaiheet on jaoteltu oheisen kaavion mukaisesti edunvalvonnan tarpeen arviointiin, edunvalvojan hakemiseen, edunvalvojapäätökseen, edunvalvojan toimintaan ja edunvalvonnan päättymiseen. Kutakin vaihetta kuvataan siitä näkökulmasta, kuinka lastensuojelun edunvalvonta juridisena prosessina etenee. Tämän yleisen edunvalvonnan prosessikuvauksen jälkeen luvuissa 3 ja 4 paneudutaan yksityiskohtaisemmin edunvalvojan työskentelyn eri vaiheisiin.

Yleistä edunvalvonnasta

Edunvalvonnasta puhuttaessa ihmiset voidaan jakaa täysivaltaisiin ja vajaavaltaisiin. Täysivaltainen henkilö voi täysimääräisesti käyttää puhevaltaansa oman etunsa valvonnassa, kun taas vajaavaltaisen henkilön oikeutta tähän on jollain tavalla rajoitettu.

Täytettyään 18 vuotta henkilö on lähtökohtaisesti täysivaltainen. Jos katsotaan, että täysi-ikäisen henkilön kyky valvoa omaa etuaan on syystä tai toisesta heikentynyt, hänet voidaan julistaa vajaavaltaiseksi. Alle 18-vuotiaat ovat ikänsä puolesta vajaavaltaisia.

Jos henkilö on vajaavaltainen, hänen katsotaan tarvitsevan ulkopuolista henkilöä valvomaan etuaan eri yhteyksissä. Tällaista henkilöä kutsutaan edunvalvojaksi. Henkilöllä voi olla edunvalvoja suoraan lain nojalla tai erillisellä määräyksellä.

Alaikäisten lasten kohdalla on lähtökohtana, että lapsen huoltajat valvovat lapsen etua eri yhteyksissä. Niinpä suoraan lain nojalla huoltajalla on velvollisuus huolehtia lapsen taloudellisista asioista sekä hänen henkilöönsä liittyvistä asioista, kuten huolenpidosta, kasvatuksesta jne. Taloudellisten asioiden osalta säännös on holhoustoimilain (HolhL) 4§1mom:ssa, jonka mukaan alaikäisen edunvalvojina ovat hänen huoltajansa, jollei muuta säädetä. Lapsen huoltoon liittyen laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HuoltoL) 4§3mom:ssa todetaan, että huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa, jollei toisin ole säädetty.

Edunvalvojan tulee olla edunvalvottavan luottohenkilö. Hän puolustaa tämän etuja, edustaa tätä ja päättää asioista, jotka on määrätty hänen hoidettavikseen. Edunvalvoja tulee edunvalvottavan (päämies) tai, jos lakisääteinen edunvalvoja

(esim. huoltaja) on estynyt, tämän sijaan. Edunvalvojan valtuudet johdetaan siitä, kenen sijaan hän on tullut.

Lapsen asema suhteessa hänen edunvalvontaansa

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen artikkelit 3 ja 12

3 artikla

Kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu.

Sopimusvaltiot sitoutuvat takaamaan lapselle hänen hyvinvoinnilleen välttämättömän suojelun ja huolenpidon ottaen huomioon hänen vanhempiansa, laillisten huoltajiensa tai muiden hänestä oikeudellisessa vastuussa olevien henkilöiden oikeudet ja velvollisuudet. Tähän pyrkiessään sopimusvaltiot ryhtyvät kaikkiin tarpeellisiin lainsäädäntö- ja hallinto-toimiin.

Sopimusvaltiot takaavat, että lasten huolenpidosta ja suojelusta vastaavat laitokset ja palvelut noudattavat toimivaltaisten viranomaisten antamia määräyksiä, jotka koskevat erityisesti turvallisuutta, terveyttä, henkilökunnan määrää ja soveltuvuutta sekä henkilökunnan riittävää valvontaa.

12 artikla

Sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Oikeus osallisuuteen

Riippumatta huoltajan oikeudesta edustaa lasta, lapsella itsellään on oikeus iän ja kehitystason mukaisesti osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Yksi kolmesta YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (LOS) keskeisistä periaatteista on lapsen oikeus osallisuuteen. LOS:n 12. artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti.

Osallisuuden eri muotoja

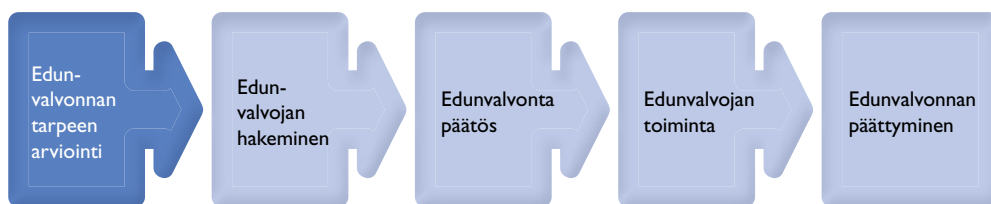
Lapsen osallisuuden juridisia ilmenemismuotoja ovat lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen, lapsen kuuleminen ja lapsen itsenäinen puhevallan käyttö⁷⁾. Lasta koskevista asioista hänen toivomuksensa ja mielipiteensä on selvitettävä lapsen iästä riippumatta ja ne on otettava huomioon hänen kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Selvittäminen on yleensä vapaamuotoista.

Lasta koskevassa päätöksenteossa laki asettaa myös velvollisuuden lapsen kuulemiseen ja antaa lapselle oikeuden käyttää itsenäistä puhevaltaa. Nämä osallisuuden muodot on toteutettava lain säatelemää muotoa noudattaen ja ne on laissa sidottu lapsen ikään. Kuulemisvelvollisuuden täyttämiseksi lapselle on todisteellisesti varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, mutta lapsella ei ole velvollisuutta käyttää tätä oikeuttaan.

Puhevallan käyttö on vahvin osallisuuden muoto. Sillä tarkoitetaan asianosaisen oikeutta hakea etuutta, palvelua tai muuta vastaavaa, vaatia päätöstä, tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, hakea itsenäisesti muutosta sekä antaa suostumus toimenpiteelle tai kieltäytyä siitä.

Lapsen oikeudesta osallisuuteen säädetään lastensuojelulain (LSL) 4. luvussa. Sen 20 §:ssä on säädökset lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämisestä sekä kuulemisesta ja 21 §:ssä puhevallan käytöstä. Samassa luvussa säädetään myös lastensuojelun edunvalvonnasta, jonka tavoitteena on lapsen osallisuuden vahvistaminen.

Edunvalvonnan tarpeen arviointi

Lapsen edunvalvojan tai huoltajan esteellisyys

Eteen voi tulla tilanteita, joissa lapsen lakimääräinen edustaja (esim. huoltaja) tai häntä erikseen edustamaan määrätty henkilö ei syystä tai toisesta voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Tällöin lainsäädännöstä löytyy velvoittavia säädöksiä esteellisen edustajan syrjäyttämiseksi. Lapsen huoltaja voidaan HolhL 11

7) Lapsen osallisuuden muodoista lastensuojelulaissa katso myös luku 3, s.59-62.

§:n mukaan syrjäyttää lapsen taloudellisten asioiden edunvalvonnasta, jos hän on sairauden vuoksi estynyt valvomaan lapsen etua. HolhL 32§ 2 mom:n mukaan huoltaja ei myöskään saa toimia taloudellisissa asioissa lapsen edunvalvojana, jos asiassa vastapuolena on huoltaja itse, huoltajan puoliso tai lapsi taikka joku, jota huoltaja edustaa. Tällöin edunvalvojalle (huoltajalle) voidaan määrätä sijainen. Laissa sosiaalihuollon asiakkaan oikeuksista ja velvollisuuksista (SHAL) 10 §:n 3 mom:n mukaan jos alaikäisen henkilöä koskevassa yksittäisessä sosiaalihuollon asiassa on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua, tulee tehdä hakemus tai ilmoitus edunvalvojan määräämiseksi huoltajan sijaan.

Holhoustoimen lainsäädäntöä uudistettaessa eduskuntakäsittelyn kuluessa todettiin, että alaikäisten ja huoltajien väliset henkilöä koskevat eturistiriitatilanteet esiintyvät tyypillisesti tietyillä hallinnonaloilla, esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä koulutoimessa. Niitä koskevat edunvalvontaan liittyvät säännökset esitettiin sijoitettavaksi kyseisiä aloja koskeviin erityislakeihin eikä ensisijaisesti taloudellisia asioita koskevaan holhoustoimesta annettuun yleislakiin.

LSL on erityislaki, jonka 22§ tulee sovellettavaksi lapsen henkilöä koskevassa edunvalvonnassa lastensuojelutilanteissa, joissa huoltajan katsotaan olevan esteellinen valvomaan lapsen etua.

Lapsen osallisuus

20 § Lapsen mielipiteen selvittäminen ja kuuleminen

Lastensuojelua toteutettaessa on selvittävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide on selvittävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin.

Kaksitoista vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain (434/2003) 34 §:n mukaisesti häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.

Lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä vain, jos selvittäminen vaarantaisi lapsen terveyttä tai kehitystä tai jos se on muutoin ilmeisen tarpeetonta.

Mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen yhteydessä lapselle ei saa antaa sellaisia tietoja, jotka vaarantavat hänen kehitystään tai ovat vastoin lapsen muuta erittäin tärkeää yksityistä etua.

21 § Lapsen puhevallan käyttö

Kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.

22 § Edunvalvojan määrääminen huoltajan sijaiseksi

Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos:

- 1) on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa; ja
- 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.

Hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä holhoustoimesta annetussa laissa (442/1999) tarkoitettuna holhousviranomaisena toimiva maistraatti, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse.

Holhousviranomaisena toimiva maistraatti voi määrätä edunvalvojan, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin ovat siitä yksimieliset. Muutoin edunvalvojan määrää tuomioistuinin. Edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä holhoustoimesta annetussa laissa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle.

23 § Edunvalvojan palkkio ja kustannukset

Edellä 22 §:ssä tarkoitetusta edunvalvojan määräämisestä aiheutuneista kustannuksista sekä edunvalvojan palkkiosta ja kustannuksista vastaa se kunta, joka on 16 ja 17 §:n mukaisesti vastuussa lastensuojelun järjestämisestä.

24 § Vastuu lapsen edun turvaamisesta

Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista ja avustettava virkansa puolesta lasta tai nuorta puhevallan käytössä sekä tarvittaessa ohjattava lapsi tai nuori oikeusavun piiriin taikka huolehdittava siitä, että lapselle haetaan 22 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa edunvalvojaa.

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä sekä käsiteltäessä oppivelvollisen lapsen koulusta erottamista koskevaa asiaa opetustoimesta vastaavassa toimielimessä, jollei sosiaalihuollosta vastaava toimielin arvioi läsnäolon olevan ilmeisen tarpeetonta. Toimielimen tulee tarvittaessa ohjata lapsi rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta annetun lain (1015/2005) mukaiseen sovitteluun.

Lastensuojelulain 22 §:n lähempää tarkastelua

LSL 22§:n mukaan lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos on perusteltu syy olettaa, 1) ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.⁸⁾

Edunvalvojamääräyksellä huoltaja syrjäytetään HuoltoL 4 § 3 mom:n mukaisesta lakimääräisestä tehtävästään valvoa lapsen etua ja käyttää tämän puhevaltaa, sillä edunvalvoja tulee huoltajan sijaan siinä asiassa, johon hänet on määrätty. Myös huostaanotetulle lapselle voidaan määrätä edunvalvoja. Huostaanottohan ei lähtökohtaisesti poista huoltajan oikeutta käyttää lapsen puhevaltaa, vaikka LSL 45§:n nojalla sosiaalihuollon vastaavalla toimielimellä on oikeus huostaanoton tarkoituksen toteuttamiseksi päättää lapsen olinpaikasta sekä hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta ja näiden toteuttamiseksi tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta.

Edunvalvojan määräämisen lisäksi on samanaikaisesti tärkeä muistaa, että LSL 21 §:n mukaan 12-vuotiaalla lapsella on oikeus erikseen käyttää puhevaltaa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Niin ikään huoltaja säilyttää oman asianosaisasemansa eli hänellä on oikeus käyttää puhevaltaa omasta puolestaan. Edunvalvojan määräys ei voi näitä edellä mainittuja oikeuksia kaventaa.⁹⁾

LSL 22 §:n mukaan edunvalvoja voidaan määrätä lastensuojeluasiaan. Lastensuojeluasia tulee LSL 26 § 1 mom:n mukaan vireille hakemuksesta tai kun sosiaalivirasto on vastaanottanut lastensuojeluilmoituksen taikka saanut muutoin tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lastensuojelun asiakkuus alkaa 3 mom:n mukaan, kun vireille tulon johdosta ryhdytään kiireellisesti lastensuojelutoimenpiteisiin tai päätetään tehdä lastensuojelutarpeen selvitys. Edunvalvojan määrääminen edellyttäne lastensuojeluasiakkuuden alkamista, sillä edunvalvonnan edellytysten selvittäminen ennen tätä ei liene mahdollista. Hallituksen esityksessä (HE 252/2006) on todettu, että lapselle voidaan määrätä edunvalvoja riippumatta siitä, onko asia vireillä sosiaaliviranomaisessa vai tuomioistuimessa. Huolimatta siitä, että edellä mainitussa hallituksen esityksessä on viitattu ainoastaan vireillä olevaan asiaan, voidaan lapselle määrätä edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa tosiasiallisessa hallintotoiminnassa, eli silloin,

8) Säännös sisältää pakottavan määräyksen ("tulee määrätä") edunvalvojan asettamiseksi, jos pykälässä säädetyt edellytykset täyttyvät. Vielä lainvalmisteluvaiheessa sanamuoto sisälsi ehdollisen ilmauksen "voidaan määrätä", mutta eduskuntakäsittelyssä sanamuoto muutettiin.

9) Katso kuvio 1: Lapsen ja huoltajan puhevallan käyttö lastensuojeluprosessissa, s. 12.

kun vireillä ei ole asianosaisen hakemusta eikä viranomainen ole muutoinkaan valmistelemassa valituskelpoista hallintopäätöstä edellyttävää asiaa vaan kysymyksessä on lastensuojelun täytäntöönpano.¹⁰⁾

Lapsen kohdistuneet rikosepäilyt voivat tulla ja useimmissa tapauksissa tulevatkin lastensuojeluilmoituksen kautta vireille myös sosiaalitoimessa. Asiakkuuden alettua niihin voidaan hakea lastensuojelulain mukaista edunvalvojaa.

Lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvät riidat nousevat usein esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden keskuudesta esimerkkeinä tilanteista, joihin lapselle heidän mielestään tulisi voida määrätä edunvalvoja. Lapsella ei kuitenkaan, toisin kuin lastensuojeluasiassa, juridisesti ole näissä prosesseissa asianosaisen asemaa. HuoltoL 14 §:n mukaan asia vireillepano ja puhevalta on vanhemmilla yksin tai yhdessä, huoltajalla tai sosiaalilautakunnalla. Lain 11§:n mukaan lapsen mielipide on toki selvitettävä ja 15§:n mukaan lasta on kuultava. LSL:n mukaista edunvalvojaa ei näin ollen voida näihin tilanteisiin määrätä, ellei lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvä asia ole muodostunut niin riitaisaksi ja hankalaksi, että se antaa aiheen lastensuojeluasian vireillepanoon ja asiakkuuteen.

Perusteltu syy olettaa

LSL 22 §:n mukaan edunvalvoja tulee määrätä, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa. Perusteltu syy on käsillä silloin, kun objektiivisesti arvioiden on aihetta olettaa, että huoltaja joutuu lojaliteettiristiriitaan tai on ilmeinen eturistiriita niin, että hänen puolueettomuutensa vaarantuu. Näin on esimerkiksi tilanteissa, joissa huoltajaa tai hänelle läheistä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Huoltajan kyvyttömyys puolueettomasti valvoa lapsen etua voi johtua huoltajan terveydellistä ongelmista. Niin ikään huoltajan passiivisuus käyttää lapsen puhevaltaa voi johtaa edunvalvojan määräämiselle asetettujen kriteerien täyttymiseen.

Ennen uuden LSL:n voimaantuloa voitiin lastensuojeluasiaan määrätä edunvalvoja SHAL 10§ 3 mom:n nojalla. KKO katsoi ennakkoratkaisussaan KKO 2004:44 edunvalvojan määräämisen kriteereiden täyttyneen tilanteessa, jossa lasten tapaamisessa ilmenneiden erimielisyyksien vuoksi oli perusteltu syy olettaa, etteivät lasten huoltajat kyenneet huoltosuunnitelmaa tarkistettaessa riittävästi erottamaan omia sekä toisaalta lastensa toiveita ja tarpeita ja siten puolueettomasti valvomaan lasten etua. Lasten ja vanhempien välille saattoi myös syntyä eturistiriita.

SHAL:ia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 137/1999) mainitaan 10§ 3

10) Katso myös luku 3, s. 59.

mom:n edunvalvojan määräämistä koskevana esimerkkinä myös lapsen yksityisyyden suojaan liittyvät kiistatilanteet. Lastensuojelutoimenpiteiden yhteydessä sosiaaliviranomaisten asiakirjoihin kertyy usein lasta koskevia arkaluonteisia tietoja. Mikäli vanhemmat luovuttavat tällaisia tietoja ulkopuolisille tai medialle, se loukkaa lapsen yksityisyyden suojaa ja vahingoittaa häntä. Perusteltu epäily tällaisesta voisi olla syy siirtää huoltajalle lähtökohtaisesti kuuluva oikeus päättää lasta koskevista salassa pidettävistä tiedoista edunvalvojalle, vaikka lasta koskeva muu päätösvalta jäisi edelleen hänen huoltajalleen.¹¹⁾

Tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi

Eturistiriita ei sinänsä riitä perusteiksi edunvalvojan määräämiselle. Lisäksi edellytetään samanaikaisesti, että edunvalvoja on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.¹²⁾ Myöskään erimielisyys huoltajan ja lapsen välillä tai huoltajan ja sosiaalityöntekijän välillä ei riitä perusteeksi edunvalvojan määräämiselle.

Hakemus lastensuojelun edunvalvojan määräämiseksi

Hakemuksen tekijä

LSL 22 § 2 mom:n mukaan hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä HolhL:ssä tarkoitettuna holhousviranomaisena toimiva maistraatti, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse. LSL 24 §:ssä säädetään erityisesti lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuudeksi huolehtia siitä, että lapselle haetaan lastensuojeluasioissa tarvittaessa edunvalvojaa. HE 252/2006

11) Katso myös Kokemuksia toteutuneista edunvalvonnoista, luku 5, s. 120-122.

12) Katso luku 3: s. 64. "Periaatteessa lapselle voitaisiin hakea edunvalvojaa jo siinä vaiheessa, kun lapsen lastensuojelun tarvetta aletaan selvittää, jos..."

mukaan sosiaalihuollosta vastaava toimielin voisi tehdä ilmoituksen edunvalvonnan tarpeesta maistraatille, joka tekisi tätä koskevan hakemuksen käräjäoikeudelle, ellei toimielin tee hakemusta itse.

Kenelle hakemus toimitetaan

Edunvalvojan määrää LSL 22 § 3 mom:n mukaan maistraatti, jos huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimielin ovat asiasta yksimielisiä. Muussa tapauksessa edunvalvojan määrää tuomioistuin, joka on käräjäoikeus. Lainkohdan mukaan edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä HolhL:ssa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle.¹³⁾

Tuomioistuimilla on myös viran puolesta, ilman kenenkään hakemusta, tietyissä tilanteissa oikeus määrätä vireillä olevaan oikeudenkäyntiin edunvalvoja. Lastensuojeluasian ollessa vireillä hallinto-oikeudessa Hallintolainkäyttölain 19 a §:n mukaan hallinto-oikeus voi määrätä vireillä olevaan oikeudenkäyntiin varsinaisen edunvalvojan (esim. huoltajan) esteellisyyden vuoksi edunvalvojalle sijaisen.¹⁴⁾

Hakemuksesta

Käräjäoikeudessa edunvalvojan määräystä koskeva hakemus käsitellään Oikeudenkäymiskaaren (OK) 8 luvun mukaisesti hakemusasioden käsittelyä noudattaen. Hakemusia laitetaan vireille käräjäoikeuteen toimitettavalla kirjallisella hakemuksella. Hakemus toimitetaan siihen käräjäoikeuteen, jonka tuomiopiirissä sillä, jonka etua on valvottava, on kotipaikka (HolhL 70§). Huostaan otetun lapsen kotipaikka on siinä kunnassa, joka on tehnyt huostaanoton (KotikuntaL 3§).

OK määrittelee hakemuksen sisällön. Siinä on esitettävä muun muassa yksilöity vaatimus ja seikat, joihin vaatimus perustuu. Hakemukseen tulee liittää myös sitä tukevat todisteet. Perustelut juuri kyseisen edunvalvojaksi ehdotettavan sopivuudesta ja pätevyydestä on tuotava esiin hakemuksessa. Hänen on annettava asiaan kirjallinen suostumuksensa. Suositeltavaa on liittää suostumus hakemuksen liitteenä mukaan jo tässä vaiheessa.

13) Lastensuojelun edunvalvojahankkeen käytännön kokemuksen mukaan edunvalvojamääräys on useimmiten haettu käräjäoikeudelta.

14) Myös rikosprosessiin voidaan määrätä edunvalvoja. Oikeudenkäymiskaaren (OK) 4a§:n mukaan, jos asianosaisen edunvalvoja on esteellisyyden vuoksi tai muusta syystä estynyt käyttämästä siinä puhevaltaa, tuomioistuin, jossa oikeudenkäynti on vireillä, voi viran puolesta määrätä asianosaiselle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

Kun edunvalvontoja alettiin määrätä, huomattiin, että hakuprosessin yksinkertaistamiseksi yhtenäisille hakulomakkeille on tarvetta. Käytännön kokemusten avulla huomattiin, että yhtenäistä lomaketta tarvittiin jo sen varmistamiseksi, että edunvalvojaa tullaan hakeneeksi nimenomaan lastensuojelulain perusteella. Lastensuojelun edunvalvojanhanke tuotti pilottialueilta saatujen kokemusten avulla lomakkeet edunvalvojan hakemiseksi sekä edunvalvojan suostumusta varten. Lomakkeet ovat ladattavissa osoitteessa www.lastensuojelunedunvalvonta.fi (aineistot > lomakkeet) Lisäksi sivuilta löytyy edunvalvojan kulu- ja palkkiolomake korvausten maksattamista varten. Jos edunvalvoja on syöttänyt tietonsa edunvalvojapankkiin, on Sosiaaliportin asiantuntijakortti helppo tulostaa hakemuksen liitteeksi perusteluksi edunvalvojaksi ehdotetun henkilön sopivuudesta ja pätevyyydestä.

Kuka voi toimia edunvalvojana

Lastensuojelun edunvalvoja voi HE 252/2006 mukaan olla esimerkiksi lapsen asioihin perehtynyt asiantuntija, asianajaja tai muu lainopillisen koulutuksen saanut henkilö. Edunvalvojaa valittaessa on kiinnitettävä erityisesti huomiota asian laatuun ja sen merkitykseen lapsen kannalta. HolhL 5 §:n mukaan edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioitaessa on otettava huomioon edunvalvojaksi esitetyn henkilön taito ja kokemus sekä tehtävän laajuus ja laatu. Merkitystä on myös sillä, että edunvalvojaksi esitetty voi puolueettomasti arvioida asiassa lapsen etua. Ratkaisevaa edunvalvojan määräämiselle lastensuojeluasiassa ei siten olisi edunvalvojan nauttima lapsen huoltajan tai vanhempien luottamus, vaan edunvalvojan edellytys valvoa lapsen etua.

Käytännössä voi tulla eteen tilanne, jossa edunvalvojaksi ehdotettu joutuu pohtimaan mahdollista jäävyttään edunvalvojan tehtävään. Näin on esimerkiksi silloin, kun virassa oleva sosiaalityöntekijä on ryhtymässä edunvalvojaksi asiassa, jossa hän on aikaisemmin ollut sosiaalityöntekijän roolissa mukana. Edunvalvojan tehtävää harkitsevan on aina itse arvioitava suhteensa kyseessä olevaan lastensuojeluasiaan.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

On tärkeää, että edunvalvojaksi määrättävällä henkilöllä on taitoa ja kokemusta lasten kanssa työskentelystä, lastensuojeluprosessin tuntemusta sekä kykyä arvioida lapsen kehitystarpeita.

Mihin tehtävään edunvalvojaa haetaan

Hakemuksessa on yksilöitävä se lastensuojeluasia, johon edunvalvojaa haetaan. Tehtävän mahdollisimman selkeä määrittely helpottaa suostumuksen antamista sekä tehtävässä toimimista. Edunvalvojamääräys määrittää edunvalvojan toimivallan rajat. Tehtävän selkeä määrittely hakemuksessa on tärkeää myös siksi, että päätöksentekijä tietää mitä haetaan ja voi antaa sen mukaisen tarkkarajaisen määräyksen. Niin ikään selkeä määrittely täsmentää huoltajan ja edunvalvojan välistä toimivaltarajaa. Jos määräys on haettu liian kapea-alaiseksi, on siihen tarvittaessa erikseen haettava laajennusta. Edunvalvojamääräystä ei voitane antaa toistaiseksi, koska edunvalvoja voidaan määrätä tiettyyn lastensuojeluasiaan.¹⁵⁾ Jos LSL 22§:n mukaisen edunvalvojan hakemisen taustalla on rikosepäily, voi olla tarkoituksenmukaista hakea samassa hakemuksessa edunvalvojamääräystä myös rikosprosessiin HolhL 32 § 2 mom:n nojalla.¹⁶⁾

Hakemuksen käsittelystä

OK 8 luvun mukaan hakemusia käsitellään kirjallisesti kansliassa tai suullisesti hakemusasian istunnossa. Asia käsitellään istunnossa, jos siinä on kuultava henkilöitä. Jos asia on riitainen, se käsitellään istunnossa, jos asiaan osallinen sitä vaatii tai käräjäoikeus pitää sitä tarpeellisena. LSL 22§ 3 mom:n mukaan edunvalvojan määräämiseen sovelletaan, mitä HolhL:ssa tai muussa laissa säädetään sijaisen määräämisestä edunvalvojalle. Niinpä alaikäisen huoltajalle ja 15 vuotta täyttäneelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi (HolhL73). Kuuleminen voidaan suorittaa kirjallisesti tai suullisesti. Tuomioistuimen on omasta aloitteestaan määrättävä hankittavaksi kaikki tarpeellinen selvitys (HolhL 78§). Tuomioistuimen on harkittava edunvalvojan määräämisen edellytyksiä LSL 22 § 1 mom:n mukaisesti. HolhL 83§:n mukaan edunvalvojan määräämisestä annettua päätöstä on noudatettava, vaikkei se ole lainvoimainen. Niin ikään HolhL 79§:n mukaan edunvalvojahakemukseen voidaan antaa väliaikaismääräys, jos asia ei siedä viivytystä. Tällöin voidaan jättää kuulematta asianosaisia. Väliaikaismääräys on voimassa kunnes tuomioistuin antaa lopullisen päätöksen.

15) Käytännöstä mainittakoon esimerkkinä, että annetuissa päätöksissä on ollut muun muassa seuraavia tehtäväkuvauksia: huostaanottoprosessiin, sijaishuollon keston ajaksi, vuosittain tehtävässä huolto-suunnitelmassa, lastensuojeluprosessiin ja rikosprosessiin. Näissä esimerkiksi tehtävän kesto jää tiettyssä määrin epämääräiseksi.

16) Katso lisää s. 51.

Tuomioistuimen päätös

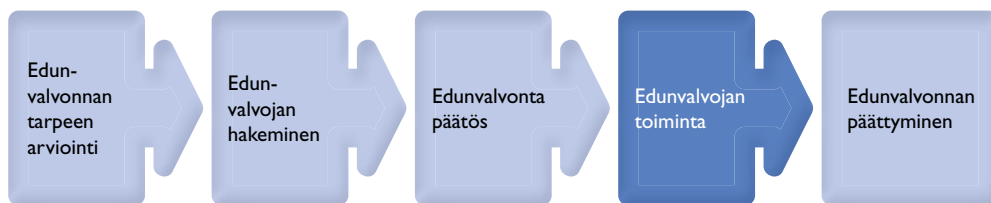

Edunvalvojan määräämistä koskeva päätös julistetaan käräjäoikeuden istunnossa tai se annetaan kansliassa. Päätös on annettava viimeistään 14 päivän kuluttua käsittelyn päättymisestä. Päätöksen antamispäivä on ilmoitettava käsittelyn päättyessä paikalla olevalle asiaan osalliselle. Poissa olevalle on päätöksen antamispäivä ilmoitettava kirjallisesti hyvissä ajoin ennen päätöksen antamista, jos hakemusasia on ratkaistu toisin kuin hakija tai muu asiaan osallinen on pyytänyt. Päätöksen on antamispäivästä oltava kansliassa nähtävänä silloin, kun asia on ratkaistu toisin, kuin hakija tai muu asiaan osallinen on pyytänyt.

Edunvalvojan määräämistä koskevan päätöksen yhteydessä käräjäoikeus antaa päätöksestä myös erillisen asiakirjan. OK 8 luvun 12§:n mukaan päätöksestä annetaan toimituskirjana jäljennös ainoastaan hakijalle. Näin ollen hakijan on syytä huolehtia siitä, että edunvalvoja saa tiedon päätöksestä. Edunvalvojan on vastaavasti huolehdittava, että asiaan liittyvät tahot saavat tietää edunvalvontamääräyksestä. Lastensuojelun edunvalvonnoista ei ylläpidetä julkista rekisteriä, toisin kuin omaisuuden hoitoon liittyvistä edunvalvonnoista, eikä niistä tule merkitä lasten väestörekisteritietoihin. Jotkut tuomioistuimet voivat kuitenkin lähettää viran puolesta päätöksen myös edunvalvojaksi määrätyle. Edunvalvojaksi määrätty tarvitsee myös oikeaksi todistetun kopion päätöksestä osoittaakseen toimivaltansa eri yhteyksissä.

Edunvalvojamääräys on henkilökohtainen. Edunvalvojaksi ei voida määrätä yritystä tai muuta työnantajaa, vaikka edunvalvontatehtävä voi kuulua työtehtäviin ja palkkio ja korvaukset menisivät työnantajalle.

Edunvalvojan toiminta

Edunvalvojan asema

Edunvalvojamääräyksellä edunvalvoja tulee huoltajan sijaan edustamaan lasta edunvalvojamääräyksessä ilmenevässä lastensuojeluasiassa. Edunvalvojalla voi olla määräyksestä riippuen oikeus tulla kutsutuksi esimerkiksi asiakassuunnitelman neuvotteluihin tai muihin lapsen asiassa järjestettäviin neuvotteluihin. Hänellä on oikeus määräyksen rajoissa lasta koskevaan tietoon ja hänen suostumuksensa voi olla välttämätön tiedon luovuttamiseen sivulliselle.¹⁷⁾ Lapsen puhevallan käyttö antaa oikeuden laittaa asioita vireille, hakea muutosta jne.

Huoltaja kuitenkin säilyttää oman asianosaisasemansa, mihin pohjautuen hänellä on esimerkiksi oikeus tulla kuulluksi, oikeus saada tietoja ja oikeus tehdä hakemuksia lain edellyttämällä tavalla.

Edunvalvojalla on itsenäinen asema suhteessa lastensuojeluasian eri osapuoliin. Edunvalvojan ei lähtökohtaisesti tarvitse nauttia lapsen tai huoltajan luottamusta vaan keskeistä on, että hän kykenee puolueettomasti valvomaan lapsen etua. Edunvalvojalla ei ole sosiaalityöntekijöille kuuluvaa yhteistyövelvoitetta esimerkiksi suhteessa lapsen huoltajiin tai sijaisperheeseen. Edunvalvoja tulee huoltajan eikä esimerkiksi sosiaalityöntekijän sijaan. Sosiaalityöntekijän tehtävä on johtaa lastensuojeluprosessia. Sosiaalityöntekijän velvollisuudet ja tehtävät eivät siirry edunvalvojalle. Edunvalvojalla on oikeus ja velvollisuus käyttää lapsen puhevaltaa, mitä oikeutta ei ole sosiaalityöntekijällä.

Edunvalvojan määrittämisestä huolimatta lapsella on itsenäinen puhevalta silloin, kun se laissa on hänelle annettu.¹⁸⁾

Edunvalvojan palkkio

LSL 23 §:n mukaan lastensuojelun edunvalvojan määrittämisestä aiheutuneista kustannuksista sekä edunvalvojan palkkiosta ja kustannuksista vastaa se kunta, joka on vastuussa lastensuojelun järjestämisestä.

Edunvalvojan palkkiosta ei toistaiseksi ole annettu valtakunnallisia ohjeistuk-

¹⁷⁾ Katso myös luku 3.

¹⁸⁾ Katso kuvio 1, s. 12.

sia. Näin ollen edunvalvojan palkkion suuruus voi vaihdella. Edunvalvojina on toiminut kunnan sosiaalityöntekijöitä oman työnsä ohella tai niin, että edunvalvonta on kuulunut heidän työtehtäviinsä. Myös sosiaalialan yrittäjiä sekä yleisiä oikeusavustajia ja asianajajia on toiminut lastensuojelun edunvalvojina. Korvattavina kustannuksina voivat tulla kysymykseen esimerkiksi puhelin- ja matkakulut.¹⁹⁾

Toimenpiteiden kirjaaminen ja asiakirjat

On suositeltavaa, että nimenomaisten säännösten puuttumisesta huolimatta, edunvalvoja kirjaa edunvalvontatehtävässä suorittamansa toimenpiteet ja niihin käytetyn ajan. Nämähän toimivat myös laskutuksen perusteena. Verrattuna LSL 33§ mukaiseen sosiaalityöntekijään mitään nimenomaista dokumentointivelvoitetta LSL 22§:n mukaisella edunvalvojalla ei ole eikä näin ollen muistiinpanojakaan tarvitse säilyttää edunvalvontatehtävän päätyttyä.²⁰⁾ Edunvalvojan toiminta ja kannanotot tulevat, ainakin osittain, dokumentoiduiksi lastensuojelun muiden asiakirjojen, esimerkiksi neuvottelumuistioden ja asiakassuunnitelmien kautta. Niin ikään suurin osa lasta koskevista asiakirjoista säilytetään eri viranomaisten hallussa.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

Hankkeessa mukana olleiden edunvalvojen yhtenä käytäntönä on ollut, että edunvalvoja liittää tehtävänsä päätyttyä edunvalvontaan liittyvät asiakirjat suljetussa kuoressa lastensuojelun papereiden joukkoon. Näin lapsella on mahdollisuus tutustua myöhemmin siihen, miksi hänelle on edunvalvoja määrätty ja mitä tämä on tehnyt. Toinen, joidenkin edunvalvojen käytäntö on ollut, että lastensuojelun asiakirjoihin on liitetty edunvalvojan kirjoittama kirje lapselle.

Rikosprosessi ja lapsen henkilöä koskeva edunvalvonta

Tyypillinen tilanne, jossa lapsen ja hänen huoltajansa välille syntyy eturistiriita, on silloin, kun huoltajaa tai hänelle läheistä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Alaikäiselle lapselle voidaan näissä tilanteissa määrätä edunvalvoja. Yleisenä käytäntönä on ollut, että edunvalvojaksi määrätään lakimies, joka toi-

19) Katso myös Hämeenlinnan perusturvalautakunnan päätös edunvalvojalle maksettavasta korvauksesta. Luku 1, s. 20

20) STM:n taholta saatua ohjeistusta.

mii samalla lapselle oikeusprosessiin määrättynä oikeusavustajana. Edunvalvojan tehtävänä on ollut lähinnä korvausvaatimusten esittäminen lapsen puolesta.

Nämä vastaavat tilanteet ovat LSL:n voimaantultua tyypillisiä myös niiden lastensuojelutapausten joukossa, joissa on päädytty hakemaan lapselle LSL:n mukaista edunvalvojaa. Sama rikosepäily voi siis johtaa kahden eri prosessin – rikos ja lastensuojelu – käynnistymiseen. Rikosepäilystä tehdään lastensuojeluilmoitus, jolloin asia tulee vireille myös lastensuojeluviranomaisessa ja mahdollisen asiakkuuden alettua lastensuojelun edunvalvojan hakeminen on mahdollista.

Rikosprosessi ja lastensuojeluprosessi ovat tavoitteiltaan erilaisia. Rikosprosessissa annetaan vastaus syyllisyyskysymykseen syytteessä mainittuun tekoon. Lastensuojelun tehtävänä pelkistetysti sanottuna on ratkaista, vaarantavatko lapsen olosuhteet hänen turvallisen kasvunsa ja kehityksensä. Lastensuojeluprosessissa ei ole ylipäänsä syytä ottaa kantaa syyllisyyskysymykseen.²¹⁾ Lapsen etu on keskeisenä ratkaisukriteerinä lastensuojeluprosessissa, mutta se ei ole rikosprosessuaalisen syyllisyyskysymyksen ratkaisukriteeri. Tästä huolimatta lapsen etu ei ole merkityksetön myöskään rikosprosesseissa. Lapsen edun huomioonottaminen liittyy rikosprosessin menettelytapakysymyksiin. Tämä tarkoittaa sitä, että lapseen kohdistuneeksi epäilty rikokset selvitetään esitutkinnassa ja käsitellään tuomioistuimessa siten, ettei rikoksen selvittämisestä ja oikeudenkäynnistä aiheudu lapselle erityistä vahinkoa ja lasta varjellaan asian käsittelyn aiheuttamalta toissijaiselta uhriksi joutumiselta.²²⁾

Näin ajatellen edunvalvojan tehtävä rikosprosessissakin voidaan nähdä lapsen edun määrittämisestä käsin. Tällöin se saa laajemman sisällön kuin pelkästään korvausvaatimusten esittäminen. Edunvalvojan on rikoksen selvittämisprosessin eri vaiheissa arvioitava lapsen etua, selvitettävä lapsen mielipide ja toivomukset sekä tuotava ne esiin. Edunvalvojahankkeen arviointi on osoittanut muun muassa, että edunvalvoja voi tuottaa prosessille merkittävää lisäarvoa lapsen tilannetta koskevien tietojen muodossa. Samalla hän toimii juridisen prosessin ja lapsen tulkkina. Työn kohteena on lapsen ja nuoren hämmennyksen ja tunnekuohun käsittely siten, että lapsen ja nuoren ääni voisi tulla kuulluksi ja että lapsen edun määrittely olisi mahdollista.²³⁾

Lapsen henkilöä koskevan edunvalvonnan haasteellisuus ja toisaalta rikosprosessin vaativuus sekä edunvalvojan ja oikeusavustajan tehtäviin vaadittava asiantuntemus puhuvat vahvasti sen puolesta, että tehtäviä ei yhdistetä yhden henkilön vastuulle.

21) Hirvelä: Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa, ss. 230-231

22) Hirvelä, s. 233

23) Ulkoisen arvioinnin tuloksia esitellään luvussa 6.

Lisäksi on otettava huomioon *edunvalvojan ja oikeusavustajan roolien erot*. Edunvalvojamääräystä tarvitaan päätösten tekemiseen eli puhevallan käyttöön, sillä oikeudenkäyntiavustajan määräys ei anna valtuuksia päättää lapsen puolesta edunvalvojan päätettävissä olevista asioista.

Oikeudenkäynnistä rikosasioissa annetun lain (ROL) 2 luvun 1 a §:n mukaan tuomioistuimien voi tietyin edellytyksin määrätä asianomistajalle (epäillyn rikoksen uhrina oleva lapsi) oikeudenkäyntiavustajan esitutkintaan ja oikeudenkäyntiä varten. ROL 2 luku 2§:n mukaan oikeusavustajaksi on määrättävä julkinen oikeusavustaja tai asianajaja tai erityisestä syystä muu oikeustieteen kandidaatin tutkinnon suorittanut henkilö, joka lain mukaan saa olla asiamiehenä.²⁴⁾

Lastensuojelun edunvalvoja käyttää lapsen asiassa itsenäistä puhevaltaa huoltajan sijasta. Hän ei ole sidottu lapsen tahtoon myöskään silloin, kun lapsella on itsenäinen puhevalta. Asiamies tai oikeudenkäyntiavustaja sen sijaan toimii valtuutuksen nojalla ja on sidottu päämiehensä tahtoon. Jos siis päämiehenä on alaikäinen, jolla on asiassa puhevalta (lastensuojeluasiassa 12-vuotta täyttänyt ja rikosasioissa 15-vuotta täyttänyt) on asiamiehen tai avustajan lähtökohtaisesti toteutettava alaikäisen tahtoa. Jos lapsella ei ole asiassa puhevaltaa, on määrättävä huoltajan tai, hänen ollessaan esteellinen, edunvalvojan tahto.

Edellä mainitut seikat huomioon ottavana toimintamallina voidaan käyttää niin sanottua *tandem-mallia*, jossa edunvalvoja ja oikeusavustaja toimivat yhtä aikaa ja yhteistyössä toteuttaen kumpikin omaa tehtäväänsä. Rikosepäily voi käynnistää lastensuojeluprosessin, johon haetaan LSL 22§:n perusteella lasten kanssa työskentelyn hallitseva edunvalvoja. Samalla hänelle voidaan hakea myös HolhL 32§ 2 mom:n mukainen määräys toimia rikosprosessissa (esitutkinta ja mahdollinen tuomioistuinkäsittely) lapsen edunvalvojana. Sama edunvalvoja pystyisi mahdollisimman kokonaisvaltaisesti käyttämään lapsen puhevaltaa ja valvomaan lapsen edun toteutumista kyseiseen rikosepäilyyn liittyen niin lastensuojeluprosessissa kuin rikosprosessissakin. Edunvalvoja voi tämän jälkeen hakea lapselle oikeusavustajan, joka tuo juridisen asiantuntemuksensa rikosprosessin läpivientiin.

24) Myös lastensuojeluasiassa hallintoviranomaisessa (Hallintolaki 12§) ja hallintotuomioistuimessa (Hallintolainkäyttölaki 20§ ja LSL 87§) asianosainen saa käyttää asiamiestä tai avustajaa. Hallintolainkäyttölaki 20§:n mukaan asiamiehenä tai avustajana saa toimia asianajaja tai muu rehellinen ja muuten siihen toimeen sopiva ja kykenevä täysi-ikäinen henkilö, joka ei ole konkurssissa ja jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu.

Rikosprosessin vaiheet²⁵⁾

Rikosprosessin vaiheet ovat pähkinäkuoressa seuraavat:

- rikosilmoitus
- esitutkinta
- syyteharkinta
- oikeudenkäynti

Rikosoikeudenkäynnin kulku on seuraava:

- paikallaolijoiden toteaminen
- syyttäjän syyte
- asianomistajan eli uhrin vaatimukset
- vastaajan eli epäillyn kannanotto vaatimukseen
- syyttäjän asiaesittely
- asianomistajan ja vastaajan puheenvuoro
- näytön esittäminen
- asianosaisten loppulausunnot
- seuraamuskeskustelu
- päätöksen harkitseminen
- tuomion julistaminen ja ohjaus muutoksen hakemisesta

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

Englannissa käytettyä lasten edunvalvontatyön ”tandem-mallia”, jossa oikeusavustaja ja edunvalvoja työskentelevät lapsen kanssa yhdessä, on kansainvälisesti pidetty parhaiten onnistuneena käytännön työtapana. Myös tässä hankkeessa toteutuneiden edunvalvontojen pohjalta koottujen kokemusten mukaan tandem-työskentelyllä on voitu vaikuttaa siihen, että lapsen mielipide ja etu tulevat huomioiduksi parhaalla mahdollisella tavalla sekä oikeudessa että lastensuojeluprosessissa. Kokemuksia tandem-työskentelystä on koottu tämän kirjan lukuun 5.

Edunvalvojan toiminta voi realisoitua esimerkiksi rikosilmoituksen tekemisenä, esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä mukanaolona. Tandem-mallissa edunvalvoja voi tehdä yhteistyötä lapselle määrätyn oikeusavustajan kanssa jo esitutkin-

25) Kts. esim. www.sosiaaliportti.fi → lastensuojelun käsikirja → erityiskysymykset

nasta lähtien. Oikeusavustaja voi neuvoa edunvalvojaa ja lasta rikoksen selvittelyyn ja oikeusprosessiin liittyvissä kysymyksissä.

Rikosoikeudenkäynnissä lapsen asialla ovat hänen edunvalvojansa ja oikeusavustajansa. 15 vuotta täyttänyt lapsi käyttää edunvalvojan ohella itsenäistä puhevaltaa. Oikeusavustajan tehtävänä on lapsen juridisista intresseistä huolehtiminen. Hänen vastuullaan on, että lapsen puolesta lausutaan kaikki oleellinen vaatimusten esittämisestä loppulausuntoihin. Oikeusavustaja on lausunnoissaan sidottu edunvalvojan tai 15 vuotta täyttäneen lapsen kohdalla lapsen tahtoon.

Käytännön kokemus on osoittanut, että edunvalvojalla on tärkeä tehtävä käydä lapsen kanssa läpi oikeuden päätös ja keskustella siitä. On tärkeä myös varmistaa, että lapsi tarvittaessa saa prosessin jälkeen riittävää tukea.²⁶⁾ Mahdollisten lapselle tulevien korvausten perimisestä tulee sopia oikeusavustajan kanssa. Näiden varojen hallintaan voidaan myös hakea HolhL:n mukaista yleisen edunvalvojan määräästä.

Lastensuojelun edunvalvojan tehtävän päättyminen

Lastensuojelun edunvalvojan tehtävä lakkaa, kun edunvalvojamääräys on sidottu määräaikaan ja tuo määräaika on kulunut umpeen tai määräyksessä oleva lastensuojelun toimenpide tai lastensuojeluprosessin vaihe on päättynyt. Edunvalvonnan tarve päättyy, kun alaikäinen tulee täysi-ikäiseksi. Näissä tilanteissa edunvalvonta päättyy ilman eri toimenpidettä. Koska lastensuojelun edunvalvonnasta ei pidetä julkista rekisteriä, ei edunvalvonnan päättymistäkään rekisteröidä. Edunvalvojan on syytä ilmoittaa ainakin lapselle, tämän huoltajille ja sosiaalitoimelle, milloin hän katsoo edunvalvonnan päättyneen ja millä perusteella. Ilmoitus on syytä tehdä, jotta kaikilla olisi yhtenäinen käsitys edunvalvonnan päättymisestä.

Tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään, jos hän sitä pyytää (HolhL16§ 2mom). Edunvalvoja voi olla estynyt jatkamaan edunvalvojana

²⁶⁾ Katso luku 4, s. 110.

henkilökohtaisten syiden takia, tai hänelle on jostain syystä käynyt mahdottomaksi hoitaa tehtävää. Jos edunvalvojan tehtävät ovat kuuluneet viranhoitoon ja edunvalvoja vaihtaa esimerkiksi työpaikkaa, ei edunvalvonta automaattisesti pääty, koska määräys on henkilökohtainen. Tällöin tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään. Edunvalvojan tulisi kuitenkin pyrkiä jatkamaan tehtävässä, jos lapsen etu sitä vaatii. Jos edunvalvoja on vain tilapäisesti estynyt hoitamasta tehtävää, voitaneen hänelle HolhL 11§:n mukaisesti täksi ajaksi määrätä sijainen. Tuomioistuimen on vapautettava edunvalvoja tehtävästään, jos hän osoittautuu siihen kykenemättömäksi tai sopimattomaksi ja jos vapauttamiseen on muu erityinen syy (HolhL 16§ 1mom).

Jos edunvalvojan tehtävälle halutaan jatkoa, on tehtävä uusi hakemus, jossa on perusteltava edunvalvojan määräämiselle asetettujen edellytysten täyttyminen.²⁷⁾

27) Katso myös luku 4, s. 105.

3 Lapsen asema ja edunvalvojan rooli lastensuojeluasiassa

Mirjam Araneva

Tässä luvussa syvennyttään siihen, mitä edunvalvojan rooliin ja tehtäviin juridisesti kuuluu lastensuojeluasian eri vaiheissa. Aluksi käydään johdannonomaisesti läpi muutamia yleisiä asioita, jotka ovat keskeisiä kokonaiskuvan saamiseksi lastensuojelulain mukaisesta lapsen henkilöön liittyvästä edunvalvonnasta. Tämän jälkeen tarkastellaan edunvalvojan roolin ja oikeuksien kannalta vaihe vaiheelta lastensuojeluasian etenemistä hallintoprosessina sosiaalitoimessa ja tuomioistuinprosessina hallintotuomioistuimessa. Myös tuomioistuinprosessin eteneminen kuvataan lyhyesti.

Hallintoprosessista tuomioistuinprosessiin ja takaisin

Lapsi voi lastensuojelulain säännösten mukaisesti olla omassa lastensuojeluassaan asianosaisena samanaikaisesti sekä hallintoprosessissa että tuomioistuinprosessissa taikka vain hallintoprosessissa. Lastensuojeluasian toteuttaminen lastensuojeluviranomaisessa on hallintoprosessia. Lapsen asianosaisuus lastensuojeluviranomaisen toteuttamassa hallintoprosessissa voi perustua sekä asian vireilläoloon tai tosiasialliseen hallintotoimintaan, kun taas asianosaisuus tuomioistuinprosessissa edellyttää aina hallintotuomioistuimessa vireillä olevaa asiaa.

Lastensuojeluasia voi tulla vireille sekä viranomaisessa että tuomioistuimessa sille osoitetun hakemuksen johdosta. Viranomaisessa asia voi tulla vireille myös viranomaisen omasta aloitteesta, kuten yleensä on laita esimerkiksi silloin, kun huostaanottoa aletaan valmistella. Tuomioistuimessa asia tulee vireille myös silloin, kun asianosaisen käyttää muutoksenhakuoikeuttaan ja valittaa viranomaisen päätöksestä. Tosiasiallinen hallintotoiminta tarkoittaa lastensuojeluasian toteuttamista lastensuojeluviranomaisessa muutoin.

Vaikka lastensuojeluasian käsittely perustuu sekä hallintoprosessissa että tuomioistuinprosessissa lastensuojelulakiin, menettelytavat poikkeavat prosessista riippuen toisistaan, koska niihin sovelletaan erilaisia periaatteita ja normistoja. Hallintoprosessissa noudatetaan muun muassa hallintolain, sosiaalihuollon asiakaslain ja muiden sosiaalihuollon yleislakien säännöksiä, kun taas tuomioistuinprosessia raamittavat muun muassa hallinto-oikeuslain, hallintolainkäyttölain ja

oikeudenkäymiskaaren säännökset.

Hallintoprosessiin liittyviä periaatteita ja säännöksiä noudatetaan sosiaalitoimessa kun taas hallintotuomioistuimet, joissa lastensuojeluasioista käsitellään, noudattavat omaa toimintaansa sääteleviä periaatteita ja säännöksiään. Hallintotuomioistuinta ovat alueelliset hallinto-oikeudet, joita Suomessa on kahdeksan, ja korkein hallinto-oikeus, jonne voidaan valittaa alueellisten hallinto-oikeuksien päätöksistä.

Lastensuojelulain 22 §:n nojalla lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja huoltajan sijaiseksi, jos on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi valvoa lapsen etua asiassa ja määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai lapsen edun turvaamiseksi. Vuoden 2008 alussa voimaan tulleen lastensuojelulain hallituksen esityksessä (HE 252/2006) on todettu, että lapselle voidaan määrätä edunvalvoja riippumatta siitä, onko asia vireillä sosiaaliviranomaisessa vai tuomioistuimessa. Huolimatta siitä, että edellä mainitussa hallituksen esityksessä on viitattu ainoastaan vireillä olevaan asiaan, ei pykälän sanamuoto aseta estettä sille, että lapselle haetaan ja määrätään edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa myös tosiasiallisessa hallintotoiminnassa. Tosiasiallisesta hallintotoiminnasta on kysymys silloin, kun viranomaisessa ei ole vireillä asianosaisen hakemusta eikä asiaa viran puolesta valmistella, vaan kysymyksessä on lastensuojeluasian täytäntöönpano. Esimerkiksi lapsen asiakassuunnitelman neuvottelut ovat osa tosiasiallista hallintotoimintaa.

Lapselle määrätty edunvalvoja tulee huoltajan sijaan käyttämään lapsen puhevaltaa lastensuojeluasiassa, jossa huoltaja on kuitenkin edelleen asianosainen oman puhevaltansa nojalla. Näin ollen edunvalvojan määräyksellä ei voida kokonaan syrjäyttää lapsen huoltajaa lapsen asiassa.

Lapsen oikeudesta tietoon sekä oikeudesta ilmaista mielipiteensä ja puhevallasta

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan ensimmäisen kohdan mukaan sopimusvaltioiden on taattava lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeus ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevista asioissa. Lapsen mielipiteet on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Saman artiklan toisen kohdan mukaan lapselle on erityisesti annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevista oikeudellisista ja hallinnollisista toiminna joko suoraan tai edustajan tai asianomaisten toimielimen välityksellä kansallisten menettelytapojen mukaisesti.

Lastensuojelulaki 5 §

Lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää siinä mielipiteensä. Lastensuojelun tarvetta arvioitaessa, lasta tai nuorta koskevaa päätöstä tehtäessä ja lastensuojelua toteutettaessa on kiinnitettävä erityistä huomioita lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin.

Lastensuojelulain 5 §:n yleissäännöksen nojalla lapselle on hänen ikäänsä ja kehitystasoaan vastaavalla tavalla turvattava oikeus saada tietoa ja hänelle on annettava mahdollisuus esittää mielipiteensä lastensuojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa, ja lapsen tai nuoren mielipiteisiin ja toivomuksiin on kiinnitettävä erityistä huomiota ratkaisuja tehtäessä. Lapselle lastensuojelulain 5 §:ssä turvattu lapsen iästä riippumaton oikeus osallistua omaan asiaansa sisältää *kolme yhtä tärkeää toisiaan täydentävää osaa*.

Ensinnäkin lapsella on *oikeus saada omassa asiassaan tietoja*, joita hän tarvitsee mielipiteensä muodostamiseen. Lapselle annettavan tiedon tulee olla objektiivista ja sitä on annettava riittävästi, jotta lapsi voi muodostaa kokonais kuvan tilanteestaan. Tietoja annettaessa on otettava huomioon lapsen ikä ja kehitystaso, mikä vaikuttaa muun muassa siihen, missä muodossa tiedot tulee lapselle antaa. Lapselle luovutettava tieto ei kuitenkaan koskaan saa olla sisällöltään sellaista, että sen voidaan arvioida vaarantavan lapsen kehitystä tai terveyttä. Toiseksi lapsella on säännöksen mukaan *oikeus ilmaista mielipiteensä*, jonka hän on muodostanut saatuaan riittävässä määrin objektiivista tietoa omassa asiassaan. Kolmanneksi säännös asettaa velvoitteen lapsen asiaa käsitteleville viranomaisille ja tuomioistuimille, joiden on *kiinnitettävä erityisesti huomiota lapsen tai nuoren riittävän ja objektiivisen tiedon perusteella muodostamaan mielipiteeseen ja toivomuksiin* lasta koskevassa asiassa.

Lapsen osallisuutta koskevassa lastensuojelulain 4 luvun 20 §:ssä²⁸⁾ on vielä erikseen säädetty siitä, että lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä lastensuojelua toteutettaessa lapsen iästä riippumatta, ja ne on otettava huomioon päätöksenteossa lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lastensuojelulain hallituksen esityksen mukaan selvittämiseen käytettävät menetelmät ja väli-

28) Katso s. 42.

neet sekä lapsen tarvitsema tuki ja apua määräytyvät lapsen iän ja kehitystason sekä niiden mukaisen ilmaisuvalmiuden perusteella.

Lainsäätäjän näkemyksen mukaan lapsen mielipide olisikin lähtökohtaisesti selvitettävä. Esimerkiksi pienen sylilapsen ”mielipide” voidaan selvittää havainnoimalla lapsen käyttäytymistä vanhemman kanssa. Huolimatta siitä, että lainsäätäjän asettaman pääsäännön mukaan lapsen mielipide on selvitettävä aina lasta koskevan asian yhteydessä, niin lapsella on aina oikeus jättää mielipiteensä ilmaisematta. Lasta ei voida velvoittaa ilmaisemaan mielipidettään, jos hän ei halua sitä tehdä.

Lapsen puhevalta ja kuuleminen

Puhevalta on juridinen termi, joka pitää sisällään keskeisiä oikeusturvatekijöitä, eli oikeuden panna asia vireille (hakemus tai valitus), oikeuden tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa ja saada asiasta valituskelpoinen hallintopäätös sekä oikeuden hakea siihen muutosta.

Lastensuojelulain 4 luvun 21 §:n nojalla 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus erikseen käyttää puhevaltaa huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Edellä mainittu tarkoittaa ensinnäkin sitä, että 12 vuotta täyttänyt lapsi on aikuisiin verrattavissa oleva asianosainen omassa lastensuojeluasiassaan. Hänellä on itsenäinen oikeus ilmaista näkemyksensä asiassa ja ajaa prosessia haluamallaan tavalla. Lapsi, huoltaja tai lapselle määrätty edunvalvoja eivät ole sidottuja toistensa näkemyksiin vaan kumpikin voi käyttää lapsen puhevaltaa omista lähtökohdistaan ja käsityksestään lapsen edusta. Edellä mainittu oikeus erottaa lapselle määrätyn edunvalvojan 12 vuotta täyttäneen lapsen oikeudenkäyntiavustajasta, joka on sidottu päämiehensä, eli 12 vuotta täyttäneen lapsen näkemykseen.²⁹⁾

Lastensuojelulain 20 §:n nojalla 12 vuotta täyttäneelle lapselle on aina varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa hallintolain 34 §:ssä säädettyllä tavalla. Tästä oikeudesta on vielä erikseen säädetty asiaan osallisten kuulemista koskevassa lastensuojelulain 42 §:ssä. Lapsen oikeus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa on nimenomaan lapsen oikeus, eikä hänellä ole mitään velvollisuutta käyttää oikeuttaan. Asia voidaankin ratkaista, vaikkei lapsi oikeuttaan halua käyttää, kunhan viranomaisen tai tuomioistuimen on hallintolain säännösten mukaisesti varannut lapselle tilaisuuden kuulluksi tulemiseen ennen päätöksentekoa.

Hallintolain 34 §:n nojalla lapsella on kuulemisen yhteydessä oikeus tutustua

29) Katso myös luku 2, s. 53.

kaikkeen siihen materiaaliin, joka on tai on voinut vaikuttaa ratkaisun sisältöön edellyttäen, ettei tiedon osaksi tai kokonaan voida arvioida vahingoittavan lapsen kehitystä tai terveyttä. Tiedon epääminen asianosaiselta kuulemisen yhteydessä edellyttää kuitenkin pääsääntöisesti valituskelpoista hallintopäätöstä. Hallintolain 36 §:n ohjetta noudattaen 12 vuotta täyttäneelle lapselle on lähetettävä kirjallinen ilmoitus kuulemisesta, josta myös ilmenee, että asia voidaan ratkaista, vaikka lapsi ei käytä tilaisuuttaan tulla kuulluksi. Kuulemisilmoituksen yhteydessä lapselle on hallintolain 36 §:n pääsäännön mukaan lähetettävä myös kuulemisen kohteena oleva asiakirjamateriaali, ellei muu menettely ole tarkoituksenmukaisempaa.

Käsitteistä

Edellä on jo käsitelty juridista termiä ”*puhevalta*” ja asian kokonaisvaltaisen hahmottamisen kannalta lienee syytä avata muutama muukin juridinen termi, joka toistuu kirjoituksessa ja lastensuojelun käytännön prosesseissa.

Asianosaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka etua, oikeutta tai velvollisuutta asia koskee ja joka käyttää asiassa puhevaltaa. Asianosaisina kaikissa lastensuojeluasioissa riippumatta siitä, onko kysymyksessä sosiaalitoimessa tapahtuva *tosiasiallinen hallintotoiminta*, jonka tarkoitus on selostettu jo edellä, vai sosiaalitoimessa tai tuomioistuimessa *vireillä oleva asia*, ovat 12 vuotta täyttänyt lapsi, huoltaja ja lapsen muu laillinen edustaja, eli edunvalvoja. Edellä mainitut asianosaiset voivat puhevaltansa nojalla laittaa asian vireille, heillä on oikeus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa ja saada asiasta valituskelpoinen hallintopäätös sekä hakea siihen muutosta.

Lastensuojelua toteutettaessa vireillä olevassa asiassa käytetään myös termiä ”*asiaan osallinen*”, joka on laajempi kuin muissa prosesseissa käytettävä edellä selostettua asianosaisen käsite. Lastensuojelussa vireillä olevassa asiassa ovat asiaan osallisia mm. lapsen vanhempi, joka ei ole huoltaja sekä huoltajan tai vanhemman uusi puoliso, joka on tosiasiallisesti osallistunut lapsen hoitoon ja jonka kanssa lapsi asunut samassa taloudessa välittömästi ennen asian valmistelua. Asiaan osallisia ovat myös sijaishuoltopaikan edustajat, esim. lapsen perhehoitajat silloin, kun on kysymyksessä lapsen sijaishuollon muuttamista tai huostasapidon lopettamista koskeva asia. Sijaishuoltopaikan edustajien asianosaisuus edellyttää sitä, että lapsi ja hänen hoidostaan vastaava henkilö asuvat samassa taloudessa jatkuvasti. Asiaan osallisten ja varsinaisten asianosaisten merkittävin ero on se, ettei asiaan osallisilla ole oikeutta laittaa asiaa vireille sosiaalitoimessa. Lastensuojelulain 42 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa heille on kuitenkin annettava tilaisuus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa, jolloin heillä on myös oikeus ha-

kea muutosta tehtyyn päätökseen.

Lapsen *huoltaja* on pääsääntöisesti lapsen vanhempi tai molemmat vanhemmat yhdessä. Huoltajana voi myös olla henkilö tai henkilöt, joille lapsen huolto on tuomioistuimen päätöksellä määrätty. Huoltajan tärkeimpiin oikeuksiin kuuluu oikeus edustaa lasta ja käyttää lapsen puhevaltaa tämän henkilöä koskevissa asioissa. Oikeus edustaa lasta pitää sisällään muun muassa oikeuden hakea lapselle jotain etuutta, oikeuden lasta koskeviin tietoihin ja oikeuden päättää lapsen henkilöön liittyvistä asioista, kuten opetuksesta ja terveydenhuollosta

Muu laillinen edustaja saa toimivaltansa maistraatin tai tuomioistuimen päätöksellä lain säättämien edellytysten täyttyessä ja edustaa lasta ja käyttää tämän sijaan lapsen puhevaltaa asiassa. Muu laillinen edustaja on esimerkiksi lapselle lastensuojelulain 22 §:n nojalla määrätty edunvalvoja tai lapselle esimerkiksi rikosprosessiin holhoustoimilain perusteella määrätty edunvalvoja.

Lastensuojelulain 22 §:n mukaisen edunvalvojan rooli lapsen lastensuojeluasiassa

Lastensuojelulain 22 §:n nojalla määrätty edunvalvojan toimivalta perustuu lain nojalla annettuun maistraatin tai tuomioistuimen päätökseen. Tärkein asiakirja, joka tosiasiallisesti määrittelee edunvalvojan tehtävän laajuuden, on maistraatin tai käräjäoikeuden päätös, jolla edunvalvoja on määrätty tehtävänsä. Edellä mainittu asettaa erityisvaatimuksia edunvalvojan määräämistä koskevalle hakemukselle, jossa on pyrittävä rajaamaan mahdollisimman tarkasti edunvalvojan tehtäväkenttä.³⁰⁾

Lastensuojelulain 22 §:n nojalla määräyksen saanut edunvalvoja käyttää lapsen puhevaltaa *huoltajan sijaan kaikissa lastensuojeluun liittyvissä asioissa tai edunvalvojan määräyksen osoittamissa rajoissa*. Lapsen henkilöön liittyvistä asioista, jotka eivät kuulu lastensuojeluasian piiriin, voi huoltaja edelleen päättää. Tällaisia asioita ovat lapsen nimi, kansalaisuus ja uskonto, joiden muuttaminen edellyttää aina huoltajan suostumusta ja myötävaikutusta.

Sijaishuollossa olevan lapsen kohdalla on muistettava, että huostaanotolla kaennetaan huoltajan oikeuksia määrätä lapsen henkilöön liittyvistä asioista lastensuojelulain 45 §:ssä mainituilta osin, eikä edunvalvojan määräysvalta näissä tilanteissa voi luonnollisestikaan olla laajempi kuin huoltajan, jolta hän toimivaltansa johtaa. Lastensuojelulain 45 §:n nojalla lastensuojeluviranomaisella on yhteistyövelvoite huomioiden oikeus päättää sijaishuollossa olevan lapsen osalta lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolen-

³⁰⁾ Katso luku 2, s. 48.

pidosta sekä hoidon, kasvatuksen ja muun huolenpidon toteuttamisen kannalta tarpeellisesta opetuksesta ja terveydenhuollosta huostaanoton tarkoituksen osoittamassa laajuudessa.

Hallintoprosessista

Lastensuojeluasian vireille tulo, asiakkuuden alkaminen ja lastensuojelutarpeen selvitys

Lastensuojelulain mukaan lastensuojeluasia tulee sosiaalitoimessa vireille hakemuksella, lastensuojeluilmoituksella tai jos lastensuojeluviranomainen muutoin saa tietää mahdollisesta lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Lastensuojelun asiakkuus ei kuitenkaan ala vielä asian vireille tulosta, vaikkakin velvollisuus asiakaskirjausten tekemiseen alkaa vireille tulosta, vaan lastensuojelun asiakkuuden alkaminen edellyttää joko kiireellisiin lastensuojelutoimenpiteisiin ryhtymistä tai päätöstä ryhtyä selvittämään lastensuojelun tarvetta.

Edellä mainittujen seikkojen nojalla alkava lastensuojelun asiakkuus mahdollistaa myös lastensuojelulain 22 §:n soveltamisen yksittäisen lapsen kohdalla. Lapselle on välittömästi lastensuojelun asiakkuuden alkamisen jälkeen nimettävä lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, jonka lastensuojelulain 24 §:n mukaisesti tehtäviin kuuluu muun muassa lapsen edunvalvonnan tarpeen arvioiminen.

Periaatteessa lapselle voitaisiin hakea edunvalvojaa jo siinä vaiheessa, kun lapsen lastensuojelun tarvetta aletaan selvittää, jos edunvalvojan määräämisen edellytysten arvioidaan olevan olemassa esimerkiksi tilanteessa, jossa huoltaja kieltää lastensuojelutarpeen selvittämisen. Edunvalvonnan tarvetta harkittaessa lastensuojelutarpeen selvittämisen yhteydessä on kuitenkin otettava huomioon hallinnossa noudatettava niin kutsuttu suhteellisuusperiaate eli pienimmän puuttumisen periaate, jonka mukaan henkilön oikeuspiiriä ei saa rajoittaa enempää kuin tietyn tavoitteen saavuttamiseksi on välttämätöntä. Niinpä tässä vaiheessa ensisijaisesti tulisivikin käyttää lastensuojelulain 28 §:n sosiaaliviranomaiselle antamaa mahdollisuutta hakea hallinto-oikeudelta lupa lapsen tutkimiseen lääkärin tai muun asiantuntijan toimesta lastensuojelutarpeen selvittämiseksi, jos huoltaja sen kieltää. Hallinto-oikeuden määräys ei muilta osin kavenna huoltajan oikeutta päättää lapsen asioista.

Lastensuojelutarpeen selvittäminen voi päättyä siihen, ettei lapsella katsota olevan tarvetta lastensuojelulliselle tuelle, jolloin hänet voidaan tarvittaessa ohjata muiden peruspalveluiden piirissä tarjottavien tukimuotojen piiriin. Lasten-

suojelutarpeen selvittäminen voi luonnollisesti päättyä siihenkin, että lapsella havaitaan olevan lastensuojelullisen tuen tarvetta, jolloin lapsen asiassa on viipymättä järjestettävä asiakassuunnitelmanneuvottelu, jossa lähtökohtaisesti yhteistoiminnassa lapsen ja perheen sekä eri yhteistyötahojen kanssa muun muassa suunnitellaan lapselle tarjottavan tuen laatu ja laajuus sekä sille asetetut tavoitteet. Lastensuojelussa tulee ensisijaisesti käyttää lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteitä, mutta jos sijaishuolto on lapsen edun kannalta tarpeen, on siihen ryhdyttävä välittömästi.

Edunvalvojan rooli ja oikeudet lastensuojelun avohuollossa

Asiakassuunnitelma

Asiakassuunnitelmasta on säädetty lastensuojelulain 30 §:ssä. Asiakassuunnitelma on laadittava aina lastensuojeluasiakkuuden alkaessa sekä sen kuluessa vähintään kerran vuodessa ja se on tarkistettava tarvittaessa lyhyinkin aikaväleihin. Asiakassuunnitelmanneuvottelun perusteella laadittu asiakassuunnitelma on lastensuojelun sosiaalityön tärkein työskentelyä ohjaava työväline. Asiakassuunnitelma on laadittava ja tarkistettava yhteistyössä lapsen ja huoltajan, vanhemman sekä tarvittaessa lapsen muun laillisen edustajan kanssa. Muun laillisen edustajan, eli siis lapselle määrätyn edunvalvojan läsnäolo tulee kuitenkin aina olla pääsääntö. Asiakassuunnitelmaan voidaan tarvittaessa kutsua myös muita lapsen elämässä mukana olevia tahoja, esimerkiksi lapsen opettaja tai isovanhempi.

Avohuollon asiakkaana olevan lapsen asiakassuunnitelmaan kirjataan olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan ja neuvotteluun osallistuvien asianomaisten eriävät mielipiteet. Kirjallinen asiakassuunnitelma on aina toimitettava myös edunvalvojalle erityisesti niissä tilanteissa, joissa edunvalvoja ei itse ole ollut asiakassuunnitelmanneuvottelussa paikalla.

Lastensuojelun avohuolto

Lastensuojelussa tulee aina käyttää ensisijaisesti avohuollon tukitoimia, jos ne ovat riittäviä lapsen edun mukaisen huolenpidon toteutumisiksi kotona eikä lapsen etu muuta edellytä. Lastensuojelulain 34 §:ssä on kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle säädetty velvollisuus ryhtyä avohuollon tukitoimiin silloin, jos kasvuolosuhteet vaarantavat tai eivät turvaa lapsen terveyttä tai kehitystä taikka, jos lapsi käyttäytymisellään vaarantaa terveyttään tai kehitystään.

Lastensuojelun avohuollon tukitoimenpiteiden tarkoituksena on edistää ja tukea lapsen myönteistä kehitystä sekä tukea ja vahvistaa vanhempien, huoltajien tai muiden lapsesta huoltapitävien henkilöiden kasvatuskykyä ja mahdollisuuksia. Avohuollon tukitoimenpiteet perustuvat asiakasperheen vapaaehtoisuuteen ja ne toteutetaan yhteistoiminnassa lapsen ja perheen kanssa asiakassuunnitelmassa sovitun ja siinä asetettujen tavoitteiden mukaisesti.

Lapsen edunvalvonnan tarve ja mahdollisuus avohuollossa

Lapsen edunvalvonnan tarve saattaa aktualisoitua silloin, kun avohuollon tukitoimenpiteiden arvioidaan olevan riittäviä lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi kotona. Periaatteessa lastensuojelulain 22 § ei muodosta estettä edunvalvojan määräämiselle lapsen ja perheen ollessa avohuollon asiakkaana. Tällöin on kuitenkin harkittava tarkoin, onko edunvalvojan määräyksen hakeminen tässä vaiheessa tarkoituksenmukaista.

Edunvalvojan hakeminen lapselle voisi olla perusteltua lapsen edun mukaisen huolenpidon kannalta riittävän lastensuojelullisen tuen turvaamiseksi tilanteessa, jossa huoltaja on periaatteessa halukas ottamaan vastaan tukea ja apua, mutta kyvytön esimerkiksi masennuksen tai muun syyn vuoksi toimimaan aktiivisesti lapsen asiassa suhteessa viranomaisiin ja muihin hoitaviin tahoihin. Tällaisessa tilanteessa edunvalvoja voisi käyttää lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan viranomaisiin nähden ja näin osaltaan varmistaa, että lapsi saa kaiken tarvitsemansa lastensuojelullisen avun ja tuen.

Kuten edellä jo todettiin, avohuollon tukitoimenpiteet perustuvat vapaaehtoisuuteen ja ne voidaan toteuttaa ainoastaan yhteistoiminnassa lapsen ja perheen kanssa. Asiakassuunnitelmassa tuelle asetettujen tavoitteiden saavuttaminen edellyttää kaikissa tilanteissa asiakasperheen tosiasiallista sitoutumista niihin. Jos lapsen huoltaja tai vanhempi taikka lapsi itse vastustaa muuta kuin taloudellista avohuollon tukitoimenpidettä tai sitoutuminen on näennäistä, tavoitteisiin päästään vain harvoin. Tällaisessa tilanteessa edunvalvojan hakeminen ei luonnollisestikaan ole tarkoituksenmukaista.

Lapsen asiassa järjestettävät neuvottelut

Sen lisäksi, että lastensuojelulaki velvoittaa lastensuojeluviranomaista järjestämään lapsen lastensuojeluasiassa asiakassuunnitelman neuvotteluita asiakassuunnitelman laatimiseksi ja tarkistamiseksi, tulee lapsen asiassa järjestää lastensuojelulain 31 §:n nojalla tarvittaessa muitakin neuvotteluita lastensuojelun tarvetta selvitettyä tai lastensuojelua toteutettaessa. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä määrittelee neuvottelun tarkoituksen mukaan määräytyvät osallistujat.

Neuvotteluihin voidaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvion perusteella kutsua lapsi, vanhemmat ja huoltajat, muut lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavat tai lapsen huolenpitoon keskeisesti osallistuvat henkilöt, muut lapselle tai perheelle läheiset henkilöt sekä viranomais- ja muut yhteistyötahot. Koska lapsen asiassa järjestettävät neuvottelut aina vaikuttavat lapsen asiaan, tulee pääsääntönä olla tässäkin yhteydessä, että myös lapsen muu laillinen edustaja kutsutaan neuvotteluun mukaan, vaikkei pykälässä ole tästä mainintaa. Vähintäänkin lapsen muulle lailliselle edustajalle on toimitettava neuvottelun perusteella laadittu kirjallinen muistio.

Oikeus panna asia vireille viranomaisessa hakemuksella

Edunvalvoja on 12 vuotta täyttäneeseen lapseen ja huoltajaan verrattavissa oleva asianosainen kaikissa lasta koskeissa lastensuojeluasioissa käyttäessään lapsen puhevaltaa. Asianosaisasemansa nojalla edunvalvojalla on oikeus vaatia lapselle tiettyä avohuollon tukitoimenpidettä tai etuutta lastensuojeluviranomaiselta kirjallisesti, taikka esittää sitä koskeva suullinen vaatimus asiakassuunitelmaneuvottelussa tai muutoin.

Oikeus saada asiasta valituskelpoinen hallintopäätös ja tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa

Asianosaisena edunvalvojalla on oikeus saada valituskelpoinen hallintopäätös erityisesti niissä tilanteissa, joissa lastensuojeluviranomainen hylkää esitetyn vaatimuksen. Lähtökohtana on, että viranomainen tekee aina kirjallisen päätöksen asiassa, johon on oikeus hakea muutosta.

Asianosaiselle on hallintoprosessissa annettava aina varattava hallintolain 34 §:n mukainen tilaisuus tulla kuulluksi ennen asian ratkaisemista, jotta hän voi lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. Hallintolain 34 §:n mukaan kuulemisen kohteena ovat viranomaisen esittämät vaatimukset ja selvitykset, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun ja joista asianosaiselta pyydetään kuulemisen yhteydessä vastaselitys ja mielipide. Vaatimus tarkoittaa esimerkiksi viranomaisen vaatimusta lapsen huostaanottamisesta. Selvitykset, esimerkiksi lääkärinlausunnot, taas ovat hallintoasian kohteena olevan vaatimuksen perusteena olevia tosiseikkoja. Toisaalta kirjalliset selvitykset ovat myös todisteita vaatimuksen perusteiden olemassaolosta, jotka osoittavat esim. huostaanoton perusteena olevan vanhemman psyykkisen sairauden tai alkoholiongelman olemassaolon.

Hallintolain 36 §:ssä on säädetty menettelystä, jota tulee noudattaa ilmoitet-

taessa asianosaiselle tämän oikeudesta tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa. Ilmoituksessa on tarvittaessa yksilöitävä se, mistä seikoista viranomaisen erityisesti haluaa selitystä. Ilmoituksessa tulee myös aina mainita, että asia voidaan viranomaisessa ratkaista, vaikka asianosainen ei käytä hänelle varattua tilaisuutta tulla kuulluksi tai jos hän ylittää selityksen antamiselle varatun määräajan. Lähtökohtana on se, että asiaosaiselle toimitetaan kuulemisen kohteena olevat asiakirjat alkuperäisinä tai jäljennöksinä ilmoituksen yhteydessä, ellei hänelle varata muutoin tilaisuus tutustua niihin.

Tiedoksianto ja muutoksenhakuoikeus

Viranomaisen tulee lähtökohtaisesti antaa todisteellisesti tiedoksi päätös, johon on oikeus hakea muutosta. Avohuollon tukitoimenpidettä koskevalla päätöksellä ei kuitenkaan voida velvoittaa asianosaista, joten tiedoksianto voi pääsääntöisesti tapahtua lähettämällä päätös tavallisella kirjeellä asianosaiselle. Hallintolain 59 §:n säännöksen mukaan asianosaisen katsotaan saaneen tieto päätöksen sisällöstä seitsemäntenä päivänä kirjeen lähettämisestä.

Asianosaisella on oikeus hakea muutosta viranhaltijan päätökseen siihen liitetävän muutoksenhakuohjauksen mukaisesti.

Huostaanotto, sijoituksen valmistelu ja päätöksenteko

Kiireellinen sijoitus

Vaikka avohuollon tukitoimenpiteiden tulee aina olla lastensuojelussa ensisijaisia, on lastensuojeluviranomaisen ryhdyttävä välittömiin toimenpiteisiin, kun lapsen etu edellyttää sijaishuollon järjestämistä. Lastensuojelulain 38 ja 39 §:ssä on säädetty kiireellisestä sijoituksesta, joka on tilapäinen välittömästi täytäntöön pantavissa oleva turvaamistoimenpide silloin, kun lapsen kehityksen tai terveyden voidaan arvioida olevan välittömästi vaarassa joko lapsen kasvuolosuhteista tai lapsen huolenpidon puutteista johtuvista syistä taikka lapsen oman käyttäytymisen johdosta. Kiireelliseen sijoitukseen ryhtymisen edellytyksenä on lisäksi se, ettei lapsen edun mukaista huolenpitoa voida turvata avohuollon tukitoimenpiteillä ja että sijaishuollon arvioidaan tilanteessa olevan lapsen edun mukainen.

Jos lapselle, joka sijoitetaan kiireellisesti, on määrätty edunvalvoja ja tämä on myös kiireellisen sijoituksen tekvän lastensuojeluviranomaisen tiedossa, on edunvalvojan mielipide ja käsitys selvitettävä ennen kiireellistä sijoitusta, ellei selvittämisestä aiheutuva viivästys aiheuta haittaa lapsen terveydelle, kehitykselle tai turvallisuudelle. Mielipiteen ja käsityksen selvittäminen tulee aina olla pää-

sääntö, josta poiketaan vain harvoin.

Edunvalvojan mielipide on selvitettävä myös siinä vaiheessa, kun lastensuojeluviranomainen päättää ryhtyä valmistelemaan huostaanottoa. Edunvalvoja voi mielipiteellä vaikuttaa asian valmistelu- ja päätöksentekomenettelyyn samoin kuin 12 vuotta täyttänyt lapsi tai hänen huoltajansa. Jos kaikki edellä mainituista suostuvat tässä vaiheessa huostaanoton valmisteluun, voidaan asia ratkaista viranomaisen toimesta, mutta jos joku edellä mainituista vastustaa huostaanottoa tai siihen liittyvää sijaishuoltoon sijoittamista, on lastensuojeluviranomaisen tehtävä lapsen huostaanottamista ja sijaishuoltoon sijoittamista koskeva hakemus hallinto-oikeudelle.

Lisäksi edunvalvojalle on lastensuojelulain 42 §:n nojalla varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 34 §:n mukaisesti saman lain 36 §:ssä säädettyä menettelyä noudattaen ennen hakemuksen tekemistä hallinto-oikeudelle tai päätöstä lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta.

Huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen

Lastensuojelulain 40 §:ssä on säädetty huostaanoton edellytyksistä. Edellä mainitun pykälän mukaan sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen velvollisuutena on ottaa lapsi huostaan silloin, kun puutteet lapsen huolenpidossa tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä tai kehitystä, taikka jos lapsi vaarantaa vakavasti terveyttään tai kehitystään käyttämällä päihteitä, tekemällä muun kuin vähäisenä pidettävän rikoksen tai muulla niihin rinnastettavalla teolla. Jotta huostaanottoon voidaan ryhtyä, edellä mainittujen syiden lisäksi edellytetään, etteivät avohuollon tukitoimenpiteet olisi lapsen edun mukaisen huolenpidon toteuttamiseksi sopivia tai mahdollisia tai ne ovat osoittautuneet riittämättömiksi ja sijaishuollon arvioidaan olevan lapsen edun mukaista.

Huostaanoton valmistelu ja sijaishuoltoon sijoittaminen valmistellaan aina parityönä, jota lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä johtaa. Työparilla tulee olla valmistelunsa tukena oikeudellista ja muuta lastensuojelussa tarvittava asiantuntemusta. Huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevaa asiaa valmisteltaessa lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on oikeus saada tietoja ja pyytää lausuntoja eri viranomaisilta ja asiantuntijoilta, jotka ovat asioineet lapsen ja perheen kanssa. Jos lapselle ei ole vielä tässä vaiheessa määrätty edunvalvojaa, on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvioitava tässä vaiheessa myös edunvalvonnan tarve lastensuojelulain 24 §:n mukaisen velvoitteen nojalla.

Edellä mainitun mukaisesti edunvalvojalle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 34 §:n mukaisesti ennen päätöksen tai hakemuksen tekemistä lap-

sen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta koskevassa asiassa, jotta hän voi lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista viranomaisen vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. Kuulemisen yhteydessä edunvalvojalla on oikeus tutustua kaikkeen päätöksenteon taustalla olevaan materiaaliin, joka tulee lähtökohtaisesti toimittaa hänelle hallintolain 36 §:n mukaisesti kuulemisilmoituksen yhteydessä, ellei hänelle varata mahdollisuutta tutustua asiakirjaselvitykseen muutoin.

Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi, huoltaja ja edunvalvoja suostuvat huostaanottoon ja hyväksyvät sijaishuoltopaikan tai jonkun asiaan osallisen kuuleminen on jätetty suorittamatta 42 §:ssä mainitusta syystä, voi johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä tehdä päätöksen lapsen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta. Päätös on annettava todisteellisesti tiedoksi asianosaisille. Tiedoksiantosta alkaa kulua 30 vuorokauden mittainen muutoksenhakuaika, jonka kulussa päätöksestä tulee halutessa valittaa hallinto-oikeuteen.

Sosiaalihuollosta vastaavalla toimielimellä on lastensuojelulain 45 §:n nojalla oikeus huostaanoton tarkoituksen osoittamisessa rajoissa päättää lapsen olinpaikasta, hoidosta, kasvatuksesta, valvonnasta ja muusta huolenpidosta sekä tarpeellisilta osin opetuksesta ja terveydenhuollosta sijaishuollossa olevan lapsen osalta. Huostaanotolla ja sijaishuoltoon sijoittamisella rajoitetaan huoltajan oikeuksia päättää lapsen henkilöön liittyvistä asioista edellä mainituilta osin. Lastensuojelulaki velvoittaa kuitenkin lastensuojeluviranomaista yhteistoimintaan huoltajan kanssa. Huoltajalla säilyy aina oikeus käyttää lapsen puhevaltaa ja edustaa lasta häntä koskevissa asioissa, ellei lapselle määrätä edunvalvojaa huoltajan sijaan. Vaikka lapselle määrättäisiin edunvalvoja, huoltajalla säilyy kaikissa tilanteissa oikeus määrätä lapsen nimestä, uskonnosta ja kansalaisuudesta sekä käyttää omaa puhevaltaansa asiassa. Edunvalvojan oikeus päättää lapsen asioista ei ole sijaishuollon aikana laajempi kuin mitä huoltajalla olisi ollut, vaan oikeus päättää sijaishuollossa olevan lapsen asioista määräytyy lastensuojelulain pykälien perusteella.

Jos 12 vuotta täyttänyt lapsi tai huoltaja taikka edunvalvoja vastustaa huostaanottoa tai sijaishuoltoon sijoittamista taikka kuuleminen on jätetty suorittamatta muusta kuin 42 §:ssä mainitusta syystä, johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä tekee hakemuksen huostaanotosta ja sijaishuoltoon sijoittamisesta hallinto-oikeudelle lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän valmisteltua asian työparinsa kanssa. Menettely hallinto-oikeudessa käydään läpi jäljempänä.

Edunvalvojan rooli ja tehtävät sijaishuollon kuluessa

Sijaishuollolla tarkoitetaan lapsen hoidon ja kasvatuksen järjestämistä kodin ulkopuolella silloin, kun lapsi on huostaanotettu, kiireellisesti sijoitettu tai jos hallinto-oikeus on antanut väliaikaismääräyksen lapsen olinpaikasta, hoidosta ja kasvatuksesta huostaanottoasian käsittelyn ajaksi.

Asiakassuunnitelma

Lastensuojelulain 30 § velvoittaa laatimaan asiakassuunnitelman myös sijaishuollossa olevan lapsen kohdalla. Asiakassuunnitelma on laadittava vähintään kerran vuodessa ja sitä on tarkistettava aina tarvittaessa. Sijaishuollossa olevan lapsen kohdalla tulee myös tarvittaessa laatia erillinen hoito- ja kasvatussuunnitelma. Edunvalvojalla on aina oikeus osallistua sijaishuollossa olevan lapsen asiakassuunnitelmaan ja hänet onkin sinne kutsuttava, samoin kuin muut asianosaiset. Lisäksi edunvalvojalle on toimitettava kirjallinen asiakassuunnitelma sen valmistuttua.

Asiakassuunnitelmaan tulee kirjata olosuhteet ja asiat, joihin pyritään vaikuttamaan, lapsen ja hänen perheensä tuen tarve, palvelut ja muut tukitoimet, joilla tuen tarpeeseen pyritään vastaamaan, sekä arvioitu aika, jonka kuluessa tavoitteet pyritään toteuttamaan ja asianosaisten eriävät mielipiteet. Sijaishuollossa olevan lapsen osalta tulee lisäksi kirjata sijaishuollon tarkoitus ja tavoitteet, erityisen tuen ja avun järjestäminen lapselle, vanhemmille, huoltajille ja muille lapsen hoidosta vastaaville, miten toteutetaan lapsen, hänen vanhempiansa ja muiden läheisten yhteydenpito sekä toteutetaan lapsen edun edellyttämällä tavalla tavoite perheen jälleen yhdistämisestä.

Lapsen asiassa järjestettävät neuvottelut

Myös sijaishuollossa olevan lapsen asiassa voidaan järjestää edellä selostettuja neuvotteluita, joihin lapsen edunvalvojalla on lähtökohtainen oikeus osallistua henkilökohtaisesti, koska niillä voidaan aina arvioida olevan merkitystä lapsen asiassa.

Valituskelpoiset hallintopäätökset sijaishuollon kuluessa

Sijaishuollon kuluessa voidaan tehdä erilaisia valituskelpoisia hallintopäätöksiä, joita ovat muun muassa lastensuojelulain 11 luvussa säädetty rajoitustoimenpiteet. Rajoitustoimenpiteiden tarkoituksena on osaltaan turvata sijaishuollossa olevan lapsen huostaanoton tarkoituksen toteutuminen, lapsen oman tai toisen henkilön terveys tai turvallisuus taikka muu säännöksissä säädetty etu. Suurel-

ta osin lastensuojelulain 11 luvussa säädettyjä valituskelpoista hallintopäätöstä edellyttäviä rajoitustoimenpiteitä voidaan soveltaa ainoastaan laitoshoitoon si-
joitettujen lasten kohdalla ja ne tehdään pääsääntöisesti viran puolesta. Tällai-
sia valituskelpoista hallintopäätöstä edellyttäviä toimenpiteitä ovat aineiden ja
esineiden haltuunotto, ellei omaisuutta palauteta, liikkumisvapauden rajoittami-
nen, eristäminen ja sen jatkaminen sekä erityistä huolenpitoa koskeva päätös.

Ainoa lastensuojelulain 11 luvussa säädetty rajoitustoimenpide, jota voidaan
soveltaa myös perhehoidossa olevaan lapseen, on lapsen yhteydenpidon rajoitta-
minen. Vaikka yhteydenpidon rajoittamistakin koskevat päätökset tehdään pää-
sääntöisesti viran puolesta, asianosaiselle, eli 12 vuotta täyttäneellä lapsella, huol-
tajalla ja edunvalvojalla, on oikeus vaatia viranomaisesta tekemään puheena oleva
pätös tietyn henkilön tai henkilöiden osalta.

Sijaishuollon kuluessa voidaan joutua muuttamaan lapsen sijaishuoltopaik-
kaa, jos osoittautuu, että sijaishuoltopaikka ei kykene vastaamaan lapsen hoidon
ja huolenpidon tarpeisiin tilanteessa, jossa huostassapidon ja sijaishuollon tarve
ovat yhä olemassa. Myös lapsen huostassapidon lopettamista voidaan joutua ar-
vioimaan sijaishuollon kuluessa useampaankin otteeseen. Lastensuojelulain 47 §
2 momentti velvoittaa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän arvioimaan
huostassapidon edellytysten olemassaolon asiakassuunnitelman yhteydessä, eli
siis vähintään kerran vuodessa. Asiakassuunnitelman tarkastamisen yhteydessä
tehty arvio huostassapidon edellytysten olemassaolosta kirjataan pääsääntöises-
ti asiakassuunnitelmaan, eikä valituskelpoista hallintopäätöstä tässä yhteydessä
tehdä. Sen sijaan valituskelpoinen hallintopäätös on tehtävä aina kun asianosai-
nen hakee huostassapidon lopettamista sekä luonnollisesti myös niissä tilanteis-
sa, kun lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä viran puolesta muutoin toteaa,
että huostassapidon ja sijaishuollon edellytykset ovat poistuneet.

Ennen päätöksentekoa edellä mainituissa asioissa asianosaisille on varattava
hallintolain 34 §:n mukainen tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 36 §:n menet-
telyä noudattaen. Viranomaisen on annettava hakemuksen tai suullisesti esitetyn
vaatimuksen johdosta valituskelpoinen hallintopäätös, joka on annettava todis-
teellisesti tiedoksi asianosaisille. Tiedoksisaannista alkaa kulua päätöksessä mai-
nittu aika, jonka kuluessa siihen voidaan hakea muutosta päätöksessä mainit-
ta hallinto-oikeudelta.

Oikeus panna sijaishuollossa olevaa lasta koskeva lastensuojeluasia vireille viranomaisessa

Edunvalvoja on 12 vuotta täyttäneeseen lapseen ja huoltajaan verrattavissa ole-
va asianosainen kaikissa lasta koskevissa lastensuojeluasioissa käyttäessään lap-

sen puhevaltaa. Asianosaisasemansa nojalla edunvalvojalla on esimerkiksi oikeus vaatia lastensuojeluviranomaiselta sijaishuollossa olevalle lapselle tiettyä tukea tai apua kirjallisesti hakemuksella taikka esittää sitä koskeva suullinen vaatimus asiakassuunnitelmanneuvottelussa tai muutoin, jos hän katsoo lapsen olevan erityisen tuen tarpeessa sijaishuollon kuluessa. Edunvalvojalla on oikeus myös vaatia sijaishuollossa olevan lapsen sijaishuoltopaikan muuttamista tai huostassapidon lopettamista, jos katsoo lapsen edun edellyttävän sitä. Edunvalvoja voi myös vaatia viranomaista tekemään lapsen yhteydenpidon rajoittamista koskevan päätöksen, jos katsoo, että yhteydenpito tiettyyn henkilöön ei ole lapsen edun mukaista.

Ennen päätöksentekoa edellä mainituissa asioissa asianosaisille on varattava hallintolain 34 §:n mukainen tilaisuus tulla kuulluksi hallintolain 36 §:n menettelyä noudattaen. Viranomaisen on annettava hakemuksen tai suullisesti esitetyn vaatimuksen johdosta valituskelpoinen hallintopäätös, joka on annettava todisteellisesti tiedoksi asianosaisille. Tiedoksisaannista alkaa kulua päätöksessä mainittu aika, jonka kuluessa siihen voidaan hakea muutosta päätöksessä mainitulta muutoksenhakuelimeltä.

Jälkihuolto

Lastensuojelulain 75 §:n nojalla sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on järjestettävä lapselle tai nuorelle jälkihuolto huostaanottoon perustuvan sijaishuollon tai yli puoli vuotta yksin lapseen kohdistuneen avohuollon sijoituksen päättymisen jälkeen. Lastensuojelussa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta ja nuorella 18–20-vuotiasta lastensuojelun asiakasta. Jos lapsella tai nuorella ei ole ollut lastensuojelun asiakkuutta viiteen vuoteen sijaishuollon tai sijoituksen päättymisen jälkeen, kunnan jälkihuoltovelvoite lakkaa.

Asiakkaan kanssa yhteistyössä toteutettavan jälkihuollon sisältö perustuu lapsen tai nuoren ja hänen perheensä tuen tarpeeseen ja se määritellään asiakassuunnitelmassa, johon tulee kirjata jälkihuollon tuen tarkoitus ja tavoitteet sekä erityisen tuen ja avun järjestäminen. Jälkihuollon tukitoimilla tuetaan lasta, nuorta, vanhempia, huoltajia sekä henkilöitä, jonka hoidossa tai kasvatuksessa lapsi on. Jälkihuoltoa on kaikki lastensuojelulain 7 luvussa mainitut avohuollon tukitoimenpiteet, perhehoitajien tukeminen huollon siirron jälkeen, ihmissuhteiden ja yhteydenpidon tukeminen sekä kodin ulkopuolisen sijoituksen aikana kerrytettyjen itsenäistymisvarojen tilittäminen lapselle tai nuorelle.

Lastensuojelulain 22 §:n sanamuoto ei sulje pois mahdollisuutta hakea jälki-

huollossa olevalle lapselle edunvalvojaa, jos pykälässä mainitut edellytykset täyttyvät. Lastensuojelulain mukaisen edunvalvonnan tarvetta ja mahdollisuutta arvioitaessa on otettava huomioon, että jälkihuolto perustuu vapaaehtoisuuteen samoin kuin avohuoltokin. Lisäksi on huomioitava, että 18 vuotta täyttäneelle täysi-ikäiselle tai tätä nuorempana avioliiton solmineelle lapselle ei voida enää määrätä lastensuojelulain 22 §:n mukaista edunvalvojaa, koska lapsen huolto päättyy lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 3 § 2 momentin mukaan, kun lapsi täyttää kahdeksantoista vuotta tai menee sitä ennen avioliittoon.

Kuten avohuollonkin osalta muu kuin taloudellinen tuki edellyttää lapsen ja koko perheen sitoutumista, jotta sille asetettuihin tavoitteisiin päästäisiin. Näin ollen edunvalvojan hakeminen ja määrääminen lapselle tilanteessa, jossa perhe vastustaa jälkihuollollista tukea ei ole tarkoituksenmukaista, vaikka edunvalvojan määräämisen edellytykset muutoin täyttyisivätkin. Sen sijaan, jos 12 vuotta täyttänyt lapsi ja huoltaja ovat periaatteessa halukkaita ottamaan vastaan tukea ja apua, mutta kyvyttömiä toimimaan aktiivisesti lapsen asiassa suhteessa viranomaisiin ja hoitaviin tahoihin, edunvalvojan hakeminen ja määrääminen saattaisi olla perusteltua, jos edellytykset muutoin täyttyvät.

Oikeus jälkihuoltoon on subjektiivinen oikeus ja siihen oikeutetulla lapsella tai nuorella on oikeus vaatia jälkihuollon tukea siihen saakka, kunnes viisi vuotta on kulunut viimeisestä lastensuojelullisesta toimenpiteestä. Tämä oikeus lapsella tai nuorella on huolimatta siitä, että hän olisi välittömästi kodin ulkopuolisen sijoituksen jälkeen kieltäytynyt jälkihuoltoa vastaanottamasta. Asianosaisille on varattava tilaisuus tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa. Viranomaisen on annettava asiassa valituskelpoinen hallintopäätös, joka sisältää muutoksenhakuohjauksen. Päätös on annettava todisteellisesti tiedoksi asianosaisille.

Tuomioistuinprosessista

Lastensuojeluasian vireilletulo hallinto-oikeudessa

Lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskeva asia voi tulla hallinto-oikeudessa vireille joko viranomaisen hakemuksesta tai jonkun asiaan osallisen käyttäessä muutoksenhakuoikeuttaan (valitus) viranomaisen päätökseen. Muut lastensuojeluasiat, joista johtava viranhaltija tai hänen määräämänsä viranhaltija ensiasteena lastensuojelulain mukaan päättää, tulevat aina hallinto-oikeudessa vireille asianosaisten valituksen kautta. Korkeimmassa hallinto-oikeudessa lastensuojeluasia tulee aina vireille jonkun osapuolen, asiaan osallisen tai viranomaisen, valituksen johdosta.

Puhevallasta hallintotuomioistuimessa

Hallintotuomioistuimissa asianosaisten puhevaltaa sääntelevät sekä lastensuojelulain että hallintolainkäyttölain säännökset. Lastensuojelulain 20 §:n nojalla alle 12-vuotiaan lapsen mielipide tulee lähtökohtaisesti aina selvittää lasta koskevassa lastensuojeluasiassa, mutta lapsen puhevaltaa prosessissa käyttää joko huoltaja tai edunvalvoja. Lastensuojelulain 20 §:stä, 21 §:stä ja 42 §:stä ilmenee, että 12 vuotta täyttäneellä lapsella on lastensuojeluasiassa erillinen itsenäinen puhevalta huoltajan tai muun laillisen edustajansa kanssa, mikä tarkoittaa sitä, etteivät osapuolet ole sidottuja yhteistoimintaan asiassa, vaan voivat kukin muodostaa käsityksensä lapsen edusta omista lähtökohdistaan.

Puhevalta pitää sisällään oikeuden laittaa asia vireille, oikeuden tulla kuulluksi sekä oikeuden saada asiassa valituskelpoinen päätös ja hakea siihen muutosta. Lastensuojelulain nojalla 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus hakea muutosta viranomaisen päätökseen, joka koskee kiireellistä sijoitusta, huostaanottoa ja siihen liittyvää sijoitusta, sijaishuoltopaikan muutosta, huostassapidon lakkaamista, avohuollon sijoitusta, yhteydenpidon rajoittamista sekä muita rajoitustoimenpiteitä, joita voidaan soveltaa ainoastaan laitoshoidossa olevaan lapseen. Tätä käsikirjaa kirjoitettaessa 15 vuotta täyttäneellä lapsella on hallintolainkäyttölain yleissäännöksen nojalla oikeus hakea muutosta muista itseään koskevista lastensuojelun viranomaispäätöksistä. Huoltajalla ja lapsen edunvalvojalla on oikeus hakea muutosta kaikkiin lasta koskeviin päätöksiin. Lastensuojelulain maaliskuun 2010 alussa voimaan tulevan muutoksen jälkeen 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus hakea muutosta kaikkiin häntä koskeviin lastensuojelun päätöksiin.

Hallintolainkäyttölain 17 §:n nojalla alaikäisen puhevaltaa käyttää pääsääntöisesti hänen huoltajansa tai edunvalvojansa. Hallintolainkäyttölain 18 § 3 momentin yleissäännöksen mukaan 15 vuotta täyttäneellä lapsella on kuitenkin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa huoltajansa tai muun laillisen edustajansa ohella asiassa, joka koskee hänen henkilöään tai henkilökohtaista etua tai oikeutta. Hallintolainkäyttölain 19 §:n nojalla huoltajaa ja lapsen edunvalvojaa on kuultava aina, kun 12 (15) vuotta täyttänyt lapsi käyttää itse puhevaltaa ja päinvastoin.

Menettelystä hallintotuomioistuimessa

Menettely hallintotuomioistuimissa on lähtökohtaisesti *kirjallista*. Kirjallinen oikeudenkäyntiaineisto, johon hallintotuomioistuimen ratkaisu perustuu, muodostuu tilanteesta riippuen viranomaisen hakemuksesta ja sen liitteistä sekä hakemuksen johdosta annetusta asiaan osallisten selityksestä liitteineen ja kunnan vastaselityksestä siihen, johon asiaan osallisille annetaan vielä tilaisuus vastata.

Jos asia on tullut vireille asiaan osallisen käyttäessä muutoksenhakuoikeuttaan, oikeudenkäyntiaineiston muodostaa asiaan osallisten valitus, jonka liitteenä tulee olla viranhaltijan päätös, josta valitetaan. Asiaan osallisen valituksen johdosta viranomaiselta pyydetään lausunto, johon asiaan osalliselle varataan tilaisuus ottaa kantaa. Sekä viranomaiset että asiaan osalliset voivat edellä mainittujen lisäksi toimittaa hallintotuomioistuimeen muut kirjalliset lisäselvitykset, esim. asian tuntijoiden lausuntoja. Hallintotuomioistuin voi myös viran puolesta hankkia lisäselvityksiä.

Hallintotuomioistuimessa voidaan hallintolainkäyttölain 38 §:n nojalla järjestää *suullinen käsittely tarvittaessa* lastensuojeluasian selvittämiseksi, jos yksityinen asiaan osallinen sitä pyytää. Pyytäessään suullisen käsittelyn järjestämistä asiaan osallisen on samalla perusteltava se, miksi suullisen käsittelyn järjestäminen on tarpeen ja mitä selvitystä suullisessa käsittelyssä tullaan esittämään. Hallintotuomioistuimella on oikeus arvioida suullisen käsittelyn tarpeellisuus ja se voidaan jättää järjestämättä, jos vaatimus jätetään tutkimatta tai hylätään heti tai suullinen käsittely arvioidaan muutoin tarpeettomaksi. Hallintotuomioistuimen harkintavaltaa rajoittavat Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 artikla, jossa on säädetty jokaiselle oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sekä 13 artikla, jolla on turvattu jokaiselle oikeus tehokkaaseen oikeussuojakeinoon, joiden täysimääräisen toteutumisen on katsottu edellyttävän mm. asian suullista käsittelemistä tuomioistuimessa. Hallintotuomioistuin voi hallintolainkäyttölain 37 §:n nojalla päättää myös viran puolesta suullisen käsittelyn järjestämisestä.

Lastensuojelulaissa on erityissäännöksiä menettelystä lastensuojeluasiassa, jotka täydentävät hallintolainkäyttölain säännöksiä. Lastensuojelulain 83 §:n nojalla hallinto-oikeus voi huostaanottoa ja sijaishuoltoon sijoittamista koskevaa hakemusta käsitellessään antaa joko viranomaisen tai, jos lapsi on kiireellisesti sijoitettu, asianosaisen hakemuksesta väliaikaisen määräyksen lapsen olinpaikasta ja siitä, miten lapsen hoito ja kasvatusta tulee järjestää tuomioistuin käsittelyn aikana. Lastensuojelulain maaliskuun 2010 alussa voimaan tulevan muutoksen jälkeen hallintotuomioistuin, jossa lapsen huostaanottoa tai sijaishuollon muutosta koskeva asia on vireillä, voi antaa vastaavan väliaikaisen määräyksen viran puolesta tai lapsen taikka hänen vanhempansa tai huoltajansa hakemuksesta.

Lastensuojelulain 84 §:n nojalla lastensuojeluasiassa voidaan järjestää valmisoleva suullinen käsittely, jossa selvitetään asiaan osallisten vaatimukset ja niiden perusteet, eli asiaa ei käsitellä koko laajuudessaan, vaan käsittelyssä selvitetään se, mistä asianosaiset ovat erimielisiä ja mitä todisteita vaatimusten tueksi esitetään.

Lastensuojelulain 86 §:n nojalla lasta voidaan kuulla henkilökohtaisesti hallin-

to-oikeudessa, jos lapsi sitä pyytää tai siihen suostuu. Säännöksen mukaan alle 12-vuotiaasta lasta voidaan kuitenkin kuulla henkilökohtaisesti hallinto-oikeudessa vain, jos kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemiseksi eikä kuulemisesta aiheudu lapselle merkittävää haittaa. Lapsen kuuleminen voidaan pykälän mukaan suorittaa siten, että ainoastaan lapsi ja yksi tai useampi tuomioistuimen jäsen on läsnä lasta kuultaessa, jos tuomioistuin harkitsee tämän soveliaaksi ja menettely on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen itsenäisen mielipiteensä selvittämiseksi. Asianosaisille ja viranomaiselle on varattava tilaisuus tutustua kuulemisen sisällöstä laadittuun tai tallennettuun oikeudenkäyntiaineistoon ja lausua mielipiteensä sen sisällöstä. Asiaan osallisilla ja viranomaisilla on siis lähtökohtaisesti oikeus saada tieto siitä, mitä lapsi on kertonut häntä henkilökohtaisesti kuultaessa, ellei ole perustetta tiedon epäämiseen. Asianosaisten oikeutta tietojen saamiseen voidaan rajoittaa, jos tiedon antamatta jättäminen on tarpeen lapsen suojaamiseksi tai hänen muun erittäin tärkeän etunsa turvaamiseksi. Lapsen henkilökohtainen kuuleminen voi tapahtua suullisessa käsittelyssä tai muulla tuomioistuimen harkitsemalla tavalla.

Lastensuojelulain 87 §:n nojalla lapselle voidaan määrätä avustaja asian tuomioistuinkäsittelyyn lapsen tai hänen laillisen edustajansa pyynnöstä tai hallinto-oikeuden omasta aloitteesta.

Lisäksi hallinto-oikeuden päätösvaltaisuudesta on erityissäännön lastensuojelulain 85 §:ssä ja lastensuojeluasian kiireellisyydestä säädetään lastensuojelulain 88 §:ssä.

Lastensuojeluasian kirjallinen valmistelu hallinto-oikeudessa

Kuten edellä on todettu, käsittely hallintotuomioistuimissa on lähtökohtaisesti kirjallista ja asia tulee vireille joko viranomaisen hakemuksella tai asiaan osallisen valituksen johdosta, mistä alkaa asian kirjallinen valmistelu. Sekä viranomaisella että yksityisellä asiaan osallisella on oikeus käyttää asiamiestä tai avustajaa prosessissa. Kirjallisen valmisteluprosessin kuluessa asiaan osallisille ja viranomaiselle varataan tilaisuus antaa selitykset tai lausunnot ja mahdolliset vastaselitykset toisen osapuolen esittämistä vaatimuksista ja niiden perusteista sekä toimittaa muuta kirjallista lisäselvitystä hallinto-oikeudelle. Hallinto-oikeus voi hankkia myös viran puolesta selvitystä siinä laajuudessa kuin käsittelyn tasapuolisuus, oikeudenmukaisuus ja asian laatu vaativat. Lisäksi hallinto-oikeuden tulee ohjata asiaan osallista ja viranomaista hankkimaan asian selvittämisen kannalta tarpeellista lisäselvitystä.

Jos yksityinen asiaan osallinen ei vaadi suullista käsittelyä, tai jos hallinto-oikeus jättää vaatimuksen tutkimatta tai hylkää vaatimuksen heti taikka pitää suul-

lisen käsittelyn järjestämistä tarpeettomana muusta syystä, asia ratkaistaan siihen mennessä kertyneen kirjallisen valmisteluaineiston perusteella.

Suullisen käsittelyn järjestäminen hallinto-oikeudessa

Jos yksityinen asiaan osallinen on esittänyt perustellun vaatimuksen suullisen käsittelyn järjestämisestä, niin pääsääntönä ottaen huomioon Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 ja 13 artiklat on se, että suullinen käsittely järjestetään. Suullisen käsittelyn perustana on aiemmin toimitettu kirjallinen materiaali, jota ei erikseen käydä kuin tarpeellisilta osin läpi suullisessa käsittelyssä. Suullisen käsittelyn tarkoituksena on hankkia kirjallista oikeudenkäyntiaineistoa täydentävää lisäselvitystä asiassa. Suullisessa käsittelyssä voidaan kuulla asiaan osallisia, viranomaista, todistajia ja asiantuntijoita sekä vastaanottaa muuta selvitystä.

Kuten edellä on todettu, hallinto-oikeus voi tehdä myös viran puolesta päätöksen järjestää suullinen käsittely asian selvittämiseksi. Lisäksi hallinto-oikeus voi viran puolesta päättää järjestää valmistelevalle suullisen käsittelyn erityisesti sen selvittämiseksi, mistä osapuolet ovat erimielisiä ja mitä todistelua suullisessa käsittelyssä tullaan esittämään.

Hallinto-oikeus antaa välipäätöksen suullisen käsittelyn tai valmistelevalle suullisen käsittelyn toimittamisesta, joka samalla toimii kaikille asiaan osallisille ja viranomaiselle osoitettuna kutsuna saapua suulliseen käsittelyyn tai valmistelevalle suulliseen käsittelyyn. Asiaan osallinen ja/tai hänen laillinen edustajansa kutsutaan suulliseen käsittelyyn uhalla, että asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. Jos asiaan osallisen henkilökohtainen läsnäolo on asian selvittämiseksi tarpeen, kutsussa voidaan asettaa sakon uhka poissaolon varalta. Myös viranomaisella kutsutaan suulliseen käsittelyyn laillisesti edustettuna uhalla, että asia voidaan ratkaista hänen poissaolostaan huolimatta. Kutsusta ilmenee suullisen käsittelyn ajankohdan, järjestämispaikan ja uhkien lisäksi muun muassa se, milloin todistajat on viimeistään nimettävä.

Jos viranomaisen edustajalla tai asiaan osallisella on laillinen este, jonka vuoksi hän ei voi saapua hallinto-oikeuteen, on siitä ilmoitettava hallinto-oikeudelle välittömästi esteen tultua viranomaisen edustajan tai asiaan osallisen tietoon. Hallinto-oikeus arvioi erikseen kussakin yksittäistapauksessa esteen pakottavuuden ja hyväksyttävyyden. Laillinen este voi olla muun muassa sairaus, yleinen liikenteen keskeytyminen tai muu vastaava syy, joka hallinto-oikeuden käsityksen mukaan on hyväksyttävä peruste olla saapumatta käsittelyyn. Jos kysymyksessä on laillinen este, hallinto-oikeus voi päättää perua käsittelyn ja varata sille uuden käsittelypäivä tai jättää asian tutkimatta, jos asia on pantu vireille poissaolevan aloitteesta.

Todistelusta suullisessa käsittelyssä

Hallinto-oikeuden kutsusta suulliseen käsittelyyn ilmenee, milloin hallinto-oikeudelle on ilmoitettava todistajien nimet ja yhteystiedot sekä todistusteeman sa, eli mistä seikoista kutakin todistajaa on tarkoitus kuulla. Hallinto-oikeus voi pyynnöstä kutsua asiaan osallisen tai viranomaisen nimeämän todistajan, jolloin kutsuun liittyy sakon uhka, mutta todistaja voidaan pyytää saapumaan paikalle myös nimeävän tahon toimesta. Hallinto-oikeus voi nimetä todistajan myös viran puolesta.

Todistaja on velvollinen saapumaan suulliseen käsittelyyn, ellei hänellä ole lailista estettä, josta on ilmoitettava välittömästi. Todistajaa kuullaan suullisessa käsittelyssä valan tai vakuutuksen nojalla, jotka velvoittavat ehdottomasti pysymään totuudessa. Virkaan tai tehtävään liittyvät salassapitovelvoitteet eivät estä todistelua lastensuojeluasiassa, koska käsittely tapahtuu suljetuin ovin. Myös asiaan osallista voidaan kuulla totuusvakuutuksen nojalla sellaisista seikoista, joilla on erityistä merkitystä asiassa.

Muutoksenhaku korkeimpaan hallinto-oikeuteen

Hallinto-oikeuden päätöksestä, joka koskee huostaanottoa ja siihen liittyvää sijaishuoltoa, sijaishuoltopaikan muuttamista, huostassapidon lakkaamista, yhteydenpidon rajoittamista, lupaa lapsen tutkimiseen, toimeentuloa ja asumisen turvaamista, jälkihuoltoa, kieltoa sijoittaa lapsi yksityiskotiin ja kuntien välistä järjestämis- ja kustannusvastuuta, saa hakea valittamalla muutosta korkeimmalta hallinto-oikeudelta. Muuhun lapsi- ja perhekohtaiseen lastensuojelua koskevaan päätökseen ei saa hakea valittamalla muutosta. Myöskään täytäntöönpanon keskeyttämistä tai kieltämistä taikka väliaikaismääräystä koskevaan päätökseen ei saa hakea muutosta.

Oikeus lasta koskevaan tietoon

Eräs tärkeimmistä huoltajalta johdetuista oikeuksista, joka edunvalvojalla on, on oikeus lastensuojeluasiassa kertyneeseen lasta koskevaan tietoon. Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 11 §:n viittaussäännöksen nojalla asianosaisen tai hänen edustajansa oikeus saada tietoja määräytyy viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain säännösten mukaisesti. Edunvalvojalla on myös oikeus tarkastaa viranomaisen rekisteriin merkityt lasta koskevat sosiaalihuollon tiedot myös henkilötietolain säännösten nojalla niin halutessaan.

Oikeus tosiasialliseen hallintotoimintaan liittyvään tietoon

Viranomaisen toiminnan julkisuudesta annetun lain (julkisuuslaki) 12 §:n nojalla jokaisella on oikeus saada itseään koskevaa tietoa viranomaiselta. Kuten edellä on todettu, edunvalvoja johtaa oikeutensa lasta koskevaan tietoon huoltajalta, joka edustaa lasta viranomaisissa myös lapsen tietoja koskevista asioista. Julkisuuslain 12 §:n nojalla asianosaisella on oikeus saada tosiasialliseen hallintotoimintaan liittyviä tietoja silloin, kun asia ei ole hakemuksen johdosta tai viran puolesta päätöksentekoa varten vireillä viranomaisessa. Tietopyynnön kohteena ovat siis lastensuojeluasian täytäntöönpanoon liittyvät kirjaukset.

Edunvalvojan tulee esittää tietopyyntö viranomaiselle, jonka hallussa asiakirjat ovat. Tietopyynnön tulee pääsääntöisesti olla kirjallinen, mutta viranomaisen voi harkintansa mukaan antaa tiedot myös suullisen pyynnön perusteella. Viranomaisen pyynnöstä edunvalvojan on tietopyynnön yhteydessä esitettävä asiakirja, johon hänen toimivaltansa perustuu, eli tuomioistuimen tai maistraatin päätös edunvalvojan määräämisestä lapselle. Päätöksessä mahdollisesti oleva tehtävänrajaus voi rajoittaa oikeutta lasta koskevaan tietoon. Julkisuuslain 12 §:n nojalla edunvalvojalla on lähtökohtaisesti oikeus saada lastensuojeluviranomaiselta pyyntönsä perusteella muun muassa lasta koskevat lastensuojelun asiakaskertomukset, perheneuvolan muistiinpanot sekä tiedot koulusta ja terveydenhuollosta, mikäli edellä mainituilla tiedoilla on vaikutusta lastensuojeluasiaan. Jos viranomaisen ei luovuta lasta koskevia tietoja pyynnön tehneelle edunvalvojalle jäljempänä mainituista syistä, on edunvalvojalla oikeus saada julkisuuslain 14 §:n mukainen valituskelpoinen hallintopäätös tiedot evänneeltä viranomaiselta. Päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen.

Asianosaisjulkisuus

Edunvalvoja on 12 vuotta täyttäneeseen lapseen ja huoltajaan verrattavissa oleva asianosainen kaikissa lasta koskevista lastensuojeluasioissa käyttäessään lapsen puhevaltaa. Edellä mainitusta johtuen hänellä on oikeus lasta koskeviin tietoihin myös julkisuuslain 11 § nojalla silloin, kun asia on vireillä viranomaisessa tai tuomioistuimessa joko hakemuksesta, viran puolesta tai muutoksenhaun kautta. Julkisuuslain 11 §:ssä säädetään asianosaisen oikeudesta saada tietoja vireillä olevassa asiassa. Asianosaisjulkisuus pitää sisällään oikeuden kaikkiin asiaa käsitelleen tai käsittelevän viranomaisen hallussa oleviin asiakirjoihin, jotka voivat tai ovat voineet vaikuttaa asian käsittelyyn.

Edunvalvojan tulee esittää tietopyyntö viranomaiselle, jonka hallussa asiakirjat ovat. Tietopyynnön tulee pääsääntöisesti olla kirjallinen, mutta viranomaisen voi harkintansa mukaan antaa tiedot myös suullisen pyynnön perusteella.

Viranomaisen pyynnöstä edunvalvojan on tietopyynnön yhteydessä esitettävä asiakirja, johon hänen toimivaltansa perustuu, eli tuomioistuimen tai maistraatin päätös edunvalvojan määräämisestä lapselle. Päätöksessä mahdollisesti oleva tehtävänrajaus voi rajoittaa oikeutta lasta koskevaan tietoon. Jos viranomaisen ei luovuta lasta koskevia tietoja pyynnön tehneelle edunvalvojalle jäljempänä mainituista syistä, on hänellä oikeus saada julkisuuslain 14 §:n mukainen valituskelpoinen hallintopäätös tiedot evänneeltä viranomaiselta. Päätöksestä voi valittaa hallinto-oikeuteen.

Tietojen saanti hallintolain 34 §:n mukaisen kuulemisen yhteydessä

Asianosaiselle on lastensuojeluasiassa annettava hallintolain 34 §:n mukainen tilaisuus tulla kuulluksi ennen asian ratkaisemista, jotta hän voi lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun. Kuten edellä on todettu, edunvalvoja on 12 vuotta täyttäneeseen lapseen ja huoltajaan verrattavissa oleva asianosainen kaikissa lasta koskevissa lastensuojeluasioissa käyttäessään lapsen puhevaltaa.

Hallintolain 34 §:n mukaan kuulemisen kohteena ovat viranomaisen esittämät sellaiset vaatimukset ja selvitykset, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun ja joista asianosaiselta pyydetään kuulemisen yhteydessä vastaselitys ja/tai mielipide. Vaatimus tarkoittaa esimerkiksi viranomaisen vaatimusta lapsen huostaan ottamisesta. Selvitykset, esimerkiksi lääkärinlausunnot, taas ovat hallintoasian kohteena olevan vaatimuksen perusteena olevia tosiseikkoja ja todisteita niiden olemassaolosta.

Hallintolain 36 §:ssä on säädetty menettelystä, jota tulee noudattaa ilmoitettaessa asianosaiselle tämän oikeudesta tulla kuulluksi ennen päätöksentekoa. Ilmoituksessa on tarvittaessa yksilöitävä se, mistä seikoista viranomainen erityisesti haluaa selitystä. Ilmoituksessa tulee myös aina mainita, että asia voidaan viranomaisessa ratkaista, vaikka asianosainen ei käytä hänelle varattua tilaisuutta tulla kuulluksi tai jos hän ylittää selityksen antamiselle varatun määräajan. Lähtökohtana on se, että asianosaiselle toimitetaan kuulemisen kohteena olevat asiakirjat alkuperäisinä tai jäljennöksinä, taikka varataan muutoin tilaisuus tutustua niihin. Hallintolain 36 §:n sanamuodon mukaan viranomaisen on omaloitteisesti ja viran puolesta toimitettava asianosaiselle kuulemisen kannalta tarpeellinen materiaali, ellei asianosaiselle varata viranomaisen toimesta tilaisuutta tutustua niihin muutoin. Mitään erillistä tietopyyntöä ei siis asianosaiselta kuulemisen yhteydessä edellytetä.

Asiakirjasalaisuus, vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto

Edunvalvoja on lasta koskevien tietojen osalta salassapitovelvollinen sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain säännösten mukaisesti. Salassapitovelvoite koostuu kolmesta toisiaan täydentävästä osa-alueesta: asiakirjasalaisuudesta, vaitiolovelvollisuudesta ja hyväksikäyttökiellosta. Asiakirjasalaisuudella tarkoitetaan sitä, että asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta ei saa näyttää, luovuttaa tai antaa muulla tavoin sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi. Vaitiolovelvollisuus pitää sisällään kaikki muut tiedon luovuttamistavat kuin edellä mainitut ja koskee myös tallentamattomia tietoja. Sivullisella tarkoitetaan sellaista henkilöä, jolla ei ole lainmukaista oikeutta tiedon saantiin. Hyväksikäyttökielto tarkoittaa sitä, ettei tietoa saa käyttää omaksi tai toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi.

Sosiaalihuollon asiakaslain 14 §:ssä on säädetty asiakirjasalaisuudesta, joka koskee asiakirjoja, jotka sisältävät sosiaalihuollon asiakasta ja muuta yksityistä henkilöä koskevia tietoja. Pykälän mukaan salassa pidettävää asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi.

Sosiaalihuollon asiakaslain 15 §:ssä on säädetty vaitiolovelvollisuudesta ja hyväksikäyttökiellosta. Pykälän mukaan siinä mainitut tahot eivät saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää sisältöä tai tietoa eikä muutakaan sosiaalihuollon tehtävissä toimiessaan tietoonsa saamaansa seikkaa, josta lailla on säädetty vaitiolovelvollisuus. Vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa ei saa paljastaa senkään jälkeen, kun toiminta sosiaalihuollon järjestäjän tai tuottajan palveluksessa tai tehtävän hoitaminen niiden lukuun on päättynyt. Myöskään asiakas, hänen edustajansa tai avustajansa ei saa ilmaista sivullisille asiakkuuden perusteella saatuja salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asiakasta itseään. Edellä tarkoitetut henkilöt eivät saa käyttää salassa pidettäviä tietoja omaksi taikka toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi. Asiakas, hänen edustajansa tai avustajansa saa kuitenkin käyttää muitakin kuin häntä itseään koskevia tietoja esimerkiksi tuomioistuimien prosessissa, kun kysymys on sen oikeuden, edun tai velvollisuuden hoitamisesta koskevasta asiasta, johon asiakkaan tiedonsaantioikeus on perustunut.

Tietojen antamatta jättäminen

Huolimatta siitä, että viranomaistoiminnassa lähtökohtana tulee olla asiakirjojen julkisuus ja asianosaisten oikeus muihinkin kuin julkisiin tietoihin, on viranomaisen julkisuuslain 11 § 2 momentissa säädetty tilanteista, jolloin asianosaisella tai muulla asiaan osallisella ei ole oikeutta tietoon, joka muussa tapauksessa

olisi asianosaisjulkista. Säännös koskee myös asianosaisen muuta laillista edustajaa tai avustajaa. Julkisuuslain 11 § 2 momentin säännöksiä voidaan soveltaa sekä asianosaisen omaa tietopyyntöä koskevassa asiassa että annettaessa viran puolesta asianosaiselle tietoja kuulemisen yhteydessä.

Asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittamisperusteiden olemassa olon arviointi edellyttää aina tapauskohtaista objektiivista harkintaa, jossa on suoritettava intressivertailua toisaalta asianosaisen oikeusturvan kannalta keskeisen oikeuden saada tieto itseään koskevan ratkaisun perusteista ja toisaalta yksilön tai yhteisön tärkeän edun suojaamisen merkityksen välillä.

Lastensuojelussa varmasti tärkein ja yleisimmin käytetty puheena olevassa säännöksessä oleva peruste tietojen epäämiseen on arvio siitä, että tiedon antaminen olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua taikka lapsen etua tai muuta erittäin tärkeää yksityistä etua. Julkisuuslain hallituksen esityksessä yhtenä esimerkkinä erittäin tärkeästä yleisestä edusta, jonka perusteella tieto voidaan evätä asianosaiselta, on mainittu lastensuojeluilmoituksen tekijän salaaminen, jos tiedon antaminen saattaisi yksittäistapauksessa vaarantaa lastensuojelun tarkoituksen toteutumisen. Erittäin tärkeä yksityinen etu rajoitusperusteena voi taas hallituksen esityksen mukaan olla yksityiselämän suojaaminen tai yksilön turvallisuuden varmistaminen epäämällä asianosaiselta toisen henkilön terveydentilaa koskeva tieto tai viranomaiselle tietoja antaneen henkilöllisyys, jos tiedon antaminen vaarantaisi henkilön turvallisuuden. Lapsen etu asianosaisen tiedonsaantioikeuden rajoittamisen perusteena voi taas hallituksen esityksen mukaan tulla kysymykseen erityisesti niissä tilanteissa, joissa lapsen ja hänen laillisen edustajansa edut ovat vastakkaisia, kuten lastensuojeluasioissa usein on.

Julkisuuslain periaatteiden mukaisesti asiakirjojen julkisuus on pääsääntö, josta voidaan kuitenkin laissa säädetyin edellytyksin poiketa toisen tai yleisen edun turvaamiseksi. Tällöin on noudatettava laissa säädettyä menettelyä tietojen pyytäjän oikeusturvan toteutumisen varmistamiseksi. Samaa menettelyä on noudatettava silloin, kun kuultavalta jätetään luovuttamatta kuulemismateriaaliin kuuluvia tietoja.

Julkisuuslain 14 §:n mukaan viranhaltijan tulee ilmoittaa kieltäytymisen syy tiedon pyytäjälle, jos viranhaltija kieltäytyy antamasta suullisesti tai kirjallisesti pyydettyä tietoa. Ilmoittaessaan tietojen luovuttamatta jättämisestä viranhaltijan on samalla kerrottava tiedon pyytäjälle, että hän voi saada tietojen luovuttamatta jättämisestä valituskelpoisen hallintopäätöksen ja annettava pyytäjälle ohje siitä, miten hänen on asiassa meneteltävä. Päätökseen tulee liittää valitusosoitus ja se on annettava päätöstä pyytäneelle taholle tai muulle asianosaiselle todisteellisesti tiedoksi. Julkisuuslain 33 §:n mukaan päätökseen voidaan hakea muutosta hal-

linto-oikeudelta ja edelleen korkeimmalta hallinto-oikeudelta.

Suostumuksen antaminen tiedon luovuttamiseen

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeudesta annetun lain 16 §:n nojalla sosiaalihuollossa lähtökohtana on se, että sosiaalihuollon viranomaisen on pyydyttävä asianosaiselta tai hänen lailliselta edustajaltaan suostumus tietojen luovuttamiseen sivulliselle, esimerkiksi toiselle viranomaiselle.

Sosiaalihuollon asiakaslain 4 §:n mukaan sosiaalihuollon asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua ilman syrjintää. Perustuslain 6 § kieltää syrjinnän ilman hyväksyttävää syytä muun muassa iän perusteella ja sen 3 momentissa on edellytetty, että lapsia kohdellaan tasa-arvoisesti yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Sosiaalihuollon asiakaslain 10 §:n mukaan alaikäisen asiakkaan toivomukset ja mielipide on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla.

Edellä mainitut säännökset tarkoittavat muun muassa sitä, että silloin, kun lasta koskevia tietoja ollaan luovuttamassa sivulliselle, on sosiaalihuollon asiakaslain 16 §:n mukainen suostumus lähtökohtaisesti pyydyttävä alaikäiseltä, jos alaikäisellä itsellään on edellytykset arvioida suostumuksen merkitys kyseisessä asiassa. Jos näitä edellytyksiä ei ole, suostumuksen tietojen luovuttamiseen antaa lapselle määrätty edunvalvoja, jos hänellä itsellään on oikeus kysymyksessä olevaan lasta koskevaan tietoon.

Sosiaalihuollon asiakaslain 11 § 3 momentin mukaan alaikäisellä on, ottaen huomioon hänen ikänsä ja kehitystasonsa, oikeus painavasta syystä kieltää antamasta itseään koskevaa tietoa lailliselle edustajalleen, jollei se ole selvästi vastoin lapsen etua. Tätä yleissäännöstä noudatetaan myös lastensuojelua toteutettaessa. Kielto-oikeutta ei ole sidottu ikään, mutta lapsen tulee olla riittävän kehittynyt perustellakseen pyyntönsä järkevästi sekä ymmärtääkseen kiellon merkityksen.

Lastensuojelun työntekijän tulee lapsen kehitystason lisäksi arvioida se, onko alaikäisen kiellolle luovuttaa tietoja olemassa painava syy, jolloin on otettava huomioon myös asian laatu. Jos kysymyksessä ei ole kovinkaan merkittävä asia jo varttuneemman lapsen kannalta, kynnys kiellon noudattamiseen on matalampi. Jos työntekijä katsoo, että painavan syyn edellytys täyttyy, on hänen vielä arvioitava tiedon luovuttamatta jättämisen vaikutusta lapsen edun kannalta. Mikäli tiedon luovuttamatta jättämisen voidaan arvioida olevan selvästi vastoin lapsen etua, on tieto luovutettava lapsen huoltajalle tai muulle lailliselle edustajalle alaikäisen kiellosta huolimatta. Alaikäisen kielto-oikeus ei kuitenkaan missään tilanteessa voi rajoittaa laillisella edustajalla asianosaisena olevaa oikeutta tietoon.

Alaikäisen kielto-oikeus ei myöskään ulotu sosiaalihuollon asiakaslain 17 §:n ja 18 §:n tai julkisuuslain 26 § 3 momentin nojalla luovutettaviin välttämättömiin tietoihin.

Jos edunvalvojan oikeutta tietoon ei ole evätty edellä käsiteltyjen säännösten nojalla ja jos lapsella itsellään ei ole edellytyksiä arvioida tietojen luovuttamista koskevaa asiaa, antaa edunvalvoja sosiaalihuollon asiakaslain 16 §:ssä tarkoitettua suostumuksen lasta koskevien tietojen luovuttamisesta sivulliselle lastensuojeluasiaa koskevilta osin. Tiedot voidaan luovuttaa edunvalvojan suostumuksella riippumatta sosiaalihuollon asiakaslain 17 §:n ja 18 §:n tai julkisuuslain 26 § 3 momentin nojalla.

Henkilötietolain mukainen rekisteröidyn tarkastusoikeus ja oikeus vaatia rekisterissä olevan tiedon korjaamista

Henkilötietolaki on yleislaki, jonka tarkoituksena on toteuttaa yksityiselämän suojaa ja muita yksityisyyden suojaa turvaavia perusoikeuksia henkilötietoja käsiteltäessä ja edistää hyvää tietojenkäsittelytavan kehittämistä ja noudattamista. Laki sovelletaan sekä julkisessa että yksityisessä sosiaalihuollossa.

Henkilötietolain 26 §:n nojalla jokaisella on tiedon etsimiseksi tarpeelliset seikat ilmoitettuaan salassapitosäännösten estämättä oikeus saada tietää, mitä häntä koskevia tietoja henkilörekisteriin on tallennettuna tai, ettei rekisterissä ole häntä koskevia tietoja. Lapsen edunvalvojalla on tämä oikeus lastensuojeluasiiaan liittyvien tietojen osalta. Maksuttoman tarkastusoikeuden nojalla rekisteröidyllä tai hänen laillisella edustajallaan on oikeus nähdä tai saada pyynnöstä jäljennökset asiakastiedoista. Myöskään annetuista jäljennöksistä ei saa periä maksua, jos tarkastusoikeutta käytetään ensimmäistä kertaa vuoden kuluessa. Tarkastusoikeuden käytön yhteydessä rekisteriä pitävän viranomaisen on samalla ilmoitettava rekisteröidylle säännönmukaiset tietolähteet sekä mihin rekisteriin tietoja käytetään ja säännönmukaisesti luovutetaan. Tarkastusoikeuden rajoituksista on säädetty henkilötietolain 27 §:ssä.

Henkilötietolain 28 §:ssä on säädetty menettelystä tarkastusoikeutta käytettäessä. Säännöksen mukaan se, joka haluaa käyttää henkilötietolain 26 §:n mukaista tarkastusoikeuttaan, on esitettävä tätä koskeva allekirjoitettu tai muutoin varmennettu tarkastusoikeuden käyttämistä koskevan pyynnön sisältävä asiakirja taikka esittää pyyntö henkilökohtaisesti rekisteriä ylläpitävässä viranomaisessa. Pynnön perusteella viranomaisen on ilman aiheutonta viivästystä varattava tarkastusoikeuden käyttäjälle tilaisuus tutustua tietoihin tai annettava tiedot pyydettäessä kirjallisesti. Jos rekisteriä pitävä viranomainen kieltäytyy näyttämästä tai antamasta tietoja taikka tietoja ei ole annettu kolmen kuukauden kuluessa

tarkastuspyynnöstä, on siitä annettava kirjallinen todistus, josta ilmenee myös ne syyt, joiden vuoksi tarkastusoikeus on evätty. Tarkastusoikeuttaan käyttämään pyrkinyt voi viedä asian tietosuojavaletuutetun käsiteltäväksi ja arvioitavaksi saatuaan kieltäytymisestä kirjallisen perustellun todistuksen.

Henkilötietolain 29 §:n mukaan rekisteröidyllä tai hänen muulla laillisella edustajallaan on oikeus vaatia rekisterissä olevan käsittelyn kannalta virheellisen, tarpeettoman, puutteellisen tai vanhentuneen henkilötiedon oikaisemista, poistamista tai täydentämistä ilman aiheetonta viivästystä. Vaatimus henkilötiedon korjaamisesta on hyvä pyytää kirjallisessa muodossa, vaikkei 29 §:n sanamuoto sitä ehdottomasti edellytäkään. Jos rekisteriä pitävä viranomainen ei hyväksy rekisteröidyn vaatimusta, on asiasta annettava kirjallinen todistus, josta ilmenee ne syyt joiden vuoksi rekisteröidyn vaatimukseen ei ole voitu suostua. Korjausta henkilötietoihinsa vaatinut rekisteröity voi viedä asian tietosuojavaletuutetun käsiteltäväksi ja arvioitavaksi saatuaan kieltäytymisestä kirjallisen perustellun todistuksen.

Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa

4

Edunvalvojan toiminta lapsen kanssa

Hanna Tulensalo

Edunvalvojan toiminnan prosessikuvaus on yleistetty kuvaus siitä, miten lastensuojelun edunvalvonta etenee vaiheittain ja lapsen kanssa. Yleinen kuvaus antaa edunvalvojien toiminnalle raamit sekä tekee siitä avointa ja ymmärrettävää. Prosessikuvaus voi selkiyttää edunvalvojina toimiville itselleen sitä, miten edunvalvontatyö etenee ja mikä on edunvalvojan tehtävä. Se voi myös edesauttaa edunvalvontatyön aloittamista.

Prosessikuvauksen tarkoitus ei ole sitoa edunvalvojia kaavamaiseen työskentelyyn. Edunvalvonnan prosessi on raami, jonka puitteissa jokainen edunvalvoja voi toteuttaa tehtävää omalla persoonallisella ja kuhunkin erityiseen edunvalvontatilanteeseen sopivalla tavalla. Edunvalvonnan prosessin mallintamisella ja standardien kehittämisellä olemme halunneet luoda yhtenäistä pohjaa suomalaiseen edunvalvontatyöhön. Prosessikuvaus ja standardit ovat takaamassa sitä, että toiminta on laadukasta ja mahdollisimman yhdenmukaista.

Edunvalvojat toimivat erilaisista lähtökohdista käsin. Pääosin edunvalvojat tekevät edunvalvontatyötä oman toimensa ohessa tai yksityisesti. Osalle edunvalvonta kuuluu työnkuvaan. Lisäksi ainakin yhdessä kunnassa edunvalvonta ja sen paikallinen kehittäminen on työtehtävä kokonaisuudessaan. Se, mistä lähtökohdasta edunvalvontaa tekee, vaikuttaa myös sen käytännön toteuttamiseen. Lastensuojelun edunvalvonta on suunnitelmallinen, rajattu ja määräaikainen prosessi lastensuojelun asiakkuusprosessin ”sisällä”. Lastensuojelun edunvalvonnalla on alku ja loppu ja se palvelee tiettyä harkittua tarkoitusta lapsen asiakkuuden kokonaisuudessa. Edunvalvonnan tarpeen arviointi jää lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtäväksi. Tällä hetkellä ei ole olemassa tarkkaan rajattuja sääntöjä sille, milloin lain edellyttämät kriteerit edunvalvojan hakemiselle täyttyvät. Edunvalvonnan toiminnan kuvaus voi omalta osaltaan auttaa hakijoina toimivia sosiaalityöntekijöitä ymmärtämään edunvalvontatyö sisältöjä. Se voi helpottaa sosiaalityöntekijöitä arvioimaan, milloin asiakkaana olevalla lapsella on tarve edunvalvojalle ja millaisissa tilanteissa lapsi hyötyy edunvalvojasta.

Lapsilähtöisyys lastensuojelun edunvalvonnassa

Lapsikeskeinen ja -lähtöinen periaate on enenevässä määrin 2000 -luvulla saanut sijaa lastensuojelua ohjaavana lähtökohtana ja käytäntönä. Se, mitä lapsikeskeisyys ja -lähtöisyys tarkoittavat sekä miten ne käytännön lastensuojelutyössä toteutuvat, on viimeaikaisessa tutkimustyössä ollut yksi keskeinen aihe (mm. Forsberg 2000 & 2002; Möller 2005; Reinikainen 2007; Hyytinen 2006; Korpinen 2008). Myös lapsen osallisuutta käsitteenä ja käytännön toimintana on tarkasteltu (esim. Hotari, Oranen & Pösö 2009; Muukkonen 2008 & 2009; Oranen 2008).

Lapsikeskeisyyteen ja -lähtöisyyteen näyttää tutkimusten valossa kietoutuvan kolme ulottuvuutta: asenne, rakenne ja käytännön toiminta lapsen kanssa. Näiden jokaisen ulottuvuuden on toimittava, jotta lapsikeskeinen työ käytännössä toteutuu.

Reinikainen (2007, 121) päätyy läheisneuvonpidon lapsinäkökulmaa tarkastelevassa tutkimuksessaan siihen, miten lapsilähtöisyyden toteutumiseen ei riitä, että sille on luotu edellytykset prosessin rakenteessa. Lisäksi ja ennen kaikkea tarvitaan aikuisilta lapsilähtöistä asennetta ja toimintaa, halua ja kykyä luoda yhteys lapseen.

Asenne lapsen kanssa työskentelyn suuntaan lienee kaiken perusta. Kun lapsen kanssa työskentelevä aikuinen on valmis ja halukas suuntautumaan lapseen, on se pohja sille, että työn rakenteista ja ajan käytöstä alkaa löytyä tilaa lapselle. Pelkkä myönteinen asenne ei kuitenkaan vielä riitä. Aikuiset voivat periaatteessa suhtautua myönteisesti lapsen kohtaamiseen, mutta lapsi ei oikeasti saa sijaa käytännöissä ja asiakaskohtaamisissa.

Erilaisten lastensuojelun prosessien mallinnusten (mm. Möller 2004; Muukkonen & Tulensalo 2004; Muukkonen 2008) tarkoitus on osoittaa ja vakiinnuttaa lapsen konkreettinen paikka ja läsnäolo lastensuojelun käytännön työssä. Kun lapsi konkreettisesti näkyy lastensuojelutyön sisällön kuvauksessa, on lasta entistä vaikeampi ohittaa työskentelyssä. Vaikeaksi sen tekee myös lastensuojelulaki, joka monella tapaa velvoittaa lapsen tapaamiseen.

Asenne ja paikka prosessissa eivät nekään vielä välttämättä takaa lapsikeskeisyyden toteutumista. Hotari, Oranen & Pösö (2009, 132) toteavat ytimekkäästi lasten osallisuutta koskevan artikkelinsa lopussa: ”Käytännöllisiä kysymyksiä ei tule aliarvioida. Siksi oleellinen askel lasten osallisuuden vahvistamiseksi voi olla lasten kanssa työskentelyä varten suunnatun ajan kasvattaminen ja siten lapseen tutustuminen.” Lapsi on myös kohdattava ja tavattava, eikä se ole mahdollista muutoin kuin antamalla lapselle konkreettisesti aikaa. Siitä, miten lasta kohda-

ta sekä kohtaamiseen liittyvistä menetelmistä on saatavilla runsaasti tietoa sekä käytännön välineitä (esim. Pesäpuun kehittämistyö).

Edunvalvoja haetaan ja määrätään lapsen huoltajan sijaan käyttämään lapsen puhevaltaa lastensuojelu- ja/tai rikosasiassa. Edunvalvojan tehtävänä on lapsen edun ja sen toteutumisen arviointi sekä valvominen. Rooli huoltajan sijaisena paikantaa edunvalvojan lapsen rinnalle ja luo mielikuvan edunvalvojasta lapsen lähellä olevana aikuisena.

Edunvalvojan paikka lapsen rinnalla on merkittävä. Siten ei ole yhdentekevää, miten lapsikeskeisyys edunvalvontatyössä toteutuu. Miten edunvalvonnassa asenne, rakenne ja käytännön toiminta lapsen kanssa muodostavat lapsikeskeisen tavan toimia? Vaikka tämän artikkelin ensisijainen tarkoitus on kuvata edunvalvonnan prosessia, luodaan siinä siten katsausta myös edunvalvonnan orientaatioon lapsen kanssa työskentelyssä.

Edunvalvontatyön jatkokehittämisessä tärkeää olisi jatkaa sekä lapsen kanssa työskentelyn konkreettisten menetelmien kehittämistä (arviointi ja työvälineet)³¹⁾ että orientaation tason pohdintaa.

Edunvalvontatyön orientaatiosta

Edunvalvojan roolissa olennaista on se, että edunvalvoja tuo aina esiin lapsen oman näkökulman ja mielipiteen. Toiseksi edunvalvojalla on oikeus muodostaa oma käsitys ja näkemys lapsen edusta ja parhaasta ja tuoda nämä myös esiin, vaikka ne poikkeaisivat lapsen omasta näkemyksestä. Kolmanneksi on tärkeää, että edunvalvoja tukee lasta koko prosessin ajan. Näistä lähtökohdista katsottuna edunvalvojan työtä tulisi ohjata *pyrkimys tavoittaa lapsen näkökulmaa ja mieltä pidettä, lapsen edun arviointi sekä tunnettyöskentely lapsen kanssa*.

Johanna Korpinen (2008, 205) toteaa tutkimuksessaan, että ”aikuiset ovat edelleen portinvartijoita, joiden käsissä on valtaa tulkita lapsen sanomaa ja välittää sitä halutessaan eteenpäin”. Tästä näkökulmasta katsottuna on olennaista, että edunvalvojan tehtävään kuuluu *lapsen oman kokemuksen ja näkemyksen välittäminen* sellaisena kuin lapsi itse sen tuo esiin, silloin kun se on lapsen iän ja ilmaisukyvyn puolesta mahdollista. Huomattavaa on, että jo hyvinkin pienet lapset ovat kykeneviä ilmaisemaan itseään ja kokemuksiaan. Kun tarkoitus ei lähtökohtaisesti ole yrittää tulkita lapsen kertomaa eikä suhteuttaa sitä aikuisnäkökulmaiseen lapsen etuun, on mahdollista tuoda esiin hyvin pienenkin lapsen omia näkemyksiä. Lapsen näkökulman tavoittaminen edellyttää lapsen koh-

31) Lastensuojelun edunvalvojahankkeessa on julkaistu edunvalvojan käyttöön esite lapselle lastensuojelun edunvalvonnasta sekä lapsen palautelomake lapsen ja edunvalvojan yhteistä työskentelyä varten. Ks. www.lastensuojelunedunvalvonta.fi >Aineistot, lomakkeet ja linkit.

taamiseen asettumista ja lapsen arkeen tutustumista sellaisena kuin lapsi itse sen kokee. Lapsen näkökulman esille tuojana edunvalvojan rooli on hyvin lähellä esimerkiksi läheisneuvonpidon avustajan tehtävää (ks. tehtävistä Vuorio, Saurama & Hänninen 2008, 105-106). Reinikainen (2007, 122) kiteyttää avustajan tehtäviä seuraavasti

- tuntee lapsen ja lapsen todellisuuden niin hyvin, että pystyy puhumaan lapsen puolesta
- osaa kuvailla lapsen tilanteen sellaisena kuin lapsi itse sen kokee
- tuo selkeästi ja jäsennellysti esiin lapsen huolet ja toiveet
- tuo esiin lapsen vahvuudet

Näitä voisi hyvin pitää myös edunvalvojan tehtävän johtotähtinä ja siten lapsen kohtaamista ohjaavina tekijöinä. Täten tavoitteeksi asettuksi ainakin lapsen todellisuuteen tutustuminen, lasten kokemusten selvittäminen, lapsen omien huolien ja toiveiden jäsentäminen sekä lapsen vahvuuksien löytäminen.

Edunvalvojan erityinen tehtävä on arvioida lapsen etua ja valvoa lapsen edun toteutumista silloin, kun on todettu huoltajien olevan estyneitä siihen tehtävään. Myös lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on virkansa puolesta valvottava lapsen edun toteutumista (Lsl 24§). Sellaisissa tilanteissa, joissa huoltaja ei voi puolueettomasti käyttää asiassa lapsen puhevaltaa, sosiaalityöntekijän on varmistettava lapsen edun toteutuminen hakemalla lapselle edunvalvojaa. Sosiaalityöntekijän rooli on vastata koko lapsen asiakkuusprosessista, valmistella ja tehdä lapsen asioita koskevia päätöksiä. Edunvalvojalla ei ole lapsen asiassa päätösvaltaa, mutta häntä tulee kuulla, ennen kuin päätöksiä tehdään.

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, toteuttaessaan lapsi- ja perhekoh- taista sosiaalityötä, on yhteistyössä lapsen, vanhempien ja lapsen lähiverkoston kanssa sekä johtaa koko asiakkuusprosessia. Edunvalvoja osallistuu prosessiin vain siinä rajatussa kohdassa, johon päätös hänet velvoittaa. Edunvalvojalla ei ole yhteistyövelvoitetta ja hän on siten puolueeton lapsen edustaja.

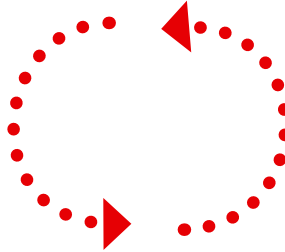
Lapsen etu on kaikkea sosiaalityöntekijän työtä ohjaava periaate. Edunvalvo- jan tehtävä on arvioida lapsen edun toteutumista siinä asiassa, johon hänet on määrätty. Eräs edunvalvoja kiteytti lapsen edun arvioinnin edunvalvontatyössä kehäksi.

Asiakassuunnitelmatapaamiset

- keskustelua eri osapuolten kanssa
- lapsi läsnä itse tai lapsen näkemykset edunvalvojan välittämänä

Lapsi

- kontakti lapseen ja lapseen tutustuminen tuo ”oikeutuksen” edunvalvojan toimintaan.

Muut kohtaamiset lapsen asiassa

- lapsi näkyväksi ”aikuisen mieliin”
- edunvalvoja välittäjänä lapsen ja aikuisen välillä

Kuvio 2: Lapsen edun arviointi edunvalvontatyössä

Tärkeintä lapsen edun arvioimisen prosessissa on yhteys lapseen. Kontakti on oltava ja se tuo oikeutuksen toimia. Keskeinen osuus lapsen edun arvioinnissa on yhteisillä tapaamisilla (esimerkiksi asiakassuunnitelmatapaamiset) ja eri osapuolten (mm. sosiaalityöntekijä, lasta hoitavat tahot) vuoropuhelulla.

Lapsen edun arvioimisen prosessiin liittyy myös välittäjänä toimiminen lapsen ja aikuisten välillä. Lapsen edun toteutumisessa väistämättä olennaista on se, miten aikuiset kykenevät ottamaan vastaan lapsen tarpeita ja näkemään asioita lapsen näkökulmasta. Edunvalvoja voi toimia lapsen näkemysten tulkkina ja samalla arvioida sitä, miten aikuiset vastaavat näihin lapsen näkemyksiin ja tarpeisiin.

Edunvalvontatyön orientaatioissa on keskeisellä sijalla myös *tunnetyöskentely lapsen kanssa*. Edunvalvontatyössä erityistä on, että edunvalvoja ei ole sidottu viranomaisasemaan, -rooliin tai -tehtävään. Edunvalvoja saa tietyssä rajatussa asiassa oikeuden käyttää lapsen puhevaltaa. Tämä rooli tuo paljon vastuuta mutta myös mahdollisuuksia.

Edunvalvoja voi varsin vapaasti ja vapaamuotoisesti tutustua ja luoda kontaktia lapseen. Päätöksenteon, aikataulujen tms. tuoma paine ei määritä lapsen kohtaamistilanteita. Päätöksenteosta vapaa rooli, edunvalvojan neutraaluis ja puo-

lueettomuus voivat olla omiaan herättämään lapsen luottamuksen. Tämä avaa hedelmällisen maaperän lapsen näkökulman aidolle tavoittamiselle.

Edunvalvojan tärkeä tehtävä on tukea lasta koko prosessin ajan. Lapsen tukeminen tarkoittaa rinnalla kulkemista ja herkistymistä myös lapsen tunteille. Edunvalvojan on hyvä antaa lapselle mahdollisuuden ilmaista tunteita ja myös auttaa tunteiden nimeämisessä. Edunvalvoja toimii huoltajan sijaisena, ei sosiaalityöntekijän eikä terapeutin roolissa, joten tunnetyöskentely edunvalvojan työssä tarkoittaa tavallisia huoltajan taitoja herkistyä sille, miltä asiat lapsesta tuntuvat.

Lastensuojelun edunvalvojan työskentelyvaiheet

Edunvalvonnan toteutumiseen, lapsen kanssa työskentelyyn ja etenkin edunvalvonnan työskentelyvaiheeseen vaikuttaa merkittävästi se, mihin tehtävään edunvalvoja on määrätty. Toteutuneiden edunvalvontojen perusteella on nähtävissä, että edunvalvonta liittyy pääosin joko lapsen lastensuojeluprosessiin tai rikosprosessiin tai edunvalvoja on määrätty näihin molempiin³²⁾.

Lapsen asiakkuuden ”pääprosessi” vaikuttaa olennaisesti myös edunvalvonnan prosessin etenemiseen lapsen kanssa etenkin edunvalvonnan työskentelyvaiheessa. Tästä syystä tässä luvussa kuvataan edunvalvojan toimintaa lapsen kanssa erikseen sekä lastensuojeluprosessissa että rikosprosessissa.

Edunvalvojan toiminta on jaettu neljään eri vaiheeseen. Kullakin vaiheella on erityinen tavoite, tarkoitus ja sisältö edunvalvonnan prosessissa. Punainen lanka prosessikuvauksessa on se, miten lapsi tulee parhaalla mahdollisella tavalla huomioiduksi jokaisessa vaiheessa.

Edunvalvojan erityinen tehtävä on huolehtia siitä, että prosessi lapsen kanssa on dialoginen. Reinikaisen (2007) tutkimuksessa kävi esiin dialogisuuden merkitys lapsilähtöisen prosessin toteutumisen edellytyksenä. Yksinkertaisimmillaan dialogisuus tarkoittaa lapsen ja nuoren mukaan ottamista ja mukana pitämistä koko prosessin ajan. Myös niin, että lapsi itse saa esittää toiveita siitä, miten edunvalvonta etenee. Edunvalvonnan vaiheet ja prosessi on se raami, jonka sisällä edunvalvoja ja lapsi voivat dialogissa keskenään ja yhdessä muiden toimijoiden kanssa sopia tavasta edetä.

32) Edunvalvojahakemuksen laatimisesta ks. luku 2, s. 45.

Edunvalvojan työskentelyvaiheet:

1. Esivaihe / hakuprosessi

2. Taustoittava työ

3. Työskentelyvaihe

4. Edunvalvonnan päättäminen

1. Esivaihe

Esivaiheen tarkoitus on edunvalvonnan suunnittelu ja hakeminen. Edunvalvonnan tarpeen arviointi on lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävä. Vaikka varsinainen edunvalvojan toiminta alkaa vasta, kun päätös edunvalvojan määräämisestä on tehty tuomioistuimessa, on edunvalvoja väistämättä mukana myös hakuvaiheessa. Sosiaalityöntekijän on oltava yhteydessä edunvalvojaehdokkaaseen kysyäksään tämän suostumusta edunvalvontatehtävään. Jotta edunvalvoja voi suostumuksen antaa, tulee hänen tietää vähintään perustiedot asiakkaasta sekä siitä tehtävästä, johon edunvalvojaa haetaan. Sosiaalityöntekijän ja edunvalvojan yhteys voi tarkoittaa tässä kohdin myös jossain määrin yhdessä edunvalvojan tehtävän määrittelyä³³⁾.

Edunvalvojan toiminta alkaa, kun hän saa kirjallisen edunvalvontapäätöksen. Päätös määrittää edunvalvojan tehtävän ja toimivallan. Edunvalvojan toiminnassa pääperiaate on, että toiminta etenee kulloisenkin asiakastilanteen mukaan yksilöllisesti ja edunvalvojan harkinnan mukaisesti. Edunvalvoja on muista toiminnoista riippumaton henkilö ja määräys on aina henkilökohtainen. Siksi hänellä on oikeus toimia itse parhaaksi katsomallaan tavalla pohtien, mikä on lapsen edun toteutumisen ja lapsen edustamisen kannalta välttämätöntä ja riittävää.

2. Taustoittava työ

Edunvalvontatyö lapsen kanssa alkaa taustoittavalla työllä. Taustoittavan työn tarkoituksena on perustietojen kerääminen lapsesta ja hänen elämäntilanteesta. Tutustuminen lapseen ja mahdollisesti hänen läheisiinsä, sekä tiedon antaminen lapselle edunvalvonnasta ja sen etenemisestä on tärkeää.

33) Edunvalvojahakemuksen laatimisesta on kerrottu tarkemmin edellä luvussa 2.

Taustoittava työ pitää sisällään seuraavia toimintoja: lapsen tutustuminen, lapsen asiakirjoihin ja asiakkuuteen tutustuminen, yhteys lapsen vanhempiin ja muihin läheisiin sekä yhteys lasta hoitaviin tai lapsen asioita hoitaviin tahoihin.

Esitiedot lapsesta ja lapsen tutustuminen toteutuvat aina, muita yhteyksiä edunvalvonnassa luodaan tapauskohtaisesti.

3. Työskentelyvaihe

Edunvalvonnan työskentelyvaihe voi pitää sisällään erilaista toimintaa. Tärkeimpiä lienevät lapsen kanssa toimiminen sekä lapsen edustaminen. Lapsen asioiden hoitamista voi olla rajatusti ja mahdollisuuksien mukaan myös muuta työskentelyä lapsen kanssa. Edunvalvontatyöstä kirjaaminen on pieni osa edunvalvojan työtä. Seuraavassa on tarkemmat kuvaukset kunkin työskentelymuodon tavoitteista ja toteutuksesta.

a) Lapsen kanssa toimiminen

Tavoitteena on lapsen tukeminen erilaisissa tapaamisissa, lapsen kanssa yhdessä toimiminen viranomaisverkostoissa sekä tarvittaessa puhuminen lapsen kanssa tai puolesta (jos lapsi ei halua itse kertoa). Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi neuvottelut, asiakassuunnitelmatapaamiset, oikeudenkäynti ja erilaiset tutustumiset (esim. sijaishuoltopaikkaan). Tapaamisissa yhdessä toimimisen lisäksi tärkeää on tapaamisten purku ja tapaamisissa tehtyjen päätösten läpikäyminen lapsen kanssa (tiedotus ja tarkempi selittäminen) sekä jatkotyöskentelyn avaaminen lapselle.

b) Lapsen edustaminen

Tavoitteena on lapsen ja lapsen asian edustaminen viranomaisyhteistyöverkostoissa, lapsen edusta ja parhaasta neuvottelu ja lapsen äänen esiin tuominen toimenpiteitä suunniteltaessa silloin, kun lapsi itse ei mukana. Edunvalvojaa tulee kuulla lapsen lastensuojeluasiaan liittyvissä tapaamisissa sekä suunnitelmia ja päätöksiä tehtäessä.³⁴⁾

c) Lapsen asioiden hoitaminen

Tavoitteena on yhteistyön tekeminen lapsen asiassa ja lapsen asian hoitaminen viranomaisverkostoissa. Lapsen asioiden hoitaminen voi tarkoittaa mm. yhteistyötä sosiaalityöntekijän ja oikeusavustajan kanssa sekä pyydettyä kirjallisen lausunnon tekoa esimerkiksi oikeudenkäyntiä varten.

³⁴⁾ Edunvalvojan juridista roolia ja tehtävä lastensuojeluprosessin eri vaiheissa eritellään tarkemmin luvussa 3.

d) Muu työskentely lapsen kanssa

Voidakseen käyttää lapsen puhevaltaa, arvioida lapsen etua ja edustaa lasta erilaisissa tapaamisissa, on edunvalvojan perehdyttävä lapsen näkökulmaan ja lapsen maailmaan. Tämä edellyttää lapsen kohtaamista ja kuulemistä. Työskentelyvaiheen aikana edunvalvojan on hyvä tavata lasta muutoinkin kuin virallisten tapaamisten yhteydessä, jotta hän pysyy yhteydessä lapseen ja hänen omiin toiveisiinsa sekä voi tarjota tukea lapselle.

e) Kirjaaminen

Edunvalvonnan lapsiystävällinen päättäminen voi edellyttää edunvalvojalta tehdystä työstä kirjoittamista. Edunvalvonnan aikana lapsen ja edunvalvojan tapaamisissa kertyneen materiaalin voi edunvalvoja antaa työn päätyttyä lapselle itselleen tai hän voi liittää lapsen lastensuojelun asiakirjoihin.³⁵⁾

4. Edunvalvonnan päättäminen

Tavoite on päättää lapsen ja muiden tahojen kanssa aloitettu prosessi suunnitellusti ja lapsiystävällisesti. Tärkeää on, että lapsella on tieto päättymisestä ja lasta tavataan. Lapselle on myös hyvä antaa mahdollisuus arvioida tehtyä työtä ja vähintään lopussa antaa palautetta edunvalvonnasta.

Edunvalvonnan päättämisessä on muistettava:

- tapaamiset (ainakin lapsi, tapauskohtaisesti myös vanhemmat ja muut läheiset)
- ilmoittaminen yhteistyötahoille
- loppuarviointi (tärkeitä ovat lapsen kokemukset, mahdollisesti myös yhteenvedo sosiaalityöntekijän kanssa)
- asiakirjojen säilyttämisestä päättäminen

35) Katso myös luku 2, s. 51.

Edunvalvoja lapsen kanssa lastensuojeluprosessissa

Esivaihe	Suostumus, perustiedot ja tehtävän määrittelyä Tiedottaminen edunvalvojan määräämisestä			
Taustoittava työ	Lapseen tutustuminen (1-3 kertaa) Lapsen asiakirjat Mahdollinen yhteys vanhempiin, muihin läheisiin ja lasta hoitaviin tahoihin			
Työskentely-vaihe	Lastensuojelu- tarpeen selvitys	Avohuolto	Huostaanotto	Sijaishuolto
- Hallinto-proses- siin liittyvät tapaa- miset: suunnittelu, arviointi ja pää- töksenteko - Edunvalvojan omatyöskentely	kirjallinen yhteen- veto ja yhteenveto tapaaminen	asiakassuunnitel- matapaamiset neuvottelut avohuollon jär- jestämiseen liit- tyvät tapaamiset	kuuleminen hallinto-oikeu- den käsittely sijaishuolto- paikan valinta	asiakassuunni- telmatapaami- set rajoittamistoi- met sijaishuoltopai- kan muuttami- nen sijaishuollon päättyminen
	Edunvalvoja lapsen rinnalla: lapsen tapaamisia, tunnetyöskentely, lapsen palaute Yhteys lasta hoitaviin tahoihin Lapsen asioiden hoitaminen			
Edunvalvonnan päättäminen	Tieto päättämisestä Lapsen tapaaminen ja lopuarviointi Dokumentti esim. lastensuojelun asiakirjoihin tehdystä edunvalvonnasta			

Taulukko 1. Edunvalvojan työskentely lastensuojeluprosessissa

Kuten yleisestä edunvalvojan toiminnan kuvauksesta käy ilmi, kuuluu edunvalvonnan esivaiheeseen suostumuksen antaminen edunvalvontatehtävään. Voidakseen antaa suostumuksen, tulee edunvalvojalla olla perustiedot lapsesta ja lapsen tilanteesta sekä käsitys siitä, mihin tehtävään edunvalvojaa haetaan. Lastensuojeluprosessiin liittyvän edunvalvonnan esivaiheessa voi lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa käydä tarkempaa keskustelua edunvalvojan tehtävästä,

sosiaalityöntekijän odotuksista sekä mahdollisesti myös siitä, mitä hakijana toimiva kunta on valmis maksamaan ja hyväksymään edunvalvontaan kuuluvaksi.

Erityisesti lastensuojeluprosessiin liittyen tehtävän määrittelyä voi olla hyvä tehdä, koska lastensuojelun asiakkuus koostuu erilaisista vaiheista, se voi sisältää moninaisia toimenpiteitä ja asiakkaan tilanteesta johtuvista käänteistä sekä olla kestoaltaan pitkäkin. Näin mahdollisimman tarkalla, jo hakuvaiheessa tapahtuvalla tehtävän määrittelyllä voidaan tarkentaa sitä, mihin erityiseen kohtaan edunvalvojan työ asettuu.

On kuitenkin myös huomioitava, ettei edunvalvojan tehtävästä tule liian rajattu, sillä edunvalvontapäätös antaa toimivaltuudet vain siinä mainituissa asioissa.

Kun päätös on edunvalvojalla, voi alkaa taustoittava työ, mikä koostuu esitietojen hankkimisesta, lapsen kohtaamisesta sekä tarvittaessa muiden yhteyksien luomisesta.

Taustoittava työ: esitiedot lapsesta

Kun edunvalvojan tehtävä liittyy lapsen lastensuojeluprosessiin, on todennäköistä, että lapsen asiakkuus on jatkunut jo jonkun aikaa. Tällöin lapsesta ja asiakkuuden etenemisestä on jo ehtinyt kertyä tietoa lastensuojelun asiakirjoihin. Silloin asiakirjatiedot ovat yksi lähde, joiden avulla edunvalvoja hankkii esitietoja lapsesta ja lapsen asiakkuudesta. Sen lisäksi myös lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi kertoa esitietoja lapsesta ja lapsen tilanteesta.

Mitä asiakirjoja edunvalvojan on hyvä nähdä saadakseen tietoja lapsen asiakkuudesta? Tarvittavat asiakirjat riippuvat siitä, missä vaiheessa asiakkuutta edunvalvonta alkaa ja mihin tehtävään edunvalvoja määrätään³⁶⁾. Mikäli edunvalvonta sijoittuu lapsen avohuollon asiakkuuden vaiheeseen, merkittäviä asiakirjoja ovat mm. lastensuojelutarpeen selvityksen yhteenveto sekä lapsen asiakassuunnitelma.

Mikäli edunvalvonta liittyy lapsen huostaanottoprosessiin, ovat huostaanottoon liittyvät asiakirjat merkittäviä dokumentteja (hakemus hallinto-oikeudelle). Jo sijoitetun lapsen osalta tärkeä on sijoitetun lapsen asiakassuunnitelma, jota on voitu täydentää erillisellä hoito- ja kasvatussuunnitelmalla. Tarvittaessa voi harkita sosiaalityöntekijän muistiinpanoja.

Esivaiheessa on tärkeää tietää myös, minkä verran eri toimijoita on jo mukana lapsen asiassa, jotta edunvalvoja voi suhteuttaa omaa toimintaansa muiden tahojen työskentelyyn lapsen kanssa. Olennaista on myös saada käsitys siitä, miten lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on lapsen kanssa työskennellyt ja mitä

36) Katso myös luku 3.

asioita he ovat yhdessä käyneet läpi.

Edunvalvonta voi tulla kyseeseen myös lapsen asiakkuuden alkuvaiheessa, jolloin lapsen elämäntilanteesta eikä asiakkuudesta ole vielä kertynyt paljon tietoa. Tämä on hyvä suhteuttaa siihen, miten edunvalvoja lähtee lapsen kanssa työskentelemään.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

- Tutustu maltilla lapsen asiakirjoihin, jätä tilaa lapsen omalle kertomalle ja luo kontakti lapseen (ei asiakirjoihin...).
- Pyri välttämään päällekkäistä työtä muiden toimijoiden kanssa. Työnjaosta on hyvä sopia, jotta lasta ei kuormiteta ”liiallisella kuulemisella”.

Taustoittava työ: lapsen kohtaaminen

Edunvalvonnan alkaessa edunvalvoja tutustuu lapseen ja lapsen elämäntilanteeseen sen verran kuin hänestä tuntuu tarpeelliselta, huomioiden sen, minkä verran lapsen asiassa jo toimii aikuisia ja mitä asioita lapsen kanssa jo on selvitetty. Jotta edunvalvoja voi ajaa lapsen asiaa ja muodostaa käsitystä lapsen edusta, tulee hänen tavata lasta riittävän monta kertaa.

Kukin edunvalvoja voi toteuttaa lapsen tutustumista omalla tavallaan, omaa ammattitaitoaan ja kokemustaan hyödyntäen. Myös lapsen elämäntilanne ja lastensuojelun asiakkuuden kokonaisuus vaikuttavat siihen, millaiseksi juuri tähän lapseen tutustuminen muotoutuu. Näistä erityisyyksistä huolimatta lapseen tutustumisen vaiheessa on hyvä olla myös jotain yleistä. Yleinen kuvaus auttaa siinä, että toimintaa voi tehdä näkyväksi ja kertoa sen etenemisestä.

Edunvalvonnan alussa, kun edunvalvoja ja lapsi tutustuvat toisiinsa, voi olla tarpeen keskimäärin kolme tapaamista lapsen kanssa. Tapaamisten ja lapsen tutustumisen teemana on *lapsen arki nyt*.

Lapsen ensimmäisen tapaamisen erityisenä teemana on *tiedon antaminen ja kontakti lapseen*. Tapaamisen tavoitteena on pohjan luominen luottamuksen saavuttamiseksi, kontaktin luominen lapseen sekä tiedon antaminen lapselle siitä, kuka edunvalvoja on, mitä tekee ja miksi sekä miten työ ja tapaamiset etenevät jatkossa. Lapsen kanssa voi käydä läpi lapsen esitteen lastensuojelun edunvalvonnasta ja sen avulla kuvata edunvalvonnan tarkoitusta. Esitteeseen edunvalvoja voi laittaa omat yhteystietonsa, jotta ne jäävät lapsen käyttöön.

Lapsen toisen tapaamisen teemana on *lapsen verkosto ja läheiset*. Toisen tapaamisen tarkoituksena on kartoittaa lapsen kanssa hänen läheisiään ja verkostoaan, sitä mihin lapsi kuuluu ja millaisiksi itse kokee läheiset suhteensa.

Kolmannen lapsen tapaamisen teemana on *lapsen arjen kokonaisuus*. Tapaamisen tavoitteena on avata lisää lapsen arkea ja siihen kuuluvia asioita sekä sitä, millaiseksi lapsi kokee oman elämänsä. Tapaamisessa voi käydä läpi esim. lapsen koulunkäyntiä, päiväkodissa oloa tai jotain muuta lapsen arjen kannalta olennaista.

Lapsen tapaamisissa voi hyödyntää erilaisia itseilmaisua helpottavia menetelmiä ja välineitä³⁷⁾. Lastensuojelun edunvalvojahankkeessa on lisäksi tuotettu edunvalvojan työskentelyä helpottamaan esite lapsille ”Tämä esite kertoo sinulle LASTENSUOJELUN EDUNVALVOJASTA” sekä palautelomakkeet lapselle lastensuojelun edunvalvonnasta.³⁸⁾

Esite lapselle lastensuojelun edunvalvonnasta ja palautelomake lapselle

37) Välineistä esim. <http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/lastensuojelunkasikirja/tyovalineet/>; <http://www.soc-ca.fi/lastensuojelu/pakki.html>; <http://www.pesapuu.org/>; http://www.hel2.fi/waris/Selvityksiä/01_lastensuojelua.pdf

38) Esitettä ja palautelomaketta ohjeineen voi ladata hankkeen [www-sivuilta](http://www.sivuilta) tai tilata Pelastakaa Lapset ry:ltä. www.lastensuojelunedunvalvonta.fi > aineistot, lomakkeet ja linkit.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

- Lapsen kohtaaminen on edunvalvojan tärkein tehtävä!
- Tavoitteena on tavata lapsi henkilökohtaisesti ja kahden kesken.
- Jos kyseessä on hyvin pieni lapsi (0-3 v.), on lapsen hyvä tutustua (myös) yhdessä vanhemman kanssa.
- Lapsen tapaaminen voi toteutua esim. sijaispaikassa, kotona tai muussa ympäristössä
- Pyri kysymään lapselta palautetta tapaamisista.
- Jos on syytä varmistaa esim. kotikäynnin turvallisuus, on se mahdollista tehdä yhdessä jonkun työparin kanssa. Hyvä käytäntö on, että työpari ei ole lapsen oma sosiaalityöntekijä vaan esim. joku muu sosiaalitoimen työntekijä. Näin lapselle ja vanhemmille vahvistuu käsitys siitä, että edunvalvoja on puolueeton lapsen edustaja.

Taustoittava työ: yhteys lapsen vanhempiin ja muihin läheisiin

Edunvalvonnan taustoittavan työn vaiheessa, kun edunvalvoja tutustuu lapseen ja lapsen elämään, voi kyseeseen tulla myös yhteys vanhempiin tai lapsen muihin läheisiin. Yhteydenpito tapahtuu tarvittaessa ja tilanteesta riippuen ja sitä ohjaa ensisijassa edunvalvojan oma arvio siitä, missä määrin se on lapsen edun toteutumisen kannalta tarpeen tai välttämätöntä.

Edunvalvojan on syytä varmistaa edunvalvojaa hakeneen tahon kanssa se, millaista tietoa vanhemmilla edunvalvonnasta on. Edunvalvoja voisi vähintään antaa tiedoksi vanhemmille edunvalvonnan alkamisen ja kertoa jotain siitä, miten aikoo lapsen kanssa työskennellä.

Edunvalvojalla ei ole työskentelyvelvoitetta suhteessa lapsen vanhempiin. On kuitenkin selvä, että edunvalvojan tulee kaikessa työssä lapsen kanssa kunnioittaa lapsen ja vanhemman välistä suhdetta sekä vanhempien erityisyyttä lapselle. Se voi tarkoittaa vanhempien tapaamista tai lapsen ja vanhempien suhteen erityistä huomioimista lapsen kanssa työskennellessä.

Yhteydenpidossa vanhempiin voi olla erilaisia käytäntöjä: vanhempien tapaaminen voi tulla kyseeseen vasta lapseen tutustumisen jälkeen, lasta ja vanhempia voidaan tavata yhdessä tai vanhempien tapaaminen tai muu yhteys vanhempiin on ennen lapsen tapaamista. Kaikki tavat ovat perusteltuja ja valinta on tehtävä lapsen tilanteesta riippuen sekä myös huomioiden oma työtapo. Edunvalvoja voi keskustella ensin lapsen kanssa ja kartoittaa sitä, mikä lapsen kokemus on suhteestaan omiin vanhempiinsa. Samalla edunvalvoja voi kertoa lapselle, miten aikoo vanhempien kanssa työskennellä ja pitää lapsi ”ajan tasalla” työn etenemisestä.

Yhteys vanhempiin voi tulla kyseeseen ennen lapsen kohtaamista tai lapsen ja vanhempien tapaaminen voi olla yhtä aikaa. Tällöin edunvalvoja on arvioinut sen lapsen edun kannalta tarpeelliseksi ja välttämättömäksi, jotta lapsi saa vanhemmiltaan ”luvan” puhumiseen.

Yhteys lapsen vanhempiin on osa lapsen edun arvioinnin prosessia. Sen lisäksi, että edunvalvoja aina kuulee lapsen oman näkemyksen elämästään ja suhteestaan vanhempiin, on tärkeää muodostaa kuvaa siitä, miten vanhemmat näkevät lapsen elämän. Lapsen tapaamisten keskiössä on lapsen arki nyt sekä lapsen iän ja kehitystason mukaan se, mitä lapsi kykenee tuottamaan menneestä sekä suuntaamaan tulevaisuuteen. Vanhemmat kykenevät, omasta näkökulmastaan, kertomaan lapsen menneisyydestä sekä siitä, millainen käsitys heillä on lapsensa tarpeista muodostunut. Tämä näkemys on olennaista, kun edunvalvoja arvioi lapsen etua.

Mikäli lapsi itse tuo esiin muita hänelle läheisiä ihmisiä, edunvalvojan on syytä olla yhteydessä myös heihin.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

- Ensisijalla on lapsen kohtaaminen!
- Kunnioita lapsen ja vanhempien suhdetta lasta kohdatessa. Pyri huomioimaan suhteen hyvät asiat, mutta älä ohita sitä, jos lasta on selkeästi kohdeltu väärin. Lapsella on oikeus moraalisesti korjaaviin kokemuksiin (Hyytinen 2006, 28), jotta käsitys hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä ei lapsen mielessä vääristyisi kaltoinkohtelun seurauksena.
- Pyri siihen, että myös vanhemmat voivat itse kertoa näkemyksiään lapsesta ja lapsen tarpeista.
- Huomioi lapsen muita läheisiä ja ole heihin tarvittaessa yhteydessä, mikäli lapsi itse kertoo muista itselle tärkeistä ihmisistä.
- Muista kertoa lapselle, keihin olet yhteydessä ja miksi.

Taustoittava työ: yhteys lasta hoitaviin tahoihin

Sosiaalitoimen lisäksi lapsella voi olla muita hoitavia tahoja. Heihin edunvalvoja voi olla yhteydessä tarvittaessa ja harkinnan mukaan. Lasta hoitavilla tahoilla ja muulla viranomaisverkostolla on tärkeää tietoa lapsesta. Edunvalvoja voi myös esittää toiveita lasta hoitaville tahoille huomioida jotain tiettyä tai erityistä lapsen kanssa.

Työskentelyvaihe: edunvalvojan tehtävän linkittyminen lastensuojeluprosessiin

Työskentelyvaihe lastensuojeluprosessiin liittyvässä edunvalvonnassa määräytyy sen mukaan, mikä vaihe lastensuojelutyössä lapsen kanssa on menossa ja mihin tehtävään ja vaiheeseen edunvalvoja on määrätty. Toteutuneissa lastensuojeluprosessiin liittyvissä edunvalvonnoissa edunvalvojan tehtävät ovat sijoittuneet pääosin huostaanottoonprosessiin ja sijaishuollon vaiheeseen (ks. luku 5). Edunvalvonta voi kuitenkin tulla kyseeseen missä tahansa lastensuojelun sosiaalityön vaiheessa, kunhan edunvalvojan määräämistä edellyttävät syyt täyttyvät. On kuitenkin huomioitava se, että avohuollon työskentely perustuu lapsen, vanhempien ja sosiaalityöntekijöiden yhteistyöhön. Näin ollen on oletettavaa, että huoltajat pääsääntöisesti ovat kykeneviä käyttämään lapsen puhevaltaa avohuollon asiakkuudessa. Edunvalvonta on kuitenkin tullut kyseeseen esim. kun taustalla on rikosepäily, joka on käynnistänyt myös lastensuojelun asiakkuuden. Myös esim. vanhemman mielenterveysongelmat voivat olla taustalla, jos edunvalvoja määrätään avohuollon asiakkuudessa³⁹⁾.

Edunvalvontapäätöksessä ei välttämättä suoraan eritellä sitä, mihin tapaamisiin edunvalvoja osallistuu, vaan päätös voi olla laaja (esim. huostaanottoonprosessiin) ja jättää näin avoimeksi sen, missä (tapaamisissa) edunvalvoja on mukana. Jo hakuvaiheessa voi kuitenkin määritellä tarkemmin myös sitä, mihin edunvalvojan on ajateltu osallistuvan. Tällöin huomioitavaa on kuitenkin, ettei päätöksestä tule liian suppea ja edunvalvojan toimivalta jää liian kapeaksi.

Luvussa 3 on eritelty niitä lastensuojeluprosessin eri kohtia, joissa edunvalvojan tulee olla tai hän voi olla mukana, sekä edunvalvojan roolia, tehtäviä ja oikeuksia kussakin vaiheessa. Lähtökohtana edunvalvojan mukana oloon on se, mitkä tapaamiset ovat lapsen asioiden hoitamisen kannalta olennaisia, eli missä arvioidaan, suunnitellaan tai tehdään lapsen asiaan liittyviä päätöksiä.

Edunvalvojan mukanaolon sopimiseksi on tärkeää yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa. Hyvä käytäntö voisi olla myös se, että edunvalvoja tekee työskentelystään suunnitelman, jonka mukaan lähtee työskentelemään. Jos tarpeen, kunta voi myös arvioida kustannuksia tässä vaiheessa.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

- Edunvalvoja voi tehdä edunvalvontasuunnitelman, jonka pohjalta kunta voi arvioida tehtävästä aiheutuvia kustannuksia.

39) Edunvalvojan juridista roolia avohuollossa käsitellään myös luvussa 3, s. 65.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

Kun edunvalvoja osallistuu lapsen kanssa tai lapsen edustajana lastensuojeluprosessiin liittyviin tapaamisiin, on hyvä huomioida (vrt. Vuorio, Saurama & Hänninen 2008, 191-192; Ervast & Tulensalo 2006, 19-20; Reinikainen 2007, 122):

Ennen tapaamista

- Varmistaa, että lapsi tietää mistä tapaamisessa on kysymys, keitä on paikalla ja miten tapaaminen etenee.
- On selvillä lapsen sen hetkistä kuulumisista sekä toiveista, joita lapsi mahdollisesti haluisi tuoda tapaamisessa esiin (erityisen tärkeää, jos lapsi itse ei ole paikalla).

Tapaamisessa huolehtii siitä, että

- Lapsi voi tuntea olonsa mahdollisimman turvalliseksi.
- Lapsen elämästä puhutaan kunnioittavasti.
- Huomiota kiinnitetään myös onnistumisiin, vahvuuksiin ja voimavaroihin.
- Tapaamisen fokus pysyy lapsessa.

Tapaamisen jälkeen

- Käy lapsen kanssa läpi tapaamisen ja siinä puhuttujen asioiden herättämiä tunteita.
- Varmistaa, että lapsi on kuullut ja ymmärtänyt sen, mitä tapaamisessa on puhuttu tai päätetty.
- Kertaa tarvittaessa sen, mitä seuraavaksi tapahtuu.

Työskentelyvaihe: lapsen asioiden hoitaminen

Lastensuojeluprosessiin liittyvän edunvalvonnan aikana voi edunvalvojan tehtävänä olla erilaisia lapsen asioiden hoitamiseen liittyviä tehtäviä. Tällaiseksi voisi kuvata esimerkiksi hallinto-oikeuden pyytämää lausuntoa huostaanottoasiaan liittyen.

Yhdessä toteutuneessa edunvalvonnassa edunvalvoja oli mukana toisen vanhemman hoitoneuvottelussa tuomassa esiin lapsen näkökulmaa ja suhdetta vanhempaan. Tällaista tehtävää voisi myös kuvata lapsen asioiden hoitamiseksi.

Työskentelyvaihe: lapsen tapaaminen työskentelyvaiheen aikana

Kun lapsen edunvalvonta liittyy lastensuojeluprosessiin, voivat edunvalvonnat olla kestoltaan pitkiäkin prosesseja. Tällöin edunvalvonnan alkuvaiheessa oleva lapseen tutustuminen ei välttämättä riitä, vaan pysyäkseen ajan tasalla lapsen kuulumisista, on lapsen tapaamisia hyvä olla työskentelyn kuluessa useita.

Aina lapsen tapaamisen ei tarvitse liittyä tapaamiseen valmistautumiseen tai

sen käsittelyyn, vaan voi olla luonteeltaan hyvin vapaamuotoinen. Mikäli lapsi esimerkiksi on sijoitettu etäälle, voi edunvalvojan ja lapsen yhteydenpito tapahtua esim. puhelimitse.

Työskentelyvaiheen aikana on lapselta hyvä kysyä palautetta edunvalvojan taapamisista sekä koko työskentelystä.

Edunvalvonnan lapsiystävällinen päättäminen

Edunvalvonnan päätyttyä on muistettava ilmoittaa siitä eri osapuolille (lapsi, vanhemmat, sosiaalityöntekijä ja mahd. muut osalliset). Jotta edunvalvonnan päättäminen olisi mahdollisimman lapsiystävällistä, tulisi edunvalvojan päätösvaiheessa tavata lasta. Päätösvaiheessa lapsen kanssa voi vielä tehdä loppuarvioinnin.⁴⁰⁾ Näin lapsi saa antaa palautetta tehdystä ja voi myös arvioida sitä, onko edunvalvontatyöstä ollut hänelle apua.

Lapsen näkökulmasta voisi olla tärkeää, että edunvalvonnasta (mm. siitä, mitä on tehty ja mitä edunvalvojan ja lapsen välille on syntynyt) jää jokin dokumentti, johon lapsen on mahdollista myöhemmin palata. Jos lapsi on edunvalvonnan aikana kovin pieni ja hänen on vaikea hahmottaa edunvalvontaa ja sen päättymistä, hyvä käytäntö voisi olla esimerkiksi kirjeen kirjoittaminen lapselle ja sen liittäminen sosiaalityön asiakirjoihin.

Edunvalvoja lapsen kanssa seksuaalisen hyväksikäyttö- ja pahoinpitelyepäilyn selvittämisprosessissa

Lapsen edunvalvojana rikosprosesseissa on perinteisesti toiminut juristi. Juristi on samalla voinut toimia sekä lapsen oikeusavustajana että lapsen edunvalvojana. Edunvalvojan ja oikeusavustajan rooleja ja niiden eroja on käsitelty edellä luvussa 2. Katsauksessa toteutuneisiin lastensuojelun edunvalvontoihin kävi ilmi, että perheen sisäisen lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyepäilyn selvittämisprosessiin oikeusavustajan rinnalle oli määrätty myös lastensuojelun edunvalvojia. Tällöin edunvalvonta on selkeästi erotettu lapsen avustamisesta ja oikeusavustajan tehtävästä.

Verrattuna lastensuojeluprosessiin ja siihen liittyviin tehtäviin, on edunvalvojan rooli, asema ja tehtävä rikosprosessissa erilainen. Prosessissa mukana olevan lapsen näkökulmasta keskeinen ero lastensuojeluprosessin ja rikosprosessin välillä on se, että lastensuojeluprosessia ohjaa jokaisessa vaiheessa lapsen edun pe-

40) Välineenä voi käyttää esimerkiksi lomaketta "lapsen palaute edunvalvonnasta", jonka voi ladata sivulta www.lastensuojelunedunvalvonta.fi > Aineistot, lomakkeet ja linkit

riaate kun taas rikosprosessin tavoitteena on todentaa näytön avulla, onko epäiltyä rikosta tapahtunut. Perinteisessä käytännössä, jossa juristi toimii sekä lapsen oikeusavustajana että lapsen edunvalvojana, jää lapsen kokemus häntä itseään koskevasta rikosprosessista valitettavan usein käsittelemättä ja prosessissa näkymättömäksi. Lapsen oikeus osallisuuteen häntä itseään koskevassa päätöksenteossa mahdollistuu, jos lapsella on myös rikosprosessissa hänen puhevaltaansa käyttämässä lapsen kanssa työskentelyyn perehtynyt edunvalvoja. Olennaista rikosprosessiin liittyvässä edunvalvonnassa on se, että edunvalvojan rinnalla on aina hyvä olla oikeusavustaja, jonka tehtävänä on selkeästi prosessiin liittyvä juridinen osaaminen. Lapsen edunvalvojan tehtävä puolestaan on keskittyä lapsen kohtaamiseen ja lapsen näkökulman välittämiseen koko prosessiin. Edunvalvojan tehtävä on ylläpitää lapsen näkökulmaa koko prosessin ajan ja sen eri vaiheissa sekä vaikuttaa prosessiin siten, että se olisi mahdollisimman lapsiystävällinen. Edunvalvoja voi olla prosessin aikana aktiivinen (esim. syyteharkinnan aikana yrittää vaikuttaa sen keston) sekä myös oikeuskäsittelyssä.

Esivaihe	suostumus, perustiedot ja tehtävän määrittely tiedottaminen edunvalvojan määrittämisestä		
Taustoittava työ	lapsen asiakirjat lapseen tutustuminen (1-3 kertaa) yhteys muihin läheisiin ja lasta hoitaviin tahoihin oikeusavustajan/asianajan hakeminen lapselle (jos ei jo ole)		
Työskentely vaihe	Esitutkinta	Syyteharkinta	Tuomioistuinkäsittely
• rikosprosessin kulkuun liittyvät tapaamiset • edunvalvojan oma työskentely	Kuulustelu	Oikeudenkäynti	
	YHTEISTYÖ LAPSEN OIKEUSAVUSTAJAN KANSSA		
	lapsen tapaamisia (yksin tai yhdessä oikeusavustajan kanssa) yhteydenpito (syyttäjä, lapsen sosiaalityöntekijä)		
Edunvalvonnan päättäminen	päätös läpi lapsen kanssa lapsen turvallisuudesta huolehtiminen		

Taulukko 2. Edunvalvonta rikosprosessissa

Esivaihe: aloitus lapsen kanssa

Edunvalvonnan esivaiheessa edunvalvoja antaa saamiensa perustietojen perusteella suostumuksensa tehtävään. Hakijatahon kanssa edunvalvoja voi tarvittaessa alustavasti määritellä tehtävän sisältöä, vaikka varsinainen työ lapsen kanssa voi alkaa vasta, kun edunvalvontapäätös on tullut.

Taustoittava työ: esitiedot lapsesta

Rikosprosessiin liittyvän edunvalvonnan esitiedot koostuvat lastensuojelun asiakirjoista ja /tai sosiaalityöntekijältä saaduista tiedoista lapsesta ja lapsen tilanteesta.

Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisen työryhmämuistiossa (2009, 53) nykyisten käytäntöjen yhdeksi ongelmakohtaksi nimettiin se, että käräjäoikeuden edunvalvojapäätös (sosiaaliviranomaisen hakemuksesta) kestää pitkään ja viivästyttää näin kohtuuttomasti asian etenemistä. Käytännön kokemusten perusteella on tullut esiin myös käytäntöjä, joissa selvittämisprosessi on edennyt, vaikka edunvalvojaa ei vielä ole määrätty. Mikäli esitutkinta on jo käynnistynyt ennen kuin edunvalvontapäätös saadaan, tulee edunvalvojan saada se materiaali, jota esitutkinnasta on ehtinyt kertyä (esim. lapsen nauhoitettu kuulustelu ja muu materiaali).

Taustoittava työ: lapseen tutustuminen

Rikosprosessiin liittyvässä edunvalvonnassa lapseen tutustuminen tapahtuu pitkälti samoin kuin lastensuojeluprosessin edunvalvonnassa. Rikosprosessiin liittyvässä edunvalvonnassa erityistä kuitenkin on, että lapseen tutustumista määrittää se, onko lapsella lastensuojelun asiakkuutta. Jos asiakkuus on, lapsesta on yleensä saatavilla hyvin taustamateriaalia. Jos asiakkuutta ei ole, lapsesta voi olla tietoa hyvin niukasti. Tämä vaikuttaa siihen, miten perusteellisesti edunvalvoja tutustuu lapseen ja lapsen tilanteeseen.

Lapsen tapaamisia, kun edunvalvoja tutustuu lapseen, on keskimäärin 1-3 kertaa. Tapaamisten punainen lanka on lapsen arki nyt ja tavoitteena on tutustua lapseen ja lapsen todellisuuteen. Lapsen tapaamiset etenevät samojen teemojen puitteissa kuin edellä lapsen tapaamiset lastensuojeluprosessissa.

Edunvalvojan tehtävä luonnollisesti ei ole selvittää epäiltyä rikosta, vaan mahdollisen rikoksen todentaminen tapahtuu syyteharkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä. Lapsen kuulustelu tapahtuu joko poliisin toimittamana tai asiantuntijakuulusteluna ja kuulustelu etenee tarkan stukturoidun kaavan mukaan (esim. Hirvelä 2007, 83-97).

Edunvalvojan ei siis tarvitse eikä tule, lasta tavatessaan, paneutua epäiltyyn ri-

kokseen ja siihen liittyviin tapahtumiin, vaan hänen tehtävä on keskittyä lapsen arkeen, elämään ja todellisuuteen kokonaisuudessaan. Tapahtuneista voi ja tulee kuitenkin puhua, jos ne tulevat esiin kun lapseen tutustuu. Edunvalvojan tehtävänä on tavoittaa lapsen tunne- ja kokemusmaailmaa ja tukea lasta tunteiden ilmaisussa. Mikäli lapsen kohtaamisessa tulee esiin rikosepäilyyn liittyviä asioita, tulee edunvalvojan käsitellä niitä lapsen kanssa erityisesti siitä näkökulmasta, mitä tunteita ne lapsessa herättävät. Edunvalvoja voi myös selvittää lapselle sitä, miten varsinainen mahdollisen rikoksen selvittäminen tapahtuu.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

- Lapsen tapaaminen sijaispaikassa, kotona tai muualla.
- Tapaamiset mahdollisesti yhdessä oikeusavustajan kanssa.
- Jos hyvin pieni lapsi, tutustuminen yhdessä vanhemman kanssa.
- Jos lapsen asiassa on tulossa tapaaminen/neuvottelu, jossa edunvalvoja on lapsen kanssa tai hänen edustajansa, voi em. tapaamisten asiana olla myös tämä tuleva tapaaminen ja siihen valmistautuminen.
- Mikäli lapseen tutustumiseen on käytettävissä aikaa niukasti esim. yhden tapaamisen verran, voi tutustumisen teemoja käydä läpi siinä niitä tiivistäen.

Taustoittava työ: yhteys lapsen läheisiin

Edunvalvoja on yhteydessä lapsen vanhempiin ja muihin läheisiin tarvittaessa ja tilanteesta riippuen. Edunvalvojan tulee arvioida, onko tilanne sellainen, että lapsen vanhempiin tai muihin läheisiin (jotka siis saattavat olla epäiltynä rikoksesta) on hyvä olla yhteydessä. Vähintään kyseeseen voi tulla edunvalvonnasta tiedon antaminen vanhemmille, mikäli jokin muu taho ei sitä tee.

Taustoittava työ: oikeusavustajan hakeminen lapselle

Rikosprosessiin liittyvän edunvalvontatehtävän alkuvaiheessa tulee kyseeseen oikeusavustajan/asianajajan hakeminen lapselle, jos sitä ei jo ole haettu. Edunvalvoja hoitaa lapsen asiaa yhdessä oikeusavustajan kanssa koko rikosprosessin ajan.

Taustoittava työ: yhteys lasta hoitaviin tahoihin

Mikäli lapsella ei ole aikaisempaa lastensuojeluhistoriaa ja siten esimerkiksi lastensuojelun asiakirjoista luettavissa lasta hoitavien tahojen näkemyksiä lapsesta, voi edunvalvojan hyvä olla yhteydessä johonkin lasta hoitavaan tahoon. Näin,

lapsen oman kertoman lisäksi, edunvalvoja saa täydennettyä kuvaa lapsesta ja hänen elämästään.

Edunvalvoja voi tarvittaessa myös konsultoida muita ammattilaisia, mikäli haluaa esim. lastenpsykiatrasta näkökulmaa lapsen tilanteeseen.

Työskentelyvaihe: rikosprosessin kulku ja edunvalvonta

Rikosprosessiin liittyvässä edunvalvonnassa työskentelyvaihe etenee rikosprosessin mukaan esitutkinnasta, syyteharkintaan ja (mahdolliseen) tuomioistuinkäsittelyyn. Seuraavassa kuvataan tarkemmin, mitä edunvalvojan toiminta lapsen kanssa voi olla rikosprosessin eri vaiheissa.

Esitutkinta

Esitutkintaan kuuluu lapsen kuulustelu, joka voidaan toimittaa poliisin toimesta tai asiantuntijakuulusteluna (oikeuspsykologinen kuulustelu). Edunvalvojalla on kuulustelussa läsnäolo-oikeus. Ideaali tilanne on, että edunvalvoja on kuulustelussa yhdessä lapsen kanssa (kokemusten mukaan edunvalvoja ei välttämättä ehdi mukaan, koska kuulustelut tulevat nopeasti). Hyvä olisi myös, jos edunvalvoja voisi tutustua lapseen jo ennen kuulustelua.

Poliisin saatua esitutinnan valmiiksi, lähtee esitutkintapöytäkirja syyttäjälle. Syyttäjä harkitsee ja päättää syytteen nostamisesta, eli siitä, viedäänkö rikosasia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Edunvalvojen kokemuksen mukaan *syyteharkinta* saattaa kestää ”hyvän aikaa” ja tarkoittaa työskentelyä ”asian etenemisen odottelua”. Syyteharkinnan aikana edunvalvojalla voi olla lapsen tai nuoren tapaamisia yksin ja/tai yhdessä oikeusavustajan kanssa. Edunvalvoja voi pysyä ajan tasalla syyteharkinnan etenemisestä olemalla yhteydessä syyttäjään ja oikeusavustajaan.

Kun edunvalvoja osallistuu lapsen rikosprosessiin liittyvään *oikeudenkäyntiin*, on tärkeä muistaa ja ennalta tietää, ettei oikeudenkäynnin kulkua määritä lapsen edun periaate vaan syytetyn todentaminen syälliseksi tai syyttömäksi. Tästä periaatteesta johtuen oikeudenkäynti voi olla siihen osallistuvalla nuorelle (15 v. täytännyt osallistuu) erittäin vaativa.

Lapsen asioihin ja näkökulmaan perehtynyt edunvalvoja voi kuitenkin yrittää vaikuttaa siihen, että nuoren itsensä ei tarvitsisi tulla paikalle lainkaan. Mikäli tämä ei onnistu, voi edunvalvoja kaikin mahdollisin tavoin yrittää tukea nuorta oikeudenkäynnin aikana.

Edunvalvojan tärkeä tehtävä oikeudenkäynnissä on lapsen näkökulman esillä

pitäminen sekä lapsen elämän kokonaisuuden hahmottaminen. Edunvalvoja ei ole sidottu lapsen mielipiteeseen, joten hän voi tuoda esiin sen, mitä lapsi itse sanonut sekä oman näkemyksensä lapsen tilanteesta.

Edunvalvojan on tärkeä keskustella ennen oikeudenkäyntiä oikeusavustajan kanssa siitä, miten oikeudenkäynti etenee ja mikä on edunvalvojan ja oikeusavustajan välinen työnjako siinä. Erittäin tärkeää on myös nuoren valmistaminen istuntoon mm. kertomalla sen etenemisestä ja läsnäolijoista.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

- Lapsen/nuoren valmistaminen oikeusistuntoon yhdessä oikeusavustajan kanssa: istunnon etenemisen läpikäyminen, osallistujista informoiminen ja ohjeiden antaminen.
- Edunvalvoja nuoren tukena oikeudenkäynnin ajan.

Edunvalvonnan päättäminen

Edunvalvojan tärkeä tehtävä on työskennellä yhteistyössä lapsen kanssa rikosprosessin loppuun saakka. Hyvä käytäntö on, että edunvalvoja käy lapsen kanssa läpi oikeuden päätöksen ja keskustelee siitä lapsen kanssa. Edunvalvojan tärkeä tehtävä on tukea lasta myös rikosprosessin jälkeen tai varmistaa, että lapsi saa riittävää tukea.

Todennäköisesti lapsella on rikosprosessin rinnalla vähintään lastensuojelun asiakkuus tai lapsi on sijoitettuna prosessin aikana. Edunvalvojan tehtäviin on voinut kuulua myös lastensuojeluprosessiin liittyviä tehtäviä ja hän on voinut toimia linkkinä näiden kahden prosessin välillä. Täten rikosprosessin päättyttyä (ja mahdollisesti edunvalvojan tehtävän päättyttyä) tieto siitä kulkee joustavasti myös lastensuojeluun.

Jos jostain syystä lapsella ei ole rinnakkaista lastensuojelun asiakkuutta (tai edunvalvojan määräys puhtaasti vain rikosprosessiin), tulee edunvalvojan prosessin päättyttyä arvioida lastensuojelun tarvetta ja tarvittaessa olla yhteydessä lastensuojeluun.

Rikosprosessi voi olla lapselle vaikea ja hämmentävä kokemus. Lapsen edun periaate ei ohjaa rikosprosessin kulkua ja lasta voidaan kohdella prosessin aikana kuin aikuista. On syytä pohtia myös sitä, millaisen ”jäljen” rikosprosessi lapseen jättää, esimerkiksi silloin kun prosessi ei johda syytteeseen. Miten asia ja elämä

perheessä jatkuvat rikosprosessin jälkeen? Mitä tapahtuu lapselle, jos rikosprosessi on lähtenyt liikkeelle hänen aloitteestaan (lapsi esim. ensin kertonut asiasta)? Tunteeko lapsi syyllisyyttä tai syyllistävätkö vanhemmat lasta? Tällaisessa tilanteessa edunvalvoja voi vaikuttaa siihen, että lapsi saa tarvitsemansa avun ja tuen esimerkiksi lastensuojelun järjestämänä.

HYVÄ KÄYTÄNTÖ

- Edunvalvoja käy lapsen kanssa läpi oikeuden päätöksen ja tukee lasta vielä prosessin päätyttyä.
- Edunvalvoja tiedottaa tarvittaessa päätöksestä lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle (jos lapsella lastensuojelun asiakkuus).
- Edunvalvoja arvioi oikeudenkäynnin jälkeen lapsen lastensuojelun tarvetta ja on tarvittaessa yhteydessä lastensuojeluun asiakkuuden aloittamiseksi.
- Jos lapselle määrätään maksettavaksi korvauksia, edunvalvojan on hyvä huolehtia siitä, että oikeusavustaja hoitaa korvausten maksamiseen liittyvät käytännön järjestelyt.

Asiakastarinoita

Edunvalvonnan asiakastarinat ovat esimerkkejä siitä, miten edunvalvonta voi edetä. Mukana on kaksi lastensuojeluprosessiin liittyvää tarinaa ja yksi, jossa edunvalvoja on sekä lastensuojelu- että rikosprosessissa mukana. Tarinat pohjautuvat toteutuneisiin edunvalvontoihin, mutta tunnistettavuuden estämiseksi niitä on muunneltu.

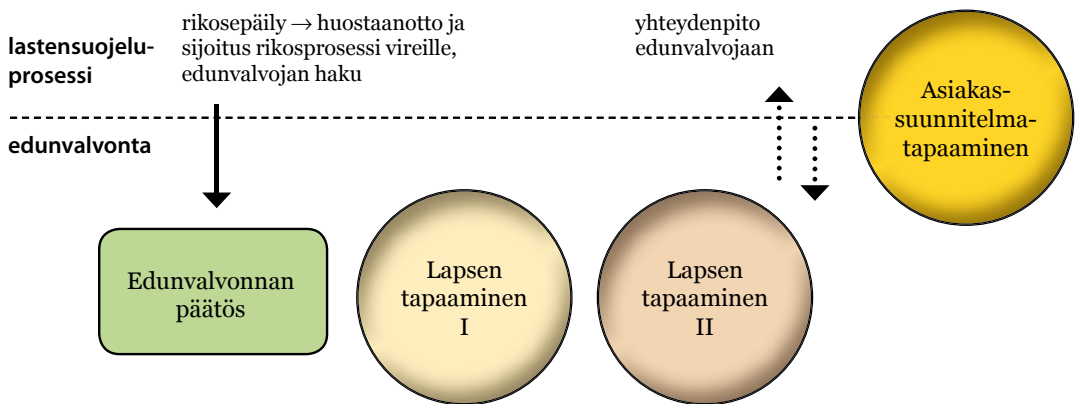
Ensimmäisessä asiakastarinassa edunvalvojan hakemisen taustalla on perheen sisäinen rikosepäily. Lastensuojelun toimenpiteenä on käynnistetty huostaanotto ja lapsi on sijoitettu. Myös rikosprosessi on laitettu vireille.

Lapselle on haettu edunvalvojaa. Edunvalvojan määrääminen katsottiin tarpeelliseksi, koska vanhemmat eivät rikosepäilyn vuoksi voineet puolueettomasti valvoa lapsen etua ja käyttää lapsen puhevaltaa. Lisäksi oli ilmeinen ristiriita lapsen ja vanhempien toiveiden välillä. Lapsi oli ilmaissut, ettei halua tavata vanhempia, mutta vanhemmat puolestaan olivat ilmoittaneet haluavansa tavata lasta.

Edunvalvojan tehtäväksi määrättiin lapsen edun ja oikeuden valvominen huostaanottoon liittyvän asiakassuunnitelman tekemisessä, tarkistamisessa ja täytäntöön panossa. Vielä tarkemmin edunvalvojan tehtävä määriteltiin koskemaan

lapsen tapaamisasioita. Tässä asiakastapauksessa edunvalvojan tehtävät rajattiin koskemaan vain lastensuojeluprosessiin liittyviin asioihin, eikä hänellä ole rikosprosessiin kuuluvia tehtäviä lainkaan.

Edunvalvojan toiminta alkoi lapsen tapaamisella sijaispaikassa. Edunvalvoja tutustui lapseen ja kertoi tälle edunvalvojan roolista ja tehtävästä. Toisessa lapsen tapaamisessa edunvalvoja kävi lapsen kanssa läpi hänen toiveitaan liittyen vanhempien tapaamisiin. Toinen tapaaminen pohjusti tulevaa asiakassuunnitelmatapaamista, jossa sovittavana asiana olivat lapsen ja vanhempien tapaamiset. Asiakassuunnitelmatapaamisessa edunvalvoja edusti lasta ja lapsen näkökulmaa, lapsi itse ei ollut läsnä.

Kuvio 3: Edunvalvonta- ja lastensuojeluprosessien yhteys ensimmäisen asiakastapauksen alkuvaiheessa.

Kuviossa 3 on kuvattu edunvalvonnan alkuvaihetta sekä edunvalvonnan ja lastensuojeluprosessin yhteyttä. Lastensuojeluprosessi toimenpiteineen etenee omaa uraa ja edunvalvonta alkaa, kun edunvalvonnan päätös on tullut. Edunvalvonta etenee omana ”polkunaan” ja yhtymäkohta on selkeästi lastensuojelun prosessiin kuuluva asiakassuunnitelmatapaaminen, jossa edunvalvoja on lapsen edustajana paikalla. Sitä ennen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja edunvalvoja ovat olleet yhteydessä ja päivittäneet lapsen kuulumisia sekä sitä miten lapsen asiat ovat edenneet.

Toisessa tapauskuvauksessa lapsen lastensuojelun asiakkuus oli alkanut lapsen ollessa 5 -vuotias. Lasta ja perhettä oli tuettu aluksi avohuollon keinoin. Asiakkuuden kuluessa lapsen tilanne oli välillä kriisiytynyt siten, että oli tarvittu sekä kiireellistä että avohuollon sijoitusta.

Vanhempien ero muutti tilannetta vielä huonompaan suuntaan. Vanhempien ristiriidat ja riitely lapsesta johtivat lopulta huostaanottoon ja lapsen sijoittamiseen kodin ulkopuolelle. Lapsen ollessa sijaishuollossa sosiaalityöntekijä päätyi hakemaan lapselle edunvalvojaa. Perusteena olivat vanhempien keskinäiset ristiriidat sekä lapsen edun hukkuminen vanhempien ollessa kyvyttömiä sopimaan yhdessä lapsen asioista.

Edunvalvonnan alkaessa lapsi oli 10-vuotias ja sijoitettuna sijaisperheeseen. Edunvalvoja määrättiin valvomaan lapsen etua ja käyttämään lapsen puhevaltaa huostaanottoon ja sijaishuoltoon liittyvissä asioissa.

Edunvalvoja lähti työskentelyssä liikkeelle tapaamalla lasta sijaispaikassa. Alkuvaiheessa tapaamisia kertyi yhteensä kolme ja niiden pääasiallinen sisältö oli molemminpuolinen tutustuminen sekä lapsen näkemysten selvittäminen.

Edunvalvoja on tavannut myös lapsen vanhempia ja selkiyttänyt rooliaan suhteessa heihin. Vanhemmat ovat olleet myös itse aktiivisesti yhteydessä edunvalvojaan.

Edunvalvojan tärkeä tehtävä on ollut edustaa lasta asiakassuunnitelmatapaamisissa. Vanhempien on ollut mahdotonta olla läsnä samassa neuvottelussa, joten asiakassuunnitelmatapaamiset on sovittu erikseen äidin ja isän kanssa. Lapsi itse ei ole ollut tapaamisissa paikalla, vaan edunvalvoja on ollut hänen edustajansa. Edunvalvoja on aina ennen tapaamista tavannut lapsen ja käynyt hänen kanssaan läpi sitä, mitä lapselle kuuluu nyt ja mitä terveisiä lapsi haluaa välittää tapaamiseen.

Asiakassuunnitelmatapaamisissa edunvalvoja on tuonut esiin lapsen näkemykset sellaisina, kuin lapsi itse on ne tuonut esiin ja sen lisäksi kertonut oman näkemyksensä lapsen edusta ja sen toteutumisesta. Tapaamisten jälkeen edunvalvoja on välittänyt lapselle sen, mitä siinä on puhuttu ja sovittu.

Edunvalvoja on tavannut lasta sijaispaikassa myös asiakassuunnitelmatapaamisten lisäksi. Osin lapsi itse on sitä toivonut, osin edunvalvojan omasta aloitteesta, jotta hän pysyisi ajan tasalla siitä, mitä lapselle kuuluu ja mitä hän toivoo. Jatko työskentelyssä tavoitteena on, että myös lapsi osallistuisi yhteisiin tapaamisiin. Tällöin edunvalvojan rooli tapaamisessa on toimia yhdessä lapsen kanssa.

Edunvalvojan tehtäviin on kuulunut myös tiivis yhteydenpito lapsen sosiaalityöntekijään ja sijaiskotiin. Sijaiskodin kanssa yhteistyö on tapahtunut aina siten, että lapsi itse on ollut paikalla. Edunvalvoja on tuonut lapsen puolesta esiin asioi-

ta, joita lapsen itsensä on ollut vaikea kertoa.

Sijoituksen aikana on jouduttu tekemään rajoittamistoimenpiteitä, joihin liittyvän päätöksen edunvalvoja on käynyt lapsen kanssa läpi selittäen sen perustaa ja tarkoitusta.

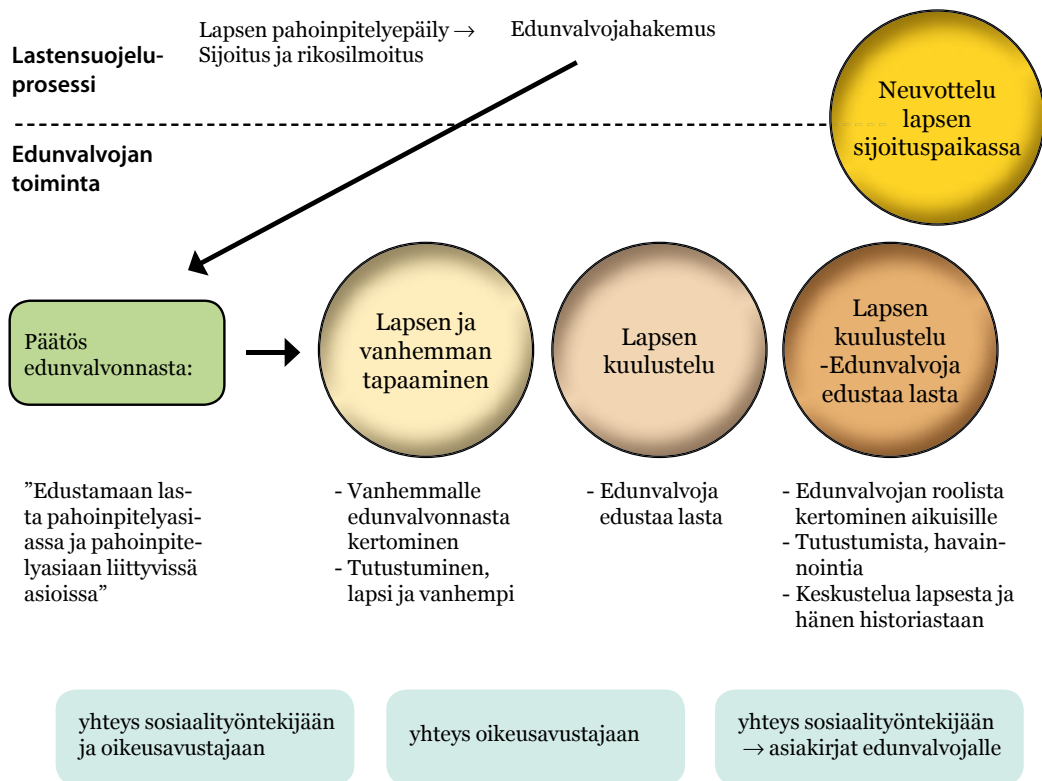
Edunvalvoja on kokenut mukana olonsa rauhoittaneen lapsen tilannetta. Lapsi on vakuuttunut siitä, että edunvalvoja ajaa hänen asiaansa, vaikka edunvalvoja onkin asioista välillä eri mieltä kuin lapsi itse. Edunvalvoja on neutraali lapsen äänen tuoja päätöksen tekoon. Lapsen näkökulma ja etu on tullut paremmin esiin riitelevien vanhempien äänen ylitse.

Kolmannessa tapauksessa lapsella on lastensuojelun asiakkuus ja perheessä avohuollon työtä, kun lastensuojelun tietoon tulee lapsen pahoinpitelyepäily. Lastensuojelun tukitoimena käynnistetään avohuollon sijoitus (huoltajat eivät vastusta) ja epäilystä tehdään rikosilmoitus. Käynnistetään myös edunvalvojan hakeminen lapselle.

Edunvalvoja antaa suostumuksensa tehtävään ja jää odottamaan päätöstä. Päätöksen tultua käynnistyy yhteistyö lapsen oikeusavustajan kanssa ja edunvalvoja aloittaa myös lapseen tutustumisen. Koska lapsi on vielä pieni ja vanhempi käy lapsen luona usein, tapahtuu lapseen tutustuminen yhdessä vanhemman kanssa lapsen sijaispaikassa. Edunvalvojan tehtäviin kuuluu myös vanhemmalle edunvalvonnasta ja sen sisällöstä kertominen. Lapseen tutustuminen tapahtuu suoran kontaktin lisäksi havainnoimalla sekä keskustelemalla lapsesta ja lapsen taustasta vanhemman kanssa. Lapsen asiakirjoihin edunvalvoja tutustuu vasta tavattuun lasta ensin muutaman kerran.

Edunvalvoja on tiiviissä yhteydessä oikeusavustajaan, jonka tehtävä on prosessin juridinen hallinta. Oikeusavustaja on myös innokas kuulemaan edunvalvojan näkökulmaa lapsen tilanteesta. Oikeusavustajan yhteydenpidon lisäksi edunvalvoja osallistuu rikosprosessin esitutkintaan olemalla mukana lapsen kuulustelussa. Koska lapsi on alle kolmivuotias, ei häntä itseään kuulustella, vaan poliisi kyselee edunvalvojan näkemyksiä lapsesta ja lapsen tilanteesta.

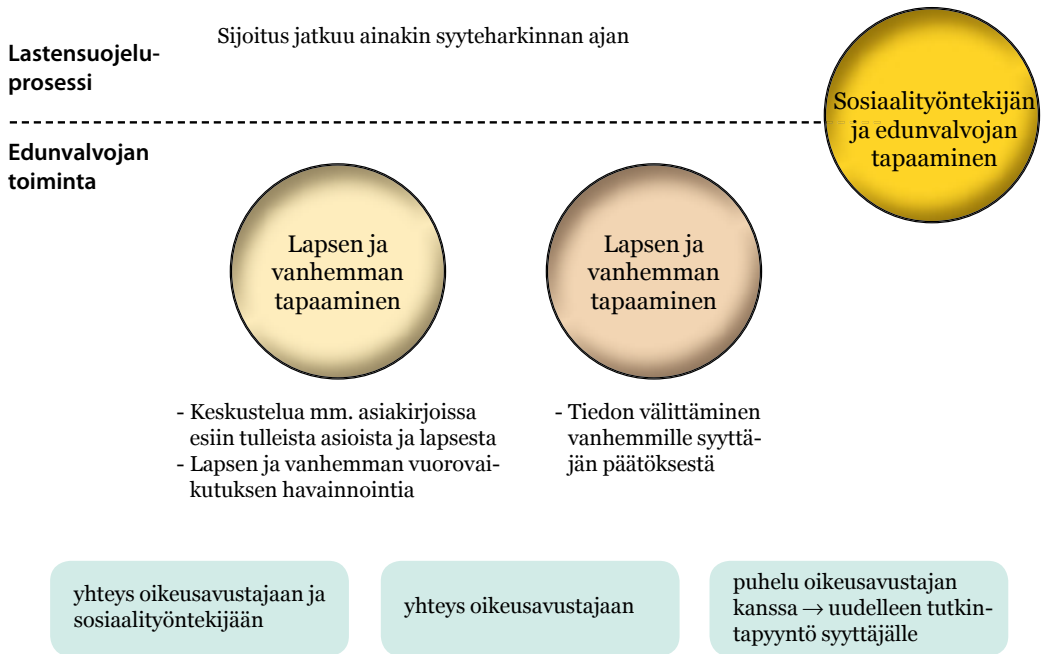
Ensimmäinen linkki lastensuojeluprosessiin tapahtuu lapsen asiakassuunnitelmaneuvoittelussa, jossa edunvalvoja on mukana.

Kuvio 4: Edunvalvonta-, lastensuojelu- ja rikosprosessien yhteys kolmannen esi-merkkitaupauksen alussa.

Edunvalvonta jatkuu neuvottelun jälkeen yhteydenpidolla sekä oikeusavustajaan että sosiaalityöntekijään. Edunvalvoja käy myös tapaamassa lasta. Lapsi on edelleen sijaspaikassa, koska neuvottelussa päädyttiin sijoituksen jatkuvan ainakin syyteharkinnan ajan.

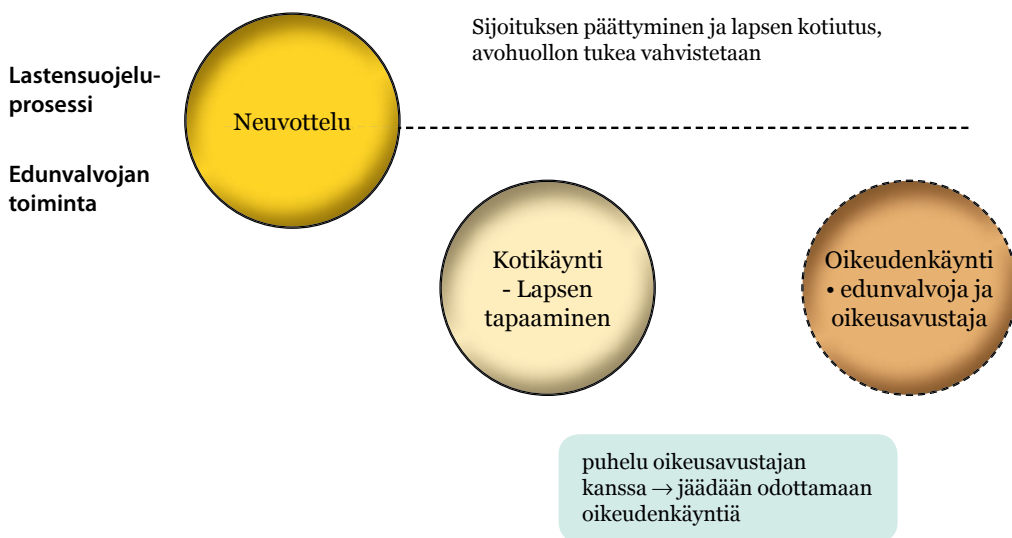
Rikosprosessi etenee ja syyttäjä tekee päätöksen, johon kuitenkin edunvalvoja ja oikeusavustaja ovat tyytymättömiä. He päätyvät tekemään uudelleen tutkinta pyynnön syyttäjälle. Edunvalvoja informoi tästä lapsen vanhemmalle.

Kuvio 5: Edunvalvonta-, lastensuojelu- ja rikosprosessien eteneminen kolmannessa esimerkkitapauksessa.

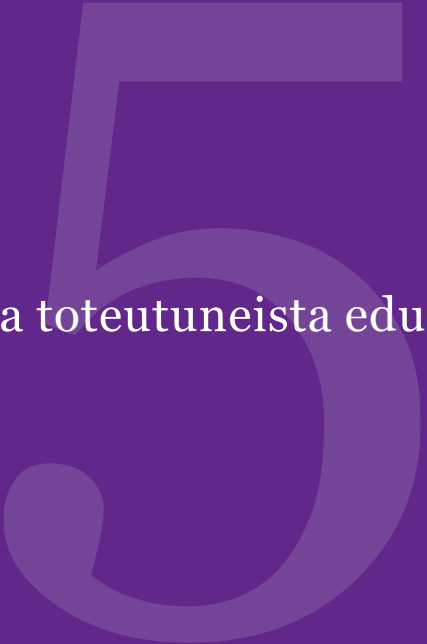
Uuden tutkintapyyntöä jälkeen lapsen lastensuojeluprosessissa on jälleen neuvottelu, jossa päädytään muuttamaan avohuollon sijoitus vahvaksi kotiin suunatuksi tueksi. Edunvalvoja käy tapaamassa lasta myös kotona.

Kun epäilystä on kulunut 7 kuukautta, pidetään oikeudenkäynti, jossa ovat mukana lapsen oikeusavustaja sekä edunvalvoja. Oikeus toteaa epäillyn syyttömäksi ja prosessi päättyy.

Kuvio 6: Edunvalvonnan päättyminen kolmannessa esimerkkitapauksessa.

Tässä kolmannessa esimerkkitapauksessa on nähtävissä se hyöty, mikä edunvalvojan määrittämisestä voi olla samanaikaisesti sekä rikos- että lastensuojeluprosessiin. Edunvalvoja on toiminut linkkinä näiden kahden prosessin välillä. Edunvalvoja on ollut hyvin selvillä missä vaiheessa rikosprosessissa mennään ja voinut viestiä siitä lastensuojelun suuntaan. Lastensuojelu on toimenpiteitä pohtiessaan ollut odottavainen sen suhteen, mitä rikosprosessi tuo tullessaan. Koska rikosprosessi etenee omaa kaavaansa, voi se jatkua pitkäänkin. Kun kyseessä on hyvin pieni lapsi, on syytä tarkoin harkita miten kauan kodin ulkopuolisen sijoituksen on hyvä jatkua. Onko syytä odottaa, että koko rikosprosessi on päätöksessä vai voiko ratkaisuja tehdä, vaikka rikosprosessi olisikin kesken. Tässä tapauksessa edunvalvojan mukanaolo vahvisti päätöstä muuttaa avohuollon tukitoimet sijoituksesta muiksi lasta ja perhettä tukeviksi toimiksi, vaikka rikosprosessi oli vielä kesken. Rikosprosessin ja edunvalvojan tehtävän päättyttyä lastensuojeluprosessi jatkui avohuollon tukitoimina. Näin edunvalvoja saattoi tehtävänsä päättyessä varmistua siitä, että lapsi ja perhe saivat edunvalvontaprosessin päättyttyä tarvitsemansa tuen.

Kokemuksia toteutuneista edunvalvonnoista

5

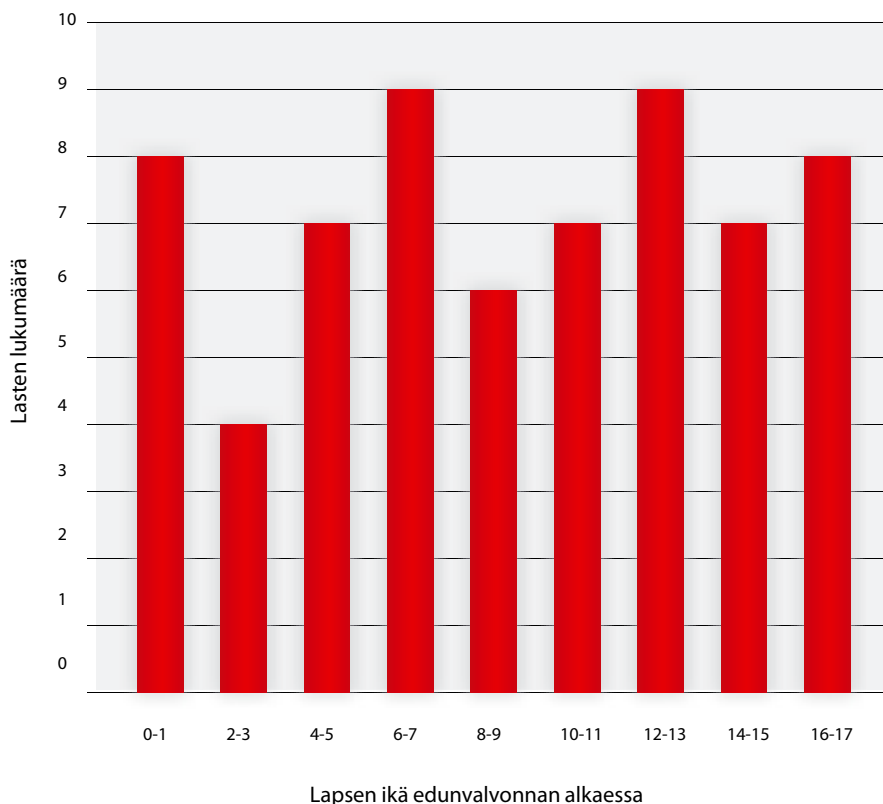
Kokemuksia toteutuneista edunvalvonnoista

Paula Marjomaa, Hanna Tulensalo ja Milja Laakso

Lastensuojelun edunvalvonnan ydinkysymykseksi on hankkeen kuluessa muodostunut se, miten lapsi hyötyy edunvalvojan määräämisestä. Tämän osoittamiseksi sekä toimivien käytäntöjen kuvaamiseksi hankkeessa on kerätty tietoa toteutuvista edunvalvonnoista. Tiedonkeruu aloitettiin jo ennen nykyisen lastensuojelulain voimaantuloa. Sähköinen tiedonkeruulomake suunniteltiin tuottamaan tietoa ensinnäkin siitä, millaisissa tilanteissa edunvalvontaa käytetään, mihin pykäliin edunvalvojan määräämistä koskevat päätökset perustuvat, millaisia ovat ne syyt, jotka johtavat edunvalvojan tarpeeseen sekä perustietoa edunvalvojatoiminnan piirissä olevista lapsista (ikä ja lyhyt kuvaus lapsen tilanteesta siinä vaiheessa, kun edunvalvojaa haetaan). Tietoa on kerätty myös siitä, mitä edunvalvojat arvioivat tekevänsä tapaukseen liittyen, kuinka paljon käyttävät siihen aikaa ja millaisia palkkioita ja kustannuksia asiasta syntyy.

Hankkeessa mukana olevat edunvalvojat täyttivät tiedonkeruulomakkeen vastaanotettuaan edunvalvojatehtävän. Kun tehtävä päättyy, he täyttävät lomakkeen toisen osan. Siinä edunvalvojat arvioivat tekemäänsä edunvalvontatyötä ja sen vaikutuksia lapsen tilanteeseen. Lomakkeeseen ei luonnollisestikaan täytetä henkilö-, tai muita tunnistettavia tietoja lapsesta tai muista asiassa mukana olevista toimijoista. Marraskuun 2009 puoliväliin mennessä lomakkeeseen oli täytetty tiedot yhteensä 53 eri tapauksesta, johon lapselle oli määrätty edunvalvoja. Näistä 41 oli vielä kesken ja 12 päättyneitä tapauksia. Päättyneiden tapausten kestot vaihtelivat muutamasta tunnista 16 kuukauteen. Keskimäärin päättyneet edunvalvonnat olivat kestäneet noin 9 kuukautta. Nyt päättyneiden tapausten perusteella ei voida kuitenkaan vetää suoria johtopäätöksiä edunvalvontojen keskimääräisestä kestosta, olihan suurin osa tämänkin aineiston tapauksista kirjoitushetkellä edelleen kesken. Tapauksista yksi viidesosa oli alkanut vanhan lastensuojelulain aikana eli ennen vuotta 2008. Valtaosa tässä aineistossa olevista edunvalvonnoista oli toisin sanoen uuden lastensuojelulain ajalta.

Aineistossa oli 67 edunvalvonnan piirissä olevaa lasta. Lasten iät vaihtelivat vastasyntyneestä vauvasta 17-vuotiaisiin nuoriin. Lasten iät jakautuivat suhteellisen tasaisesti niin, että lapsista 19 oli 0-5 -vuotiaita, 22 lasta oli 6-11-vuotiaita ja 12-17-vuotiaita nuoria oli 24.

Taulukko 3: Lasten ikä edunvalvonnan alkaessa. Tiedonkeruulomake edunvalvojille, yhteensä 67 edunvalvonnan piirissä olevaa lasta. (Marraskuu 2009)

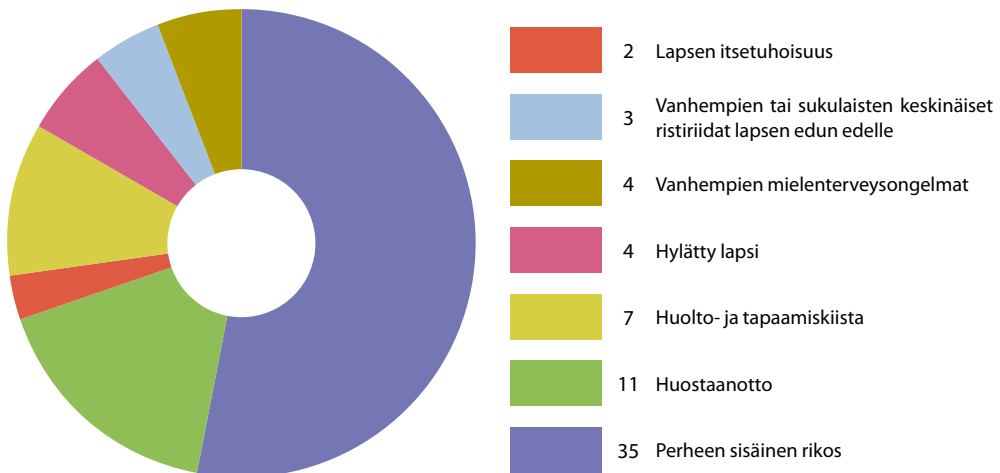
Suurin osa (43) edunvalvontamääräyksistä koski yhtä lasta kerrallaan mutta yhdeksässä tapauksessa sama edunvalvoja oli määrätty kahdelle tai useammalle sisarukselle.

Monimuotoiset syyt johtivat edunvalvojan hakemiseen

Edunvalvojia pyydettiin kuvaamaan lyhyesti, mitkä syyt olivat johtaneet edunvalvojan hakemiseen lapselle. Näistä kuvauksista saa käsityksen siitä, minkälaisissa tilanteissa olleiden lasten kohdalla edunvalvojan hakemisen kriteerien oli katsottu täyttyneen. Edunvalvojan tarpeen arviointi on selkeimmillään silloin, kun kyseessä on perheen sisäinen rikosepäily eli huoltajaa tai hänelle läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta. Tyypillisimmin nämä tilanteet ovat olleet seksuaalirikos- tai pahoinpitelyepäilyjä. Yli puolessa edunvalvontatapauk-

sista oli mainittu ainakin yhtenä syynä edunvalvojan nimittämiseksi perheen sisäinen rikosepäily (ks. kuvio 7). Kun tapaukseen liittyi rikosepäily, mainittiin tämä yleensä ainoana edunvalvojan hakemiseen johtaneena syynä.

Silloin, kun edunvalvojan määräämisen taustalla ei ollut rikosepäilyä, vastauksissa mainittiin yleensä useampi kuin yksi syy edunvalvojan määräämiselle. Lapsille oli määrätty edunvalvoja tilanteissa, joissa vanhemmat eivät esim. mielenterveysongelmiensa takia voineet puolueettomasti valvoa lapsen etua, tai kun huoltajat olivat lapsensa suhteen täysin passiivisia eivätkä käytännössä toimineet huoltajina ("hylätty lapset"). Edunvalvojan hakemisen taustalla olivat joissain tapauksissa lapsen huoltajien ja erittäin aktiivisten sukulaisten keskinäiset ristiriidat. Silloin lapsen edun katsottiin hukkuvan toistuvasti huoltajien tai sukulaisten keskinäisten ristiriitojen alle esimerkiksi asiakassuunnitelmapalaverissa. Edunvalvojan hakemisen taustalla olleina tekijöinä mainittiin myös pitkittynyt tai vaikea huostaanotto prosessi, lastensuojeluprosessiin kytkeytyneet riitaiset huolto- ja tapaamiskiistat ja lapsen itsetuhoisuus. Monessa tapauksessa niillä lapsilla, joille edunvalvoja määrättiin, oli taustalla useampia näistä tekijöistä. Ne yhdessä saivat aikaan sen, että perusteet lastensuojelun edunvalvojan määräämiselle täyttyivät. Esimerkiksi vaikea huostaanotto prosessi tai huolto- ja tapaamiskiistat eivät yhdessäkään tapauksessa yksin olleet edunvalvojan määräämisen taustalla vaan niihin liittyi aina muitakin perusteita. Kuviossa 7 näkyy, kuinka usein edunvalvonnan taustalla mainitut tekijät toistuivat tapauskuvauksissa.

Kuvio 7: Lastensuojelun edunvalvojan hakemisen taustalla mainittujen tekijöiden toistuminen vapaamuotoisissa tapauskuvauksissa. Tiedonkeruulomake edunvalvojille, yhteensä 50 tapauskuvausta.

Esimerkkejä edunvalvojan määrittämiseen johtaneista lasten tilanteista (tapauksen yksityiskohtia muunneltu tunnistettavuuden estämiseksi):

14-vuotiaalle tytölle on haettu edunvalvoja edustamaan lasta ja valvomaan hänen etuaan esitutkinnassa ja mahdollisessa oikeudenkäynnissä. Taustalla on perheväkivaltatilanne, jossa nuori on joutunut väkivallan kohteeksi. Tytön äiti on epäiltyä. Nuoren vanhemmat ovat eronneet ja hänellä on sisarusia.

Lapsi on edunvalvonnan alkaessa 7-vuotias. Hänet on jo alle 1-vuotiaana otettu huostaan ja sijoitettu sijaisperheeseen. Lapsen vanhemmat ovat eronneet. Äidillä on mielenterveysongelmia, isä ei tahdo ottaa vastuuta lapsestaan mutta tapaa tätä säännöllisesti. Huoltajien välillä on paljon ristiriitoja ja lapsen etu on asiakassuunnitelmapalaverissa hukkunut. Edunvalvoja on määrätty lapselle valvomaan lapsen etua lastensuojelua koskevien asioiden hoitamisessa.

Edunvalvojaa on haettu 10-vuotiaalle pojalle käyttämään tämän puhevaltaa ja valvomaan tämän etua ja oikeutta lastensuojelun asiakaspalaverissa ja toisen vanhemman tapaamisoikeuden toteuttamisessa. Lapsen vanhemmat ovat eronneet ja lapsi on asunut ensin äidin luona. Ennen edunvalvonnan alkamista hänet on otettu huostaan ja sijoitettu asumaan isän luo. Lapsen huoltajat eivät keskustele lainkaan toistensa kanssa eivätkä tule yhteisiin palaverihin. Heillä on tapaamisoikeudesta omia toiveita ja käsityksiä, jotka eroavat lapsen toiveista.

13-vuotiaalle pojalle on haettu edunvalvoja edustamaan lasta ja valvomaan tämän etua ja oikeutta lapsen huostaanottoa ja sijaishuoltoa koskevissa asioissa. Perheeseen kuuluu isä ja äiti, jotka ovat eronneet. Edunvalvojan määrittämisen taustalla on lapsen kiireellinen huostaanotto, jota sekä lapsi että vanhemmat vastustavat. Lapsen kiireelliseen huostaanottoon ja sijoitukseen johtivat yhden vanhemman väkivaltainen käyttäytyminen lasta kohtaan ja toisen vakavat mielenterveysongelmat.

Alle 3 kk ikäiselle vauvalle on haettu edunvalvojaa lastensuojeluprosessiin, johon kuuluvat lapsen kiireellinen sijoitus, lastensuojelutarpeen selvittäminen sekä mahdollinen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen. Edunvalvojan määrittämisen perusteena on ollut lapsen huoltajana toimivan äidin mielenterveysongelmista johtuva sairaus, jonka vuoksi hän ei kykene puolueettomasti arvioimaan lapsen etua lastensuojeluasioissa.

Edunvalvojamääräykset määrittävät tehtäväkuva

Nykyisen lastensuojelulain ja sen sisältämän lastensuojelun edunvalvojapykälän (LSL 22§) astuttua voimaan vuoden 2008 alusta tiedonkeruulomaketta muokattiin uuden lain mukaiseksi. Samalla ryhdyttiin keräämään tietoa myös edunvalvojamääräyksen tarkasta sanamuodosta, jolla on hyvin tärkeä merkitys edunvalvojan tehtäväkuvan rajaamisen kannalta. Tiedonkeruun perusteella uuden lastensuojelulain aikana edunvalvojia on määrätty seuraavasti

- lastensuojeluprosessiin (15)
- rikosprosessiin (17)
- sekä rikos- että lastensuojeluprosessiin (yht. 5) sekä
- lastensuojeluprosessiin kytkeytyvä huolto- ja tapaamisoikeuteen liittyvä edunvalvonta (1)

Lastensuojeluprosessien ja -asiakkuuksien monimuotoisuudesta johtuen *lastensuojeluprosessiin liittyvissä päätöksissä* tehtävän määrittelyt ovat olleet vaihtelevia. Toimeksiannot kohdistuivat ensisijassa lastensuojelun sijaishuoltoon. Silloin, kun lapsen sijoitus oli jo tehty, oli edunvalvonnan tehtävän määrittely useissa päätöksissä laaja. Edunvalvoja oli esimerkiksi määrätty ”turvaamaan lapsen etua lastensuojeluasiassa koko sijaishuollon ajan.” tai ”käyttämään puhevaltaa lastensuojelua koskevien asioiden hoitamisessa”. Myös tarkempia määritelmiä löytyi: ”...vuosittain tehtävässä huoltosuunnitelman teossa.”

Toinen selkeästi erottuva ryhmä oli päätökset, jotka liittyivät edunvalvottavan *lapsen huostaanotto- ja sijoitusprosessiin*. Näissä tehtävä on määriteltä selkeästi päätöksessä ”... lasten huostaanottoa ja sijaishuollon täytäntöönpanoa koskevassa asiassa”, ”...valvoa lapsen etua ja oikeutta huostaanottoprosessissa” tai ”...huostaanottoa ja myöhemmin jatkosijoituspaikkaa koskevassa asiassa” tai ”...lastensuojeluasiaan liittyvissä oikeudenkäynneissä”, jolloin siis viitattiin huostaanottoon liittyvään hallinto-oikeuskäsittelyyn. Muutoin hallinto-oikeuden käsitteilyä ei ollut päätöksissä erikseen mainittu. Hallinto-oikeus käsittely ikään kuin kuuluu osaksi huostaanottoprosessia. Yksi päätöksistä käsitti *laajasti koko lastensuojeluprosessin* ja sen eri vaiheet: ”...lastensuojeluprosessiin, johon kuuluvat lapsen kiireellinen sijoitus, lastensuojelutarpeen selvittäminen sekä mahdollinen huostaanotto ja sijaishuoltoon sijoittaminen”.

Yhdessä päätöksessä edunvalvoja oli määrätty ”...valvomaan lapsen etua ja oikeutta *lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa* sekä lapsen mielipiteen ja edun selvittämisessä”. Lapsi oli tässä tapauksessa avohuollon asiak-

kuudessa suunnitelmallisen työn vaiheessa. Jotta edunvalvoja voidaan lapsen huolto- ja tapaamisasiaan hakea ja määrätä, tulee täyttyä lain määritelmä ”lastensuojeluasiaan”. Kun edunvalvottavalla lapsella oli lastensuojelun asiakkuus, oli tässä tilanteessa tulkittu edunvalvojan määräämisen mahdolliseksi.

Vajaa puolet edunvalvojamääräyksistä koski *rikosprosessiin liittyviä edunvalvontoja*. Määräyksiä oli niin pelkkään rikosprosessiin, selkeästi sekä rikos- että lastensuojeluprosessiin, kuin rikosprosessiin liittyen tulkittavissa myös lastensuojeluprosessiin liittyviin tehtäviin.

Kun kyseessä oli pelkkään rikosprosessiin liittyvä edunvalvonta, on tehtävän määrittelyssä havaittavissa samankaltaisuutta. Useissa päätöksissä määriteltiin edunvalvojan tehtävät joko yleisesti ”...edustaa lasta mahdollista hyväksikäyttöä koskevassa selvityksessä” tai ”...edunvalvojaksi käyttämään tämän huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa ja valvomaan hänen etuaan ja oikeuttaan pahoinpitelyyn liittyvässä rikosoikeudellisessa prosessissa” tai eritellymminkin ”...käyttämään vanhempien sijasta puhevaltaa lapsen esitutkinnassa, syyteharkinnassa ja oikeudenkäynnissä sekä siihen liittyvissä oikeustoimissa ja toimenpiteissä asiassa, jossa huoltajaa epäillään alaikäisen lapsensa seksuaalisesta hyväksikäytöstä”.

Oma ryhmänsä olivat päätökset, joissa on selkeästi määritelty tehtäviksi sekä rikos- että lastensuojeluprosessiin liittyvät tehtävät: ”...edustaminen esitutkinnassa, mahdollisessa oikeudenkäynnissä sekä mahdollisesti tuomittavien korvauksien perinnässä. Lisäksi edunvalvojan tehtävänä on edustaa lasta lastensuojelullisissa asioissa ja valvoa, että heidän etunsa toteutuu. Kesto niin kauan kuin lapset ovat lastensuojelun asiakkaina” tai ”tehtävänä on edustaa lasta ja valvoa hänen etuaan ja oikeuttaan lastensuojelullisissa toimenpiteissä sekä edustaa häntä häneen kohdistuneessa rikosasiassa...Edunvalvojan tehtävä kattaa oikeudenkäynnin ohella myös mahdolliseen muutoksenhakuun liittyvät oikeustoimet, mahdollisesti tuomittavien vahingonkorvausten perimisen sekä kertyneiden varojen tallettamisen päämiehen lukuun siten, että varojen säilyminen on turvattu päämiehen täysi-ikäistymiseen saakka” ja ”...valvomaan lapsen etua ja oikeutta lastensuojelulaissa tarkoitetuissa oikeudenkäynneissä ja mahdollisessa rikosprosessissa sekä tähän liittyvässä esitutkinnassa”.

Joskus edunvalvontapäätökset ovat sellaisia, että on tulkinnanvaraista, kuuluuko edunvalvojalle myös lastensuojeluprosessiin liittyviä tehtäviä. Päätösteksteissä sanamuodot ovat moniselitteisiä ja tulkinnanvaraisia, kuten ”...määrätään edunvalvojaksi edustamaan lasta poliisilla tutkittavana olevassa pahoinpitelyasiassa ja pahoinpitelyasiaan liittyvissä asioissa” tai ”...määrätään edunvalvojaksi edustamaan vireillä olevassa esitutkinnassa ja mahdollisessa oikeudenkäynnissä sekä esitutkintaan ja oikeudenkäyntiin liittyvissä asioissa” tai ”...valvomaan

ja turvaamaan lapsen etua rikosasiaan liittyvissä lastensuojelullisissa asioissa” Näissä päätöksissä ei määritellä tarkemmin lastensuojeluprosessiin liittyviä tehtäviä, mutta päätös antaa edunvalvojalle mahdollisuuden toimia muutoinkin kuin tiukasti rikosprosessissa. Mitä tehtävät ovat, jäänee edunvalvojan ja/tai lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän sovittaviksi tai edunvalvojan harkinnan varaan.

Pelkkä päätösteksti ei siis aina anna tarkkaa määritelmää siitä, mikä on edunvalvojan tehtävä. Tämä voi johtua hakemuksen muotoilusta tai siitä, miten päätöksen tekijä on asian muotoillut. Toisaalta voi olla myös niin, ettei rikosasioissa aina ole tarkkaan tiedossa lastensuojelun vaihetta, johon voisi tarkalleen ottaen viitata. Tällöin annetaan yleisesti toimivalta toimia, jos on lastensuojelutoimenpiteitä. Myönteinen puoli näissä yleisluonteisissa toimeksiannoissa on se, että se jättää edunvalvojalle laajan harkinta- ja toimivallan.

Pykälät päätösten taustalla

Uuden lastensuojelulain tultua voimaan 1.1.2008, on oletus ollut, että lastensuojelun edunvalvojaa määrättäessä viitataan nimenomaan Lsl 22 §:ään. Näin ei kuitenkaan näytä käytännössä olevan. Päätöksistä 17 on sellaista, jossa Lsl 22§ on mainittu. Päätöksistä 17 perustuvat holhoustoimilakiin ja/tai lakiin sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista. Yhdessä päätöksessä oli viittaus oikeudenkäymiskaaren 12 luku 3§:ään. Kolmessa vastauksessa mainittiin, ettei viittausta pykälään ole käräjäoikeuden päätöksessä mainittu.

Lainkohtien kirjava käyttö kertoo siitä, että lastensuojelulakiin tullut edunvalvojapykälä on ollut uusi ja vieras asia usein myös edunvalvojan määräävälle taholle eli käräjäoikeuksille ja maistraateille. Lastensuojeluprosessiin edunvalvoja tulisi kuitenkin määrätä ensi sijassa lastensuojelulain 22 § mukaan, sillä se on erityispykälä, joka ohittaa aina yleispykälät, kuten holhoustoimilain tai sosiaalihuollon asiakaslain pykälät. Edunvalvojan määräämisen juridisia perusteita on avattu tarkemmin edellä luvussa 2.

Edunvalvojan ja oikeusavustajan yhteistyö

Pääsääntö lastensuojelun edunvalvojan rikosprosessiin liittyvissä toimeksiannoissa on, että hänellä on parinaan oikeusavustaja tai asianajaja. Joko niin, että oikeusavustaja on jo määrätty tai siten, että sen järjestäminen on kuulunut edun-

valvojan tehtäviin. Edunvalvojan ja oikeusavustajan yhteistyötä on kutsuttu lastensuojelun edunvalvojahankkeessa termillä tandem-yhteistyö.

Tiedonkeruulomakkeessa ei erikseen kysytty mahdollisesta tandem-yhteistyöstä. Edunvalvojat ovat kuitenkin kuvanneet yhteistyötä oikeusavustajan kanssa kertoessaan edunvalvojan tehtävän käytännön toteuttamisesta. Useimmiten edunvalvojan tehtävänä on ollut hankkia oikeusavustaja lapselle. Joissain tapauksissa asianajaja on määrätty jo ennen edunvalvontatehtävän alkamista.

Asianajajan kanssa työskentely on sisältänyt eri tapauksissa yhteydenpitoa edunvalvojan ja oikeusavustajan välillä, nuoren tapaamista yhdessä avustajan kanssa ja rikostutkintaan ja oikeudenkäyntiin osallistumista yhdessä lapsen ja tämän asianajajan kanssa. Eräs edunvalvoja kuvaa jo tehtävän alkuvaiheessa tiivistä yhteistyötä oikeusavustajan kanssa. Hän kertoo, että on yhdessä asianajajan kanssa tavannut lasta. Hän ennakoii, että jos asia menee oikeuteen, tapaavat edunvalvoja ja asianajaja yhdessä lasta ja käyvät tämän kanssa läpi oikeusprosessin. Myös oikeudenkäyntiin osallistutaan yhdessä.

Useat edunvalvojat arvioivat sekä edunvalvontatehtävän alkaessa että sen päätyttyä tarvitsevänsä tehtävässään tietoa poliisin esitutkintaprosessista, lainsäädännöstä, oikeusprosessista ja korvauksien hakemisesta lapselle.

Näihin kysymyksiin on saatu vastauksia ja neuvoja pääsääntöisesti nimenomaan lapsen oikeusavustajalta. Yksi edunvalvoja kuvaa edunvalvojan tehtävässä tarvittavia tietoja ja taitoja edunvalvonnan päätyttyä seuraavasti: ”Oikeusopillinen apu tuli oikeusavustajalta, olisi voinut olla hyödyksi itselläkin.” Sama edunvalvoja lisää, että edunvalvojien koulutukseen voisi vielä lisätä perustietoa oikeusprosesseista: ”Aika paljon tuli vastaan aivan vieraita asioita, joita joutui uudessa tilanteessa miettimään ja suhteuttamaan lapsen edun ja tilanteen näkökulmaan.”

Edunvalvonnan aikana esiin nousseista pulmatilanteista muutamat liittyivät tandem-yhteistyöhön. Pulmatilanteet kytkeytyvät siihen, että tandem-yhteistyö on uutta ja sen käytännöt eivät ole vielä vakiintuneet. Joissain tapauksissa pulmallista voi olla sopivan asianajajan etsiminen tai edunvalvojan ja asianajajan työnjakoon liittyvät asiat. Yksi edunvalvoja kuvaa, että ”sekä tutkivan poliisin että sairaalan tutkimusta tekevän työryhmän kanssa oli eri näkemys siitä, mikä rooli näillä on tutkimuksessa”. Toinen edunvalvoja kuvaa myös edunvalvonnan aikana esiin nousseita näkemyseroja edunvalvojan näkökulman ja juridisen näkökulman välillä. Niistä on kuitenkin selvitty keskustelemalla oikeusavustajan ja syyttäjän kanssa. Eräässä tapauksessa edunvalvoja on kokenut, että tieto edunvalvontatapauksesta ei ole kulkenut edunvalvojalle saakka. Tässä tapauksessa lapsen oikeusavustaja on ollut se henkilö, jonka kautta tarvittavat asiakirjat ja kopiot ovat

lopulta järjestyneet. Myös hankkeen ulkoisessa arviossa nousi esiin se, että toimijoiden roolit koetaan vielä usein epäselviksi (ks. luku 6).

Tehtävässä tarvittava tieto ja osaaminen

Edunvalvontaan liittyviä odotuksia kartoitettiin kysymällä edunvalvojilta toimeksiannon alussa, mitä tietoja ja osaamista he arvioivat tarvitsevänsä tehtävässään. Koska edunvalvonta toimintamuotona oli valtaosalle edunvalvojista uutta, heijastelivat odotukset tarvittavasta tiedosta ja osaamisesta todennäköisesti pitkälti sitä, minkälainen mielikuva edunvalvojan työnkuvasta oli pilottityöskentelyn ja edunvalvojakoulutusten sekä oman aikaisemman ammatillisen kokemuksen myötä edunvalvojille syntynyt. Edunvalvonnan päättyessä edunvalvojat erittelivät, minkälaista osaamista he kokivat tarvitsevänsä kyseisessä toimeksiannossa.

Lähes kaikki vastaajat painottivat edunvalvontatehtävän alussa tavalla tai toisella tarvitsevänsä tehtävässä kykyä ja osaamista *lapsen kanssa työskentelyyn ja lapsen kohtaamiseen* sekä tietoa ja taitoa arvioida eri-ikäisten ja erilaisten lasten yksilöllisiä tarpeita. Myös yhteistyötaitoja muiden toimijoiden kanssa korostettiin. Edunvalvonnan päättyttyä lapsen kanssa työskentelemistä kuvattiin seuraavasti: ”Puhumista, kuulemista, kuuntelemista, kannustusta nuorelle.” ”Lapsen maailmaan syventymisen taitoa ja ymmärrystä siitä. Kykyä luoda kontakti eri keinoin lapseen.” Lisäksi edunvalvonnan päättyttyä nostettiin esiin yhteistyö- ja vuorovaikutustaidot suhteessa lapsen vanhempiin ja muihin läheisiin sekä painotettiin sovittelutaitoa, rohkeutta ja kykyä luoda kontakti vastahakoiseen aikuiseen. Kaksi edunvalvojaa kirjoitti, että he kokivat hyötäneensä sosiaalityöntekijän ammattitaidosta sekä lapsen että tämän läheisten kanssa työskentelyssä.

Edunvalvojan *roolia ja tehtävän rajausta* pohdittiin erityisesti edunvalvontatehtävän alkaessa. Kuvauksista nousi esille edunvalvojan roolin hakeminen huoltajan ja sosiaalityöntekijän roolien ja tehtävien välistä. Edunvalvoja ei ole viranomainen, hän käyttää lapsen puhevaltaa määrättyssä asiassa huoltajan sijaan, mutta huoltajan tehtävät siirtyvät hänelle vain hyvin rajatussa asiassa. Kuitenkin edunvalvojan nimenomaisena tehtävänä on tukea lasta prosessissa ja luoda lapseen kontakti. Edunvalvontatehtävää aloittavat edunvalvojat kuvasivat rajatussa asiassa huoltajan sijaiseksi tulemisen aiheuttamaa roolihämmennystä seuraavasti: ”Koska toimintani lasten asioissa tulee olemaan vuosia eteenpäin, mietin, mikä roolini on esim. huomata lasten syntymäpäivät ja henkilökohtaisempi taso heidän elämässään.” ”Edunvalvontatehtävän tehtäväkuvan rajaaminen on ollut hieman haasteellista ja olennaisen osan löytäminen asioiden käsittelyssä. Sa-

moin tämän rajatun tehtävän löytäminen. Uuden roolin ottaminen asioihin on ollut hieman haasteellista.” ”Toimintani virallisen/henkilökohtaisen rajapinnalla mietityttää monella tavalla.”

Tehtäväänsä aloittavat edunvalvojat uskoivat tarvitsevänsä myös tietoa oikeus- ja lastensuojeluprosesseista, laeista ja rikostutkinnan kulusta sekä mahdollisimman paljon taustatietoa kyseisestä lapsesta ja tapauksesta, johon heidät oli määrätty edunvalvojaksi. Tehtävän päättyessä edunvalvojat kertoivat tarvinneensa taitoa luovia viranomaisverkostossa suhteessa poliisiin ja oikeuslaitokseen, sosiaalitoimeen ja sairaalaan. Yksi edunvalvoja kuvasi, että yhteistyön toimivuutta vaikeutti se, että eri toimijoilla (mukaan lukien itse edunvalvoja) ei ollut riittävän selkeää käsitystä edunvalvojan roolista: ”Yleisesti ongelma oli, etteivät eri viranomaiset tienneet, mikä on roolini enkä aina osannut ja kyennyt hämmennykseltäni tms. syistä tuomaan sitä pontevasti esiin. On vaikea olla eri mieltä mm. poliisin kanssa itse tilanteessa, jossa on kyse pienen lapsen tutkimisesta ja kun tämä on jo paikalla - ei haluaisi pitkittää lapsen asian käsittelyä yhtään.”

Edunvalvojan määräämisen vaikutuksia lapsen tilanteeseen

Tiedonkeruulomakkeessa pyydettiin edunvalvojien arviota myös siitä, mitä muutosta lapsen tilanteessa on tapahtunut edunvalvojan työskentelyn aikana tai sen myötä sekä miten lapset ymmärsivät ja kokivat edunvalvojan työskentelyn. On huomioitava, että seuraavassa esitetyt arviot ovat nimenomaan edunvalvojien arvioita asiasta. Lapsille suunnattua palaute- tai työskentelymateriaalia ei vielä tämän tiedonkeruun ajankohtana ollut käytettävissä. Edunvalvojat ovat kuitenkin käyttäneet työssään yleisiä lapsille suunnattuja työskentelymateriaaleja⁴¹⁾.

Siihen, miten edunvalvojat kokivat lapsen ymmärtäneen edunvalvonnan, vaikutti edunvalvottavana olleen lapsen ikä. Hyvin pienten lasten kohdalla (5 v tai alle) oli nähtävissä, että lapset eivät ikänsä vuoksi useinkaan voineet ymmärtää mitä edunvalvojan mukanaolo heidän asiassaan tarkoitti tai merkitsi heille: ”Oletan, ettei hän ymmärtänyt rooliani nimenomaan edunvalvojana. Oletan hänen kokeneen minut henkilönä, joka tekee jotain hänen kanssaan, pelaa, leikkii, juttelee ja lupaa viedä hänen asiaa eteenpäin parhaalla mahdollisella tavalla ja välittää joitain tärkeitä asioita hänen vanhemmilleen”.

Työskentely lapsen kanssa oli tuntunut edunvalvojista pääosin luontevalta ja

41) Loppuvuodesta 2009 julkaistiin esite lapsille ”Tämä esite kertoo sinulle lastensuojelun edunvalvoijasta” sekä palautelomakkeet lapselle lastensuojelun edunvalvonnasta, joita edunvalvojat voivat käyttää lapsen kanssa työskennellessään. Ks. luku 4 s. 100.

myönteiseltä. Isompien lasten ja nuorten osalta useammat edunvalvojat kokivat, että lapsi tai nuori ymmärsi edunvalvojan roolin ja tarkoituksen hyvin ja että lapset olivat tyytyväisiä siihen, että edunvalvoja oli heidän tukena vaikeassa elämäntilanteessa.

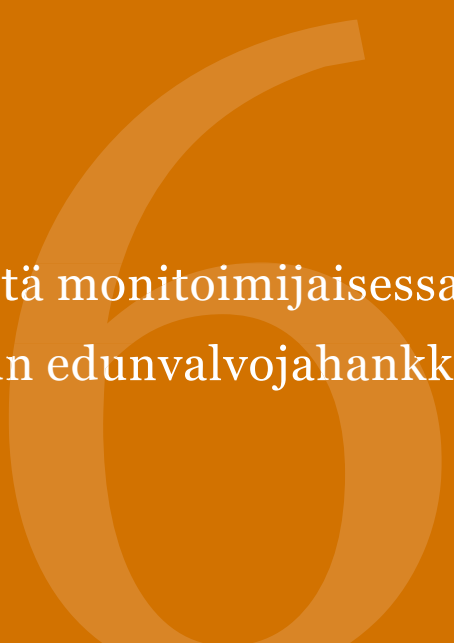
Tilanteissa, joissa lapsen huoltajaa tai huoltajalle läheistä henkilöä epäillään lapsen kohdistuneesta rikoksesta ja lapsi joutuu sen myötä esitutkinta- sekä tuomioistuinprosessiin, on nimenomaan edunvalvojalla mahdollisuus olla lapsen tukena kaikissa niissä vaiheissa, joissa hän katsoo lapsen tarvitsevan häntä. Edunvalvoja ei kuitenkaan ole pelkästään tukihenkilö lapselle, vaan hän voi myös vaikuttaa puhevaltansa kautta siihen, miten lapsen asioita käsitellään. Jotkut rikosasioissa mukana olleet edunvalvojat korostivat, että he edunvalvojina saattoivat helpottaa esimerkiksi perheen sisäisen rikoksen uhriksi joutuneen lapsen kokemusta välikätenä olemisesta. Kun edunvalvoja kantaa vastuun päätöksestä hakea lapsen puolesta (rangaistusta ja) korvauksia rikosasiassa, ei lapsen tarvitse ottaa vastuuta tai kantaa asiaan esimerkiksi vanhempiaan vastaan. Edunvalvojat ovat kokeneet, että usein myös huoltajat saattavat olla huojentuneita siitä, että edunvalvoja hoitaa heidän puolestaan näitä tilanteita. Esimerkiksi jos lapsen yhtä huoltajaa epäillään lapsen kohdistuneesta pahoinpitelystä, lapsen toiselle huoltajalle voi olla helpottavaa, että hänen ei tarvitse olla edustamassa lasta tilanteessa, jossa hän saattaa olla itsekin väkivaltaisen elämäntilanteen kuormittama.

Miten sitten edunvalvojat kokivat vaikuttaneensa lapsen tilanteeseen? Lapsen kuuleminen ja sitä kautta lapsen asian esillä pitäminen sekä perheessä että viranomaisessa oli yksi niistä asioista, joilla edunvalvojat arvioivat voineensa edistää lapsen tilanteen myönteistä kehitystä. Joissakin tapauksissa lapsen tilanne rauhoittui ja vanhempi saattoi vahvistua omassa vanhemmuudessaan. Joskus edunvalvoja on saattanut auttaa myös vanhempien keskinäisen vuoropuhelun paraneemisessa. Edunvalvojalla ei ole varsinaista yhteistyövelvoitetta lapsen vanhempien kanssa, mutta edunvalvojat ovat kokeneet, että asian laadukas hoitaminen ja lapsen kanssa työskentely onnistuu parhaiten, kun vanhemmat ovat hyvin tietoisia siitä, mikä on edunvalvojan tehtävä ja mitä edunvalvoja tekee esimerkiksi lapsen kanssa. Tämän yhteistyön kautta monet edunvalvojat ovatkin siis kokeneet voivansa auttaa koko perhettä.

Joskus tapaukset, joihin edunvalvoja määrätään, jäävät varsin lyhyeksi ja saattavat päättyä ennen kuin pääsevät varsinaisesti edes alkuun. Lyhyimmillään näissä tapauksissa edunvalvojan tehtävä oli kestänyt puoli tuntia. Näissä tapauksissa edunvalvojan määräys liittyy lapsen kohdistuneeseen rikokseen ja päättyy esitutkintavaiheeseen ilman syytettä. Tällöin edunvalvojan arvio siitä, miten hän on vaikuttanut lapsen tilanteeseen voi luonnollisesti olla se, että ei voinut vaikuttaa

mitenkään.

Roolijako lastensuojelutyön ja edunvalvojan tehtävän välillä saattaa vielä joskus olla hämärä. Eräs edunvalvoja koki toisaalta vaikuttaneensa lapsen avohuollon sijoituksen loppumiseen ja tukitoimien määrään, mutta toisaalta koki, että ne olisi todennäköisesti järjestetty lastensuojelun puolesta ilman edunvalvojaakin. Yleisesti voitaneen sanoa, että monet edunvalvojiksi kouluttautuneet tekevät vasta ensimmäisiä edunvalvojatehtäviään ja samalla hakevat vielä rooliaan. Yhtälaila sosiaalityöntekijät vielä etsivät niitä tilanteita, joissa lapsi todella hyöttyy edunvalvojan määräämisestä.

Pioneerityötä monitoimijaisessa kentässä – Lastensuojelun edunvalvojahankkeen arviointia

6 Pioneerityötä monitoimijaisessa kentässä – Lastensuojelun edunvalvojahankkeen arviointia

Markus Anttila, Kehityspiikki Oy

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen toiminnasta toteutettiin ulkoinen arviointi Kehityspiikki Oy:n toimesta. Arviointiaineistosta nousee esille useita mielenkiintoisia teemoja, joiden kautta lastensuojelun edunvalvontaa kehittyvänä ilmiönä voidaan tarkastella alan suomalaisessa, hyvin monitoimijaisessa kentässä. Vaikka asia on ollut sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 10.3§:ssä jo noin yhdeksän vuotta, se tunnetaan käytännön arjessa edelleen varsin huonosti. Lastensuojelun edunvalvonnan tuleminen vuoden 2008 alusta voimaan tulleeseen lastensuojelulakiin (22 §) nosti asian selkeämmin esille ja siten vauhditti ja edisti myös merkittävästi lastensuojelun edunvalvojahankkeen toimintaa.

Edunvalvonta ilmiönä ja lastensuojelun sosiaalityön käytäntönä on edelleen kuitenkin niin uusi ja kehittämismaaperä ”neitseellinen”, että pysyvien ja yhteisesti sovittujen ja yhteisiin mielikuviin perustuvien käytäntöjen rakentuminen käytännön arjen tasolle on vielä melko pitkän matkan päässä. Arviointi toi esille sosiaalityön kentällä olevaa hämmennystä ja lainsäädännön melko ristiriitaistakin tulkintaa. Esille nousi myös useita onnistumisen kokemuksia.

Arvioinnin tarkoitus ja toteutus

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen arvioinnin kohteeksi oli sovittu hankkeen toiminnan, tulosten ja vaikuttavuuden arviointi. Arvioinnin tavoitteena oli myös tukea hankkeen toimintaa tavoitteiden saavuttamiseksi. Tämä suuntasi arviointia konsultoivaan ja kehittämistyön rinnalla kulkevaan työskentelyotteeseen. Kehityspiikki Oy:n arviointiote perustuu konsultaation ja arviointitutkimuksen yhdistämiseen. Ymmärtävällä työotteella ja projektin toimijoiden sekä konsultti-arvioijien vuorovaikutuksella pyritään mahdollistamaan tulosten ja vaikutusten tunnistaminen sekä niitä kohti eteneminen. Arviointi toteutettiin monitahoarviointina, jossa pyrittiin kuvaamaan toimintaa monesta näkökulmasta ja tunnistamaan toimintaan liittyviä ristiriitaisiakin odotuksia. Arvioinnin tarkoituksena oli osaltaan tukea hankkeen toteuttajia uusien ratkaisujen löytämisessä sekä vahvis-

taa toivottuja muutoksia.

Arviointityön aluksi tehtiin keskeinen arviointikohteen määrittely ja rajaus. Arviointitehtäväksi määriteltiin ensisijassa kehitettävän ilmiön, lastensuojelun edunvalvonnan, kehittymisen arviointi, ei niinkään hankkeen toiminnan arviointi. Tämän määrittelyn tarkoituksena oli tuottaa arvioivaa tietoa hankkeen kehittämistyön tueksi. Kaikki haastatellut eivät olleet esimerkiksi suoraan tekemisissä hankkeen toimintojen kanssa (näin erityisesti toisella arviointikierroksella syksyllä 2009) ja siten keskusteluissa esillä eivät olleet niinkään hankkeen tuottamat toimenpiteet, vaan lastensuojelun edunvalvonta kehittyvänä ilmiönä. Siten arviointiraportissa ei esimerkiksi kuvata kovinkaan paljon hankkeen toimintaa, vaan enemmän lastensuojelun edunvalvonnan toteutumiseen ja kehittymiseen liittyviä tärkeitä kysymyksiä. Vaikka raportissa otetaan myös kantaa hankkeen onnistumisiin ja epäonnistumisiin, tämä näkökulma on ollut enemmän sivuraiteella arviointityössä. Tämä rajaus on tärkeää pitää mielessä myös tätä kirjoitusta luettaessa.

Arviointi toteutettiin kahdessa vaiheessa, väliarviointi syksyllä 2008 ja loppuarviointi syksyllä 2009. Ensimmäisessä vaiheessa syksyllä 2008 arvioinnin pääpaino oli hankkeen koordinoimien alueprosessien nykytilanteessa ja tarvittavissa kehittämistoimenpiteissä. Ensimmäinen arviointiaineisto koottiin syksyllä 2008 haastatteleamalla muutamien pilottialueiden keskeisiä toimijoita ja hankkeen työntekijöitä. Haastattelujen lisäksi toteutettiin web-kysely jokaisella kaudella pilottialueella (kunnat, maistraatit, käräjäoikeudet, edunvalvojat, järjestöt, ohjausryhmä, muut sidosryhmät).

Marraskuussa 2008 toteutettiin lisäksi keskeiset toimijat kokoava arviointi- ja kehittämisverstaas, jossa hyödynnettiin arvioinnin alustavia tuloksia. Tilaisuuden tarkoituksena oli yhtäältä tuottaa tulkintoja väliarvioinnissa esiin nousseista teemoista ja toisaalta tuottaa suosituksia hankkeen viimeiselle toimintavuodelle 2009. Tämän verstaan tuotokset ovat osa arviointiaineistoa.

Alkusyksystä 2009 toteutetun loppuarvioinnin pääpaino on ollut syventää edelleen ymmärrystä lastensuojelun edunvalvonnan kehittymisestä Suomessa. Loppuarvioinnin keskeisiksi arviointikohteiksi tarkentuivat seuraavat arviointikohteet:

1. Myöhemmin mukaan tulleiden pilottialueiden tarkastelu ja analyysi erilaisista toiminnan levittämisen tavoista/malleista.
2. Tandem-mallin toimivuuden arviointi
3. Millaisilla kriteereillä sosiaalityöntekijät ovat hakeneet lastensuojelun edunvalvontoja?
4. Vaikuttaja-arviointi

Koko arviointi on koottu arvioinnin loppuraportiksi⁴²⁾.

Lastensuojelun edunvalvonta; merkitys, rooli ja lain erilaiset tulkinnat

Arvioinnissa nousi hyvin selkeästi esille kaksi erilaista, keskenään ainakin osittain ristiriidassa olevaa tulkintaa lastensuojelun edunvalvonnan roolista ja merkityksestä lastensuojelutyössä. Ääripäissään edunvalvonta nähtiin yhtäältä joko tarkkarajaisena juridisena normina tai toisaalta poliittisideologisena, lapsen etuun kytkeytyvänä tavoitteena. Ensimmäistä näkökulmaa edusti pääosin eri juristien näkemys lastensuojelun edunvalvonnasta hyvin marginaalisena, vain harvoin käytettävänä lakipykälänä. Tässä diskurssissa vallitsi hyvin perhekeskeinen ideologia lainsäädännön pohjana. Biologisten vanhempien ja ydinperheen oikeudet ovat ”koskemattomia” ja niihin voidaan kajota vain äärimmäisessä tilanteessa, silloin kun vanhemmat ovat täysin kyvyttömiä hoitamaan huoltajan tehtäväänsä. Lastensuojelun edunvalvonnan nähdään kytkeytyvän pääosin tiiviisti juridiseen prosessiin (rikosasiat) ja edunvalvojan on tärkeää olla itsekin juristi. Juridisen prosessin näkökulmasta keskeistä on varmistaa, että oikeusprosessi etenee oikein ja siinä ei tapahdu aiheettomia oikeuden menetyksiä. Haastatelluille edunvalvojina toimineille juristeille oli yhteistä arkuus kommunikoida lasten kanssa arkoina tai vaikeina pidetyistä asioista.

Toisessa ääripäässä lastensuojelun edunvalvonta näyttäytyy enemmän mahdollisuutena saada lapsen ääni ja oikeudet positiivisella tavalla esille. Edunvalvonta kytkeytyi tiiviisti lastensuojeluprosessiin ja sen eri vaiheisiin. Tässä lapsen etu -diskurssissa on matalampi kynnyksen edunvalvojan käyttöön ja sosiaalityöntekijä ja lastensuojeluprosessi tuo lapsen näkökulman esille. Edunvalvojaa käytetään aina, kun se laadunaa lastensuojeluprosessia. Rikosprosesseissa lastensuojelun edunvalvoja on ensisijainen toimija, joka käyttää asianajajaa oikeusprosessin apuna (ns. tandem-malli). Lapsen etu nähdään vanhemmista riippumattomana ja sitä on aina vaalittava. Edunvalvojan tärkeimpinä kykyinä nähdään lastensuojeluprosessin tunteminen ja lapsen kanssa työskentely. Työskentelyyn liittyy erityisenä piirteenä lasten hämmennyksen ja tuntemusten käsittely yhdessä lapsen kanssa. Lapsen etuun ja lapsen äänen esille saamiseen liittyy tietoisesti tai tiedostamatta lapsen ajattelua eheyttävä toiminta, joka näkyy esim. oikeusprosessin tulkitsemisena tai ristiriitaisten kokemusten käsittelynä lapsen kanssa.

Vaikka kyse näyttää olevan eri ammattikuntien ja professioiden välisestä näke-

42) Anttila, Markus ja Juote, Atso: Lastensuojelun edunvalvojahanke, arvioinnin loppuraportti 20.10.2009.

myserosta, liittyy ilmiö varmastikin laajempaan yhteiskunnalliseen keskusteluun jota käydään esimerkiksi lainsäädäntötyön yhteydessä. Mikä on lapsen asema yhteiskunnassa ja halutaanko antaa ääni lapselle? Tämä liittyy myös monissa puheenvuoroissa esiintyvään haikailuun lainsäädännön muutoksesta siten, että lakiin saataisiin laajempi määritelmä edunvalvojasta lapsen edustajana, kuten on esimerkiksi Englannissa. Edellä kuvatut näkemyserot voidaan tiivistää seuraavaan nelikenttään.

SOSIAALITYÖN NÄKÖKULMA (lastensuojelulaki ensisijainen)	TANDEM-MALLI Onnistumisen kriteeri: Lapsen ymmärryksen kasvat- taminen, lapsen tuki oikeus- prosessissa, eheä tarina	LASTENSUOJELUN EDUNVALVONTA Onnistumisen kriteeri: Lapsen edun ja äänen esille tuominen, lapsen tuki
JURIDINEN NÄKÖKULMA (holhoustoimilaki ensisijainen)	”TAMPEREEN JA HELSINGIN TOIMINTAMALLIT” (asianajajat edunvalvojina) Onnistumisen kriteeri: Ettei oikeudenkäynnissä ta- pahdu oikeuden menetystä	EDUNVALVONTAA EI KÄYTETÄ
	RIKOSPROSESSIT	LASTENSUOJELU- PROSESSIT

Kuvio 8: Lastensuojelun edunvalvonnan tulkintojen kenttä

Arvioinnissa haastateltiin sekä sosiaalityön että juridiikan asiantuntijoita sekä kunnista että sosiaali- ja terveys- ja oikeusministeriöstä. Haastattelujen tarkoituksena oli selvittää lastensuojelun edunvalvonnan lainsäädännön taustoja sekä myös käsityksiä sen nykytilasta ja tulkinnoista. Seuraavassa referoidaan näissä haastatteluissa esille tulleita teemoja.

Edunvalvonnan juuret ohjaavat edunvalvonnan käyttöä

Edunvalvonnan täysimääräistä käyttöönottoa näyttävät rajoittavan toiminnan historialliset juuret. Lastensuojelun edunvalvonnan malli on peräsin maista, joissa lastensuojelu on vahvasti juridisoitunut. Haastateltujen asiantuntijoiden mu-

kaan Suomessa vastaavaa läpikiridisointia ei ole tapahtunut, koska korkeasti koulutetut sosiaalityöntekijät ovat huolehtineet lapsen edun ja äänen esille tulemisesta. *”Maisteritasoinen ammatillisuus lastensuojelutyössä on toiminut juridiiikan vastavoimana. Jatkossa huolen aiheena on epäpätevä ja puuttuva henkilöstö.”* (Asiantuntija)

Suomessa edunvalvonta on ollut jo aiemmin sekä asiakaslaissa (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000) että holhoustoimilaissa (Holhoustoimilaki 442/1999). Nämä ovat synnyttäneet edunvalvontaan toimintamallin, joka voi olla jossain määrin este lastensuojelulain mukaiselle edunvalvonnalle. Suuret kunnat näyttävät soveltavan edunvalvontakysymyksissä ensisijaisesti edelleen holhoustoimilakia aina silloin, kun kysymyksessä on rikosasia. Tämä johtaa juristien, ei ensisijaisesti lastensuojelun orientaatiolla työskentelevien ammattilaisten käyttämiseen edunvalvojina. Ero juristien edustaman ajattelun ja sosiaalityöntekijöiden edustaman ajattelun välillä on selkeä ja se tulee esiin sekä asiantuntijoiden haastatteluissa että käytännön työtä tekevien haastatteluissa. *”Juristit hakevat vastauksia laista. Ongelmat ovat juridisia. Sosiaalityöntekijöille ongelmat ovat epämääräisempiä. On pakottavaa oikeutta. On myös mahdollistavaa oikeutta. Sosiaalityöntekijät miettivät mahdollistamista.”* (Asiantuntija)

Varsinkin suuret kunnat (esimerkiksi Helsinki ja Tampere), joissa sosiaalityoimissa on juridiiikan ammattilaisia, näyttävät käyttävän edunvalvontaa aikaisemman lainsäädännön tavoin. Uusi alistetaan ikään kuin vanhan palvelukseen. Haastateltujen asiantuntijoiden (ministeriöt) mukaan kuitenkin huomionarvoista on, että 22 § kytkeytyy lapsen oikeuksien sopimukseen ja poikkeaa siten aiemmasta lainsäädännöstä. *”Lastensuojelulain 22§ tulisi käyttää aina lastensuojelutapauksissa, ei muita pykälää. Kyseessä on erityispykälä joka ohittaa aina yleispykälät, kuten esim. holhoustoimilain tai sosiaalihuollon asiakaslain määräykset.”* (Asiantuntija)

Asiantuntijat näkevät edunvalvontaan mahdollisesti liittyvät ongelmakohdat ennemminkin soveltamiseen kuin itse lakiin liittyvinä. Lastensuojelun kenttä on iso ja käytännöt ovat sirpaleisia. Tästä johtuen lain vaatimien käytäntöjen haltuunotto ja yhtenäistäminen vie aikaa. Lain soveltamiseen liittyy myös kysymys, missä määrin kunnat voidaan pakottaa soveltamaan lakia. Lainsäädännön lähtökohtana on, että hallintoviranomaiset toteuttavat lakia eikä toteuttamista erityisesti valvota. Parhaina keinoina vaikuttaa lastensuojelulain mukaisen edunvalvonnan edistämiseen näyttäisi olevan vaikuttaminen valmisteilla oleviin lastensuojelun valtakunnallisiin laatusuosituksiin ja lastensuojelun käsikirjaan.

Erilaiset prosessit ja niihin liittyvät kokemukset

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen väliarvioinnissa yksi keskeinen huomio liittyi siihen, että lastensuojelun edunvalvonta jakautuu kahteen erilaiseen linjaan, joissa molemmissa on omat käytäntönsä ja toimintamallinsa. Edunvalvonta rikosprosessissa on selkeää tarpeen määrittelyn osalta, mutta epäselvä käytäntöjen osalta, koska tällöin tullaan lähelle juridiikan ja oikeuslaitoksen maailmaa. Tällöin sosiaalialan ja oikeusoppineiden traditiot kohtaavat. Vastaavasti edunvalvonta ”puhtaasti” lastensuojeluprosessissa on edunvalvonnan tarpeen määrittelyn osalta huomattavasti epäselvempää, mutta toimintaprosessina taas selkeämpi kuin rikosprosessissa. Seuraavassa käsitellään näiden kahden erilaisen prosessin erityispiirteitä arvioinnissa esiin nousseiden asioiden näkökulmasta.

Lastensuojelun edunvalvonta rikosprosessissa ja tandem-malli

Lastensuojelun edunvalvonta näyttäytyy selkeimmillään tarpeen määrittelyn osalta silloin, kun kyseessä on rikosasia, jossa vanhempia epäillään lapsen pahoinpitelystä tai seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai vanhemmat ovat asiassa jollakin muulla tavalla esteellisiä arvioimaan lapsen etua (esim. lähisukulaisen epäily). Tällöin lapsen ja vanhemman välinen eturistiriita on kiistaton ja edunvalvojan määräämisen tarve on ilmeinen. Suurin osa Suomessa määrätystä lapsen henkilöön liittyvistä edunvalvonnoista on tällaisia tapauksia.

Tarpeen määrittelyn jälkeen yhdenmukaisuus rikosprosessiin liittyvissä edunvalvonnan käytännöissä vähenee huomattavasti. Eri kunnissa on hyvin erilaisia käytäntöjä ja ne voidaan jakaa karkeasti kahteen erilaiseen kategoriaan:

1. Lakimiesten johtamat prosessit erityisesti suurissa kunnissa
2. Sosiaalityöntekijöiden johtamat prosessit erityisesti pienemmissä kunnissa.

Lakimiesten johtamissa prosesseissa (mm. Helsinki, Tampere) lakimiehet toimivat eräänlaisina portinvartijoina ja kaikki tapaukset kulkevat heidän kauttaan. Molemmissa suurissa kunnissa on vallalla käytäntö, jossa edunvalvojaa lapseen kohdistuvassa rikosprosessissa haetaan holhoustoimilain, ei lastensuojelulain 22 § perusteella. Tällöin myös kustannusperusta on erilainen (valtio maksaa, ei kunta), mutta tätä ei pidetty asiassa merkittävänä argumenttina. Sen sijaan näkemys, että juridinen prosessi tarvitsee aina juridista osaamista, nähtiin merkittävänä. Molemmissa kunnissa edunvalvojana tällaisissa tapauksissa toimii aina juristi, joka *”on tottunut toimimaan lasten kanssa”*. Tämän ajattelun mukaisesti lapsi ei tarvitse *”lisää aikuisia pyörimään lapsen ympärillä”* ja lastensuojelulain mu-

kainen edunvalvoja ehkä vain häiritsisi prosessia. Lapsen tuki voidaan järjestää muullakin tavalla kuin edunvalvonnalla.

Pienemmissä kunnissa sosiaalityöntekijät johtavat prosessia lapsiin kohdistuvissa rikosasioissa. Tämä muuttaa toiminnan käytäntöjä siten, että sosiaalityöntekijä tyypillisesti hakee edunvalvojaa lastensuojelulain perusteella ja edunvalvojaksi useammin (erityisesti Pelastakaa Lasten pilottipaikkakunnilla) määrätään sosiaalityön orientaatiolla toimiva edunvalvoja. Edunvalvoja hakee, toimiessaan huoltajan sijaan, lapselle erikseen oikeusavustajan. Tällöin syntyy toimintamalli, josta Lastensuojelun edunvalvojahankkeessa on käytetty nimitystä tandem-malli.

Tandem-mallilla tarkoitetaan rikosprosessiin kytkeytyvää edunvalvonnan mallia, jossa lapselle on määrätty lastensuojelulain mukainen edunvalvoja käyttämään puhevaltaa lapsen asiassa ja joka työskentelee yhteistyössä lapsen oikeusavustajan kanssa. Kyse on siis sosiaalityön taustan omaavan edunvalvojan ja juridisen koulutuksen saaneen henkilön yhteistoiminnasta. Arvioinnin näkökulmasta tehtävänä oli selvittää, millä tavalla mallin käyttö poikkeaa tapauksista, joissa oikeusavustaja toimi edunvalvojana ja lapsen ainoana edustajana. Arvioinnissa haastateltiin kahta lastensuojelun edunvalvoja-oikeusavustaja –paria sekä heidän tapauksiinsa kytkeytyneitä käräjäoikeuden tuomareita.

Arviointi osoitti, että parhaimmillaan edunvalvoja ja oikeusavustaja täydentävät toisiansa merkittävällä tavalla. Sosiaalityön taustan omaava edunvalvoja ei voi toimia ilman oikeusavustajaa, mutta hän voi tuottaa prosessille merkittävää lisäarvoa lapsen tilannetta koskevien tietojen muodossa. Samalla hän toimii juridisen prosessin ja lapsen tulkkina. Edunvalvojan tehtävä korostuu ennen ja jälkeen oikeusprosessin.

Edunvalvojan työn kohteena on lapsen ja nuorten hämmennyksen ja tunnekuohun käsittely siten, että lapsen ja nuoren ääni voisi tulla kuulluksi ja että lapsen edun määrittely olisi mahdollista. Oikeusavustajan kanssa työskennellessä tärkeää on toimia tulkkina juridiikan ja lapsen kokemuksen välillä. Ilman edunvalvojaa juridinen prosessi voi jäädä lapselle käsittämättömäksi.

Oikeusavustajan näkökulmasta edunvalvoja on tilaaja, joka tuottaa tietoa ja havaintoja juridisen prosessin tueksi, esim. vahingonkorvausvaatimusten perusteista silloin, kun ne eivät muulla todistusaineistolla ole todennettavissa. Edunvalvoja ei kuitenkaan välttämättä tuota vaatimusten tai vastineiden kirjoittamiseen tai itse oikeudenistuntoon olennaista tietoa. Oikeusavustajan rooli korostuu vastinetta tai vaadetta laadittaessa ja oikeusprosessissa. Oikeusavustajat joko eivät tunnista ennen tätä prosessia ja sen jälkeen tapahtuvaa työskentelyä tai he torjuvat sen vaikeana ja lasta mahdollisesti haavoittavana. Oikeusavustajat mielellään siirtävät sekä prosessia syventäviä että niitä ajallisesti laajentavia osia edun-

valvojalle. Oikeusavustaja joutuu pohtimaan, kuinka paljon uhrin kokemusta voi juridisesta näkökulmasta selkeyttää. Tähän liittyy huoli psykiatrisen hoidon tielle astumisesta. Mikäli tällaiseen pohdintaan on syytä, edunvalvoja on suuri apu oikeusavustajalle.

Tuomarit tunnistavat edunvalvojan olemassaolon ikään kuin normia täyttävänä, mutta eivät tunnista edunvalvojan työlle sisällöllisiä merkityksiä. Kokonaan tuomareiden havaintojen ulottumattomiin jäävät ennen oikeudenkäyntiä tapahtuva edunvalvonta. Tuomarin näkökulmasta keskeistä on juridisen prosessin häiriöttömyys ja vaivattomuus. Mahdolliset häiriöt näkyisivät tuomarin näkökulmasta toimintana, jossa hän joutuisi ohjaamaan prosessia. Oikeuden puheenjohtajan näkökulmasta on myös tärkeää varmistaa, ettei prosessissa tapahdu asianosaisten taitamattomuuden ja tietämättömyyden vuoksi oikeuden menetyksiä.

Lastensuojeluprosessi

Arvioinnissa tarkasteltiin myös lastensuojelun prosesseihin kytkeytyneitä edunvalvontoja haastatteleamalla kuutta eri kunnissa toimivaa sosiaalityöntekijää, jotka olivat hakeneet edunvalvojaa johonkin omaan lastensuojeluprosessiinsa. Taivoitteena oli selvittää mm. niitä kriteerejä, joilla edunvalvonnan tarpeen arviointi tehdään silloin, kun taustalla ei ole rikosprosessia. Monet työntekijät kuvailivat jonkinlaista hämmennystään ja pohtivat asian epämääräisyyttä. Edunvalvojan tarpeen arviointi lastensuojeluprosessissa ”... on kuin veteen piirretty viiva”. (sosiaalityöntekijä)

Hetken asia näyttää selkeältä, sitten selkeys taas häviää. Huoltajan ja lapsen välinen lojaliteettiristiriita on helppo sanoa, mutta sen määrittely ja arviointi lastensuojelun käytännön tilanteissa on haastavaa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän keskeisiä kysymyksiä edunvalvojan tarvetta pohdittaessa ovat mm.

- Miten tämä tapaus eroaa kaikista muista asiakastapauksistani, joissa vanhemmat ovat kyvyttömiä huolehtimaan lapsistaan?
- Eikö minun roolini ole tuoda lapsen etu näkyväksi ja vaalia sitä, eikö minun työpanokseni riitä?
- Mihin kutsun edunvalvojaa – kumppaniksi, työpariksi, konsultiksi vai neuvottelujen vastapuoleksi? (Tähän kysymykseen palataan myöhemmin tässä artikkelissa)

Haastatteluissa pyrittiin selvittämään niitä kriteerejä, joiden perusteella sosiaalityöntekijä arvioi tarvitsevansa ja päättää hakea lastensuojeluprosessissa lastensuojelun edunvalvojaa. Monet haastateltavat totesivat, että kriteerejä ei pysty suoraan nimeämään ja että arviointi on aina tapauskohtaista harkintaa, jota tehdään yhdessä kollegojen kanssa tiimissä ja/tai esimiehen kanssa neuvotellen. Hyvin kokeneidenkin lastensuojelutyöntekijöiden oli vaikeaa arvioida selkeitä kriteerejä ja sitä, miten tapaus, johon oli haettu edunvalvojaa, erosi sellaista tapauksista joihin edunvalvojaa ei oltu haettu.

Avaamalla yksittäisiä tapauksia voidaan aineistosta nostaa esille seuraavia tekijöitä, joita ei varsinaisiksi kriteereiksi voida kylläkään lukea. Kutsuttakoon niitä eräänlaisiksi **esimerkinomaisiksi ja tapauskohtaisiksi case-kriteereiksi**.

- Ensimmäinen case-kriteeri viittaa hankalaan vanhempaan, joka valittaa jokaisesta prosessin vaiheesta joka puolelle (oikeusistuihin, EU:hun, eduskunnan oikeusasiamiehelle jne.). Työntekijä kokee olevansa prosessin suhteen umpikujassa ja tapaus työllistää paljon, *”vie kymmenen kertaa enemmän aikaa muihin verrattuna”*. Edunvalvojan mukaan tuleminen avaa prosessin umpisolmun ja tuottaa siten työntekijälle helpon. Nyt on joku jonka kanssa voi neuvotella ja sopia lapsen asioista.
- Toinen case-kriteeri hahmottuu vanhempien keskinäisen yhteistoiminnan hankaluudesta. Riitelevät vanhemmat eivät kykene näkemään lapsen etua oman näkökulmansa yli ja työntekijä kokee vahvasti, että prosessissa kukaan ei katso ja käytä puhevaltaa lapsen edun näkökulmasta. Myös tällaisessa tilanteessa lastensuojeluprosessi eräällä tavalla *”rauhhoittuu”*.
- Kolmas case-kriteeri liittyy lapsen elinolosuhteisiin. Lapsi elää melko lailla omillaan eivätkä vanhemmat omien ongelmiansa takia (alkoholi-/mielenterveysongelmat) kykene tulemaan neuvotteluihin tai ottamaan apua vastaan. Työntekijä voi kokea, että lapsella ei edes ole kotia mihin tulla (hylätty lapsi) eikä lapsen ympärillä ei yhtään aikuista, joka näkisi lapsen tarpeita. Tämä herättää tarpeen saada lapselle edunvalvoja.
- Neljäs case-kriteeri liittyy lastensuojelutapauksen erityiseen vaativuuteen tai siihen, että se jollakin tavalla poikkeaa merkittävästi ns. normaaleista tapauksista. Erityinen vaativuus voi tarkoittaa esim. lasten suurta lukumäärää (esim. viisi). Erityinen tapaus vastaavasti voi olla esimerkiksi vanhemman ilmeinen sairaus, joka tekee koko prosessista jollakin tavalla oudon. Vanhemman sairaus estää tätä toimimasta neuvotteluissa eikä sovituista asioista pidetä kiinni.

- Viides case-kriteeri liittyy enemmän nuoriin kuin ihan pieniin lapsiin. Sosiaalityöntekijän kokemana edunvalvojan tarve tulee arvioida jos nuori ja vanhempi on selkeästi eri mieltä joistakin keskeisistä ja tärkeistä, esim. lastensuojeluprosessiin liittyvistä kysymyksistä tai jos nuori itse hakee apua eikä vanhempia saada rakentavasti kytkettyä näihin keskusteluihin.
- Kuudes case-kriteeri liittyy maahanmuuttajaperheisiin, joissa sosiaalityöntekijän näkökulmasta lasten kunnia- ja lojaliteettikysymykset rakentuvat valtaväestöön verrattuna jotenkin eri tavalla suhteessa vanhempiin. Tämä riski voi nousta prosessin aikana esille ja tuoda tarpeen arvioida edunvalvontaa.
- Seitsemäs case-kriteeri liittyy lastensuojelun asiakkaana olevan perheen taustalla olevaan, hyvin vahvaksi ja vaativaksi koettuun sukuun. Sosiaalityöntekijä ilmeisesti kaipaa neutraalia välittäjää ja lapsen edun esillä pitäjää tilanteissa, joissa vanhemmat ovat syystä tai toisesta estyneitä hoitamaan lapsen asioita ja taustalla oleva suku esittää voimakkaita vaatimuksia.
- Kahdeksas case-kriteeri liittyy mielenkiintoisella tavalla lastensuojelun sosiaalityöntekijän arjen työhön. Jotkut työntekijät kokivat, että viranomaisen ehtii tehdä paperit, ei paljon muuta ja edunvalvoja näyttäytyy konkreettisena tukena ja apukätenä nimenomaan lapsen kohtaamisessa ja lapsen äänen esille nostamisessa. Erityisesti silloin, kun lapset ovat hyvin ahdistuneita tilanteesta, edunvalvoja saattaa tuoda prosessiin tärkeä tukea.

”Edunvalvoja lupasi lapsille, että yölläkin saa soittaa.”

Samaan kriteeriin liittyvät myös muut lasten erityisen tuen tarpeeseen viittaavat näkökulmat, kuten edunvalvoja lasten tukena hallinto-oikeudessa, edunvalvoja ehtii oikeasti kohdata lasta, olla ja jutella rauhassa jne.

- Viimeinen tässä arvioinnissa esiin tullut case-kriteeri liittyy myös sosiaalityöntekijän rooliin. Työntekijä kokee itsensä viranomaiseksi ja prosessin liikkeelle laittajaksi ja siten vanhempien ja lasten luottamus häneen saatetaan kokea vähäiseksi. Tämän luottamuspulan saatetaan kokea estävän työntekijän mahdollisuuden huolehtia lapsen edusta ja se nostaa esille edunvalvojan hakemisen tarpeen.

Kun arvioidaan näitä esille nousseita kriteereitä herää kysymys onko syntymässä käytäntö, jossa edunvalvoja käytetään ensi sijassa helpottamaan sosiaalityöntekijöiden työtä ja ratkaisemaan yhteiskunnan (viranomaisen) ja vanhempien, ei lapsen ja vanhemman välistä intressiristiriitaa. Tämä kysymys on edunvalvojan asian tulevien käytäntöjen kannalta hyvin keskeinen.

Edunvalvonnan käyttöä selventäviä kriteeristöjä odotetaan kentällä kovasti. Kentällä vallitsevan käsityksen mukaan lastensuojelun edunvalvontaa tullaan käyttämään melko harvoin ja vain hyvin vaativissa tapauksissa, mutta mitä nämä vaativat tapaukset ovat.

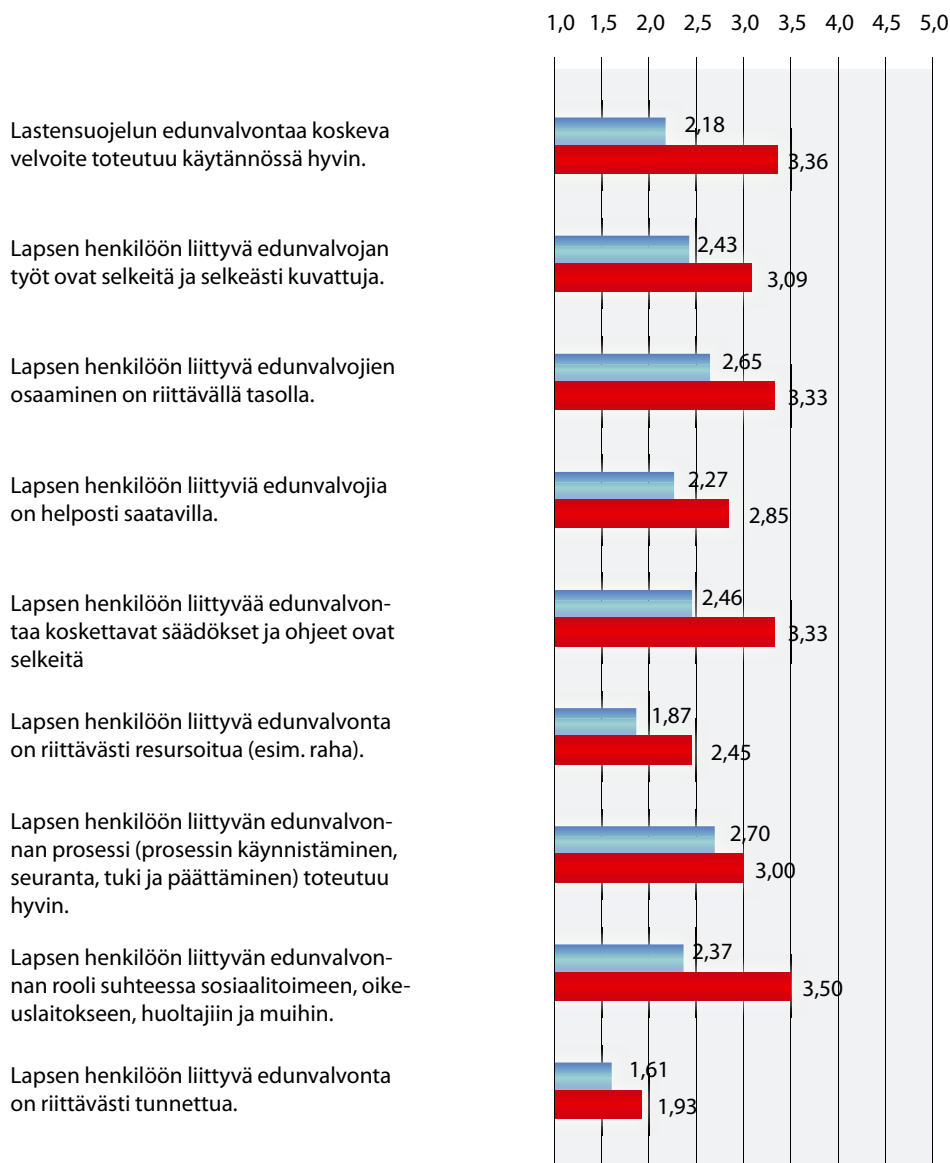
Valtakunnalliset ja alueelliset rakenteet

Hankkeen väliarvioinnissa syksyllä 2008 nousi keskeiseksi onnistumisen edellytykseksi sekä alueellisten että valtakunnallisten koordinaatio- ja tukimekanismin luominen. Ilman näitä jonkun toimijan keskitetysti koordinoimia tukijärjestelmiä edunvalvonta-asia ei tulisi kehittymään siten, että palvelujen tasapuolisuus ja tasa-arvoisuus toteutuisi eri puolilla Suomea samanlaisena. Seuraavassa tarkastellaan edunvalvoja-asian kehittymistä tukirakenteiden näkökulmasta.

Onnistuneet pilotit

Lastensuojelun edunvalvojahanke valitsi toimintatavakseen jo hankkeen alkuvaiheissa pilotoinnin, jonka ideana oli saada mahdollisimman paljon kokemuksia edunvalvonnan käytännöistä eri puolilla Suomea ja kehittää toimintamalleja yhdessä kuntien ja muiden alueellisten toimijoiden kanssa. Väliarvioinnissa syksyllä 2008 tarkastelun kohteeksi valittiin ensisijassa sellaisia pilottialueita (Hämeenlinnan ja Länsi-Pohjan seudut), jotka olivat edistyneet toiminnassaan ja joissa tuloksena saatiinkin varsin onnistuneita kokemuksia. Tämä onnistuminen toiminnassa näkyi myös seuraavassa taulukossa, joissa kahta em. pilottia verrataan muuhun toteutuneeseen toimintaan.

■ Muut ■ Onnistuneet pilotit

1=eri mieltä, 5=samaa mieltä

Taulukko 4: Lapsen henkilöön liittyvän edunvalvontatyön onnistuminen syksyllä 2008 eri alueilla

Vaikka Länsi-Pohjassa ja Hämeenlinnan seudulla asia ei suinkaan ollut valmis, voidaan tuloksissa havaita selkeä ero muihin alueisiin verrattuna. Arvioinnin perusteella voidaan todeta, että alueellisten rakenteiden näkökulmasta eräänlainen menestysresepti syntyy seuraavalla tavalla:

1. Ensinnäkin kahdella onnistuneella pilottialueella on vahva lastensuojelun kehittämisen perinne jo usean vuoden ajalta. Tämä on luonut alueille kehittämisrakenteita, jotka mahdollistavat myös uusien, tärkeäksi koettujen asioiden pääsyn mukaan. Myös luottamusta eri toimijoiden välillä on koeteltu monissa kehittämistyöryhmissä jo aiemmin. Nämä seikat ovat mahdollistaneet hyvän maaperän lastensuojelun edunvalvonta-asialle, tukeneet hankkeen alueellista organisoitua ja luoneet mahdollisuuden kutsua tärkeät toimijat kokoon.
2. Alueilla on ollut avainroolissa, eräänlaisena portinvartijana, vahvaa lastensuojelun kokemusta omaava ihminen, joka on syttynyt edunvalvonta-asialle. Tällaisia rooleja ovat mm. seudullinen lastensuojelun erityissosiaalityöntekijä tai alueellisen lastensuojelun kehittämis-yksikön vetäjä.
3. Nämä kaksi edellä mainittua tekijää ovat synnyttäneet alueilla tietoisuutta lastensuojelun edunvalvonnasta ja sitä kautta herättänyt alueilla kysyntää. Edunvalvonnan tarpeen arviointia on osattu tehdä paremmin.
4. Kun alueet ovat olleet mukana Pelastakaa Lasten kehittämishankkeessa, se on mahdollistanut samanaikaisen tarjonnan syntymisen. Alueille on koulutettu päteviä edunvalvojia ja sitä kautta on saatu kokemuksia erilaisista edunvalvontaprosesseista.
5. Eri toimijoiden positiiviset kokemukset ovat edelleen ruokkineet kysyntää. Sosiaalitoimissa on huomattu, että lastensuojelun edunvalvonta helpottaa sosiaalityöntekijöiden työtä, maistraateissa ja käräjäoikeuksissa on huomattu, että alueelliset koordinaatorakenteet auttavat myös niitä ymmärtämään asiaa ja siten tukemaan heidän perustehtäväänsä.

Tätä menestysreseptiä testattiin hankkeen arvioinnin toisessa vaiheessa syksyllä 2009 uusien pilottialueiden toiminnan näkökulmasta.

Pilotoinnin ”toinen aalto”

Hankkeen viestinnän ja levittämistyön tuloksena käynnistyi eräänlainen pilotoinnin ”toinen aalto”, jolloin mukaan lähtivät myös Satakunnan ja Varsinais-Suomen maakunnat. Myös Tampere aktivoitui uudelleen. Hankkeen loppuarvioinnin yhteydessä kerättiin informaatiota näiden alueiden edunvalvontatyön onnistumisista ja epäonnistumisista. Näyttää siltä, että tunnistettu ja edellä kuvattu menestysresepti pitää edelleen paikkansa.

Keskeisenä kriteerinä edunvalvontatyön onnistumiselle alueellisesti näyttää nousevan se, että alueella on jokin toimintaa kokonaisuutena koordinoiva tah, joka ”syttyy” asialle ja lähtee oman alueellisen roolinsa kautta edistämään edunvalvonnan kehittymistä. Edunvalvonnan leviämistä ja siihen liittyvien hyvien käytäntöjen juurruttamista ei voi jättää yksittäisten edunvalvojen eikä edes yksittäisten kuntien omalle vastuulle. Esimerkiksi Varsinais-Suomessa asia lähti hyvin liikkeelle paikallisen maakunnallisen lastensuojelun kehittämissyksikön puitteissa, mutta kun tämä ei saanut jatkorahoitusta toiminnalleen ja se lakkautettiin, myös edunvalvontatyö meni alueella jäihin eikä se haastattelujen perusteella ilmeisesti ole juurikaan edistynyt tai kehittynyt.

Vastaavasti Satakunnan alueella lastensuojelun kehittämissyksikkö jatkoi toimintaansa kuntien rahoituksella ja edunvalvonta-asia elää ja kehittyy sen siipien suojassa alueella hyvin. Ensi vuodelle on olemassa jatkosuunnitelmia ja näkyä siitä, mitä edunvalvonnan tulevaisuus alueella voisi olla. Alueella on mm. toiveina saada luotua omaa paikallista edunvalvojakoulutusta.

Tampereen tapaus on omanlaisenaan toimintamallina myös hyvin mielenkiintoinen. Kaupunki päätti perustaa sosiaalitoimeen viran, jonka tehtäväkuva määriteltiin kahdensuuntaiseksi; toisaalta työntekijän tehtävänä on toimia itse lastensuojelun edunvalvojana, toisaalta kehittää Tampereen kaupungin toimintamallia ja edistää asian leviämistä ja tunnettuutta muiden sosiaalitoimen työntekijöiden keskuudessa. Toiminta käynnistyi alkuvuodesta 2009. Toimintamalli on herättänyt kysymyksiä työntekijän jääviydestä eli voiko edunvalvoja olla saman organisaation palkkalistoilla kuin esim. huostaanottoa valmisteleva viranomaislainen. Ensimmäisessä yhteistyöpalaverissa monet verkostokumppanit (mm. oikeusaputoimisto) esittivät tästä epäilyksensä. Aluksi virka oli perustettu yleisen sosiaalityön alaisuuteen, mutta se siirrettiin em. syistä sosiaalihuollon erityispalveluihin. Kaupungin palkkaamalle työntekijälle haettiin ensimmäistä edunvalvontaa alkusyksystä 2009 eikä käräjäoikeus päätöksessään ainakaan nähnyt

jääviyttä esteeksi edunvalvonnan toteutumiselle. Kaupungin vuoden 2010 alusta voimaan tuleva organisaatiomuutos haastaa jälleen työntekijän jääviyttä, kun virka siirtyy lapsiperheiden sosiaalityön uuteen organisaatioon. Syksyllä 2009 haastatteluissa näytti siltä, että Tampereen viran painopiste tulee jatkossa painottumaan yhteistyön, koordinaation ja kehittämistyön suuntaan, ei niinkään itse edunvalvontatyöhön.

Arvioinnissa selvitettiin myös Pirkanmaan alueen tilannetta, vaikka se ei varsinaisesti kuulunutkaan hankkeen pilotteihin. Paikallinen sosiaalialan osaamiskeskus otti toiminnan koordinaation alkuvaiheessa omaksi työksensä ja kokosi aiheetta käsittelevän verkostokokouksen. Pikassos teki myös selvityksen siitä, miten kunnissa asia tunnettiin ja miten edunvalvontoja käytetään tällä hetkellä. Pirkanmaan kuntien jatkohaaste on löytää toimiva malli yhteistyön rakenteeksi. Huomionarvioista toiminnan laajemman (valtakunnallisen) levittämistyön kannalta on myös se, että sosiaalialan osaamiskeskus on ilmoittanut, että koordinaatiomekanismin ylläpitäminen ei ole sen perustehtävää ja tarvitaan jokin muu mekanismi, joka asiaa edistäisi. Yhteisesti on todettu, että asiassa tarvitaan kuntayhteistyötä ja vaihtoehtoja ovat mm. kahdenkeskinen kuntien välinen (vaihto)kauppa tai seutukunnalliset ostopalvelusopimukset (Lastensuojelun edunvalvonta -työkokous, 11.9.2009 Tampere). Muistiossa todetaan, että tarvitaan laajempi lastensuojelun edunvalvontaa koskeva ostopalvelusopimus, ei vain yksittäisiä palveluja tai kertaluonteisia hankintoja. Kunnat tarvitsevat myös yhteiset palkkiosuosituksset, mahdollisesti myös kuntien yhteisen ”edunvalvojapankin” ja myös koulutusta asiasta.

Valtakunnallisten koordinaatiovastuut

Valtakunnallisten koordinaatiomekanismien osalta haastatteluissa nostettiin esille monenlaisia kysymyksiä. Yksi tärkeimpiä on, kenen toimijan rooliin asian edistäminen Suomessa kuuluu. Lastensuojelun edunvalvonta on lakisääteistä toimintaa, jonka järjestäminen on ensisijaisesti kuntien vastuulla. Onko kansalaisjärjestö ja Ray-rahoitus oikea taho asian kehittämiseksi? Sosiaali- ja terveysministeriöltä toivottiin aktiivisempaa roolia asiassa ja asian edistämistä mm. ”paimenkirjeillä” kunnille. Joissakin kommentteissa toivottiin myös vastuun siirtämistä kunnilta valtiolta ja asiaa verrattiin usein oikeusapuun. Tämä asia on toiminnan tässä vaiheessa edelleen täysin ratkaisematta eikä luontevia ”ongelman omistajia” ja ”ratkaisun ylläpitäjiä” ole näköpiirissä. Jatkohankkeen aikana tämä työnjako- ja yhteistyökysymys pitää jollakin tavalla ratkaista.

Käytännöt

Edunvalvojan osaaminen ja koulutus

Yhdeksi keskeiseksi arviointikohteeksi erityisesti väliarvioinnissa nousi sen selvittäminen, millaisia odotuksia ja vaatimuksia eri toimijoilla liittyy edunvalvojan osaamiseen ja kokemukseen. Arviointiaineiston pohjalta voidaan tulkita, että tällä hetkellä mielikuvat ja odotukset edunvalvojan osaamisesta ja ammatillisesta orientaatiosta ovat osin ristiriitaiset. Millainen edunvalvoja on, kuka hän on? Myös kysymykset keitä tulisi kouluttaa ja millainen koulutuksen tulisi olla puhuttavat. Myös erilaiset jääviyskysymykset sekä edunvalvojan ajankäyttöön liittyvät asiat hämmentävät toimijoita.

Aineiston pohjalta edunvalvonnan osaamiseen liittyvinä keskeisinä vaatimuksina näyttäytyvät

- Kyky luoda kehitystason mukainen vuorovaikutussuhde lapseen.
- Sosiaalityön, lastensuojelun ja edunvalvonnan periaatteiden tuntemus.
- Juridinen osaaminen
- Yhteistyö ja verkostotyötaidot
- Persoonalliset ominaisuudet: oman auktoriteetin käyttö ja motivaatioon vaikuttaminen.

Lastensuojelun edunvalvojan keskeinen osaaminen kaikkien vastaajaryhmien osalta liittyy kykyyn luoda lapsen kehitystason mukainen vuorovaikutussuhde lapseen. Tämän jälkeen edunvalvojan tulisi tuntea sosiaalityön, lastensuojelutyön ja edunvalvonnan periaatteet ja lastensuojelujärjestelmä. Edunvalvontaan liittyvien juridisten prosessien ja lainsäädännön tuntemus auttaa edunvalvonnessa vaikka siihen voikin saada apua. Edunvalvojan ominaisuuksiin kuuluvat myös yhteistyö- ja verkostotaidot sekä kyky käyttää omaa auktoriteettia ja motivaatiojohtamista suhteessa yhteistyökumppaneihin. Edunvalvojan odotetaan omaavan persoonallisia ominaisuuksia kuten rohkeutta, motivoitumista ja sitoutumista pitkiin prosesseihin. Edunvalvoja hyötyy myös perhetyön osaamisesta, tietotekniikan osaamisesta ja vakuuttavasta suullisesta ja kirjallisesta esitystaidosta.

Myös mielikuvat siitä, millainen koulutuksen tulisi olla, poikkesivat jonkin verran toisistaan. Jotkut kaipasivat pidempää ja perinpohjaisempaa koulutusta. Hankkeen alussa oli ollut esillä jopa kahden vuoden ammatillinen täydennyskoulutus, joka ajatuksena poikkeaa hyvin paljon nykyisestä koulutusmallista. Haastatellut edunvalvojat kokivat Pelastakaa Lasten koulutuksen antavan hyvät eväät toimia edunvalvojana, joskin erityisesti ensimmäisissä koulutuksissa mukana olleet kokivat koulutuksen hämmentäneen enemmän kuin selkiyttäneen asiaa. Tarkasteltaessa hankkeen kokoamia koulutuspalauteita, tämä epäkohta näyttää korjautuneen kehittämisprosessin aikana ja myös viimeisissä koulutuksissa mukana olleet haastatellut vahvistivat tämän.

Edunvalvojan erilaiset roolit ja rooli-odotukset

Lastensuojelun edunvalvonnan kentässä vaikuttaa monta eri toimijaa ja kullakin on oma, vielä osittain täsmentymätön roolinsa. Vaikka eri toimijoiden roolit osana lastensuojelun edunvalvontaprosessia ovat lähtökohtaisesti määrätty lainsäädännössä, mahdollistavat ne hyvin paljon tulkintaa erilaisissa tilanteissa. Myös tietämättömyys käytännöistä tai jopa itse laista voi olla hyvinkin suurta. Eniten kysymyksiä nousee esille lapsen edun näkökulmasta. Sosiaalityöntekijän, maistraatin, käräjäoikeuden, hallinto-oikeuden jne. kaikkien tehtävänä on katsoa lapsen etua. Kun tähän joukkoon tulee uusi toimija, lastensuojelun edunvalvoja, herää kysymys mitä roolia hän näyttelee. Onkin kysyttävä millaista aukkoa lastensuojelussa täytetään edunvalvojalla.

Kysymyksen, mitä odotat lapsen henkilöön liittyvän edunvalvonnan näkökulmasta yhteistyökumppaneiltasi, vastaukset voidaan luokitella neljään erilaiseen näkökulmaan:

1. Luottamus ja yhteistyö, keskinäinen tunteminen.
2. Edunvalvojan roolin syventäminen.
3. Koko edunvalvontaan liittyvän ymmärryksen syventäminen
4. Jatkuva tiedon välittäminen

Yhteistyökumppaneilta odotetaan luottamuksellista yhteistyötä, edunvalvojen roolin jatkuvaa syventämistä, perehtymistä lastensuojeluun ja edunvalvontaan sekä tietojen välittämistä.

Keskeiset yhteistyöhön liittyvät odotukset liittyvät luottamukseen ja yhteistyöhön. Luottamuksen ehtona ovat tapaamiset ja keskinäinen tuntemus. Yhteistyö näyttää vaativan kaikilta osapuolilta oma-aloitteisuutta. Yhteistyöhön liittyy

myös rohkeus olla eri mieltä, kuitenkin pelisääntöjen puitteissa.

Edunvalvojan roolin syventäminen vaatii kaikkien yhteistyökumppaneiden panosta. Roolin syventämisessä on kyse selkeästä näystä edunvalvojan paikasta ja tilan antamisesta edunvalvojalle. Roolin määrittely vaatii rikosprosesseissa myös sosiaalityöntekijöiden ja oikeusavustajien roolin selkeyttämistä ja mahdollisen kilpailun välttämistä. Rooliin liittyy toive aikuisesta näkemyksestä – kyky nähdä lapsen etu ja kyky varjella vanhempien itsekunnioitusta ja myönteisiä tunnesiteitä. Edunvalvojan tulee olla rehellinen vaikeissakin tapauksissa:

Haastattelujen ja kyselyvastausten perusteella edunvalvojaan kohdistuu usein odotuksia konsultin ja neuvonantajan roolista: Erityisesti pienten kuntien sosiaalityöntekijöillä on toiveita saada edunvalvojasta taakanjakaja tai työpari raskaaksi koettuun ja usein yksin tehtyyn työhön. Edunvalvojiksi on kouluttautunut kokeneita ja eräänlaista auktoriteettiakin omaavia lastensuojelun ammattilaisia ja näihin kohdistuu paljon konsultatiivista odotusta. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi miten edunvalvoja oli antanut paljon neuvoja ja apua ja tukea lastensuojeluprosessiin. Edunvalvoja oli kuullut äitiä ja lasta ja kävi läpi sijaisperhevaihtoehtoja ja toi omaa asiantuntemustaan esille. Edunvalvojan kannanottojen perusteella sosiaalityöntekijälle oli jäänyt olo, että ”me toimittiin oikein”. Näin ollen edunvalvojaan voi kohdistua jopa odotuksia kannanotoista lastensuojeluprosessin ”oikeanlaiseen” kulkuun. Keskeinen kysymys on, pitäisikö edunvalvojan, vaikka hänellä olisikin enemmän lastensuojelutyön osaamista kuin itse sosiaalityöntekijällä, vastata tähän kutsuun.

Edunvalvojat saattavat kohdata myös erilaiseen osaamiseen liittyviä odotuksia lastensuojeluprosessin eri vaiheissa. Esimerkiksi eräällä edunvalvojalla oli ammatillista psykologista osaamista lasten kanssa toimimiseen ja tätä sosiaalityöntekijä piti erittäin tärkeänä ja hyvänä asiana ja tätä ammatillista osaamista hyödynnettiin osana lastensuojeluprosessia. Tästä osaamisalueesta oli muotoutunut työntekijän mielessä eräänlainen kriteeri siitä, millainen ja mitä osaamista edunvalvojalla tulee olla.

Haastatellut sosiaalityöntekijät pohtivat myös paljon sitä, miten heidän roolinsa eroaa edunvalvojan roolista suhteessa lapseen. Eräänlaisina selkeyttävinä ”rautalankamalleina” tai omina muistisääntöinään (näkökulma joka kirkasti suhteiden erilaisuutta) sosiaalityöntekijät mainitsivat mm.

- edunvalvoja ei ole viranomainen,
- minä en voi käyttää lapsen puhevaltaa.

Roolikeskustelun ratkaisussa pitää varmastikin tehdä paljon työtä erilaisten mielikuvien ja tulkintojen kanssa. Erityistä painoa kannattaa laittaa annettuihin tehtävän kuvauksiin. Edunvalvonnan hakijataho ja päätöksentekijä on tässä merkittävässä roolissa. Roolirajoja haetaan erityisesti annetusta ja määrätystä tehtävästä käsin.

Edunvalvonnan prosessi

Edunvalvontaprosessi voidaan jakaa viiteen osaprosessiin hankkeen tekemän prosessikuvauksen perusteella. Arvioinnissa tarkoituksena oli selvittää miten prosessin eri vaiheet on eri vastaajaryhmissä mielletty ja näyttääkö joku prosessin vaihe erityisen toimimattomalta verrattuna muihin. Prosessin vaiheet olivat:

1. Edunvalvonnan tarpeen arviointi
2. Edunvalvonnan hakeminen ja rekrytointi
3. Edunvalvontapäätöksen tekeminen, tehtävän rajaaminen
4. Edunvalvojan toiminta
5. Edunvalvonnan päättäminen

Lisäksi nämä viisi vaihetta oli jaettu kukin useampaan alakysymykseen. Kyse-lyssä prosessin eri vaiheet saivat asteikolla 1-5 (toteutuu huonosti – toteutuu hyvin) pääosin melko hyviä arvioita (ks. liite 1) keskiarvojen liikkuessakin 3 ja 4 välillä (ks. liite 1). Aineistosta erottuvat seuraavat tekijät, joita edelleen pidettiin melko huonosti toteutuvina:

- Prosessi käynnistetään aina kun tarvitaan (2,74)
- Edunvalvojaksi hakeutuminen on yksinkertaista ja selkeää (2,79)
- Edunvalvojia on helposti saatavilla (2,5)
- Yhteistyö vanhempien kanssa toteutuu (2,91)
- Edunvalvonnan päättäminen on selkeää (2,85)

Myös haastattelujen perusteella voidaan todeta, että nämä ovat ehkä niitä kohtia, joihin kehittämistyössä toivottiin kiinnitettävän erityistä huomiota. Ensimmäinen kytkeytyy asian esille tuomiseen erityisesti sosiaalitoimissa (markkinointi ja viestintä, asian tunnettuus), toinen ja kolmas erityisesti edunvalvojen rekrytointiin, löytymiseen ja ehkä myös määrään. Yhteistyön todettiin toimivan melko hyvin eri toimijoiden kanssa, mutta yhteistyöstä vanhempien kanssa aineistossa näyttäisi olevan ristiriitaisia näkemyksiä. Asia vaatisi ehkä selkeytys-

tä tai ehkä asiaa ei pidetä tärkeänä. Myös edunvalvonnan päättäminen näyttäytyy vielä melko epäselvänä prosessin vaiheena. Siitä on vielä, erityisesti tyypillisesti pitkissä lastensuojeluprosesseissa, niin vähän kokemuksia.

Muilta osin prosessin eri vaiheet näyttävät olevan suhteellisen selkeitä. Täytyy toki muistaa, että vastaajina tässä yhteydessä olivat itse edunvalvontaja jo tehneet edunvalvojat sekä asiaa tuntevat muiden tahojen edustajat. Tilanne ei siis kuvaa valtakunnallista todellisuutta. On lisäksi huomioitava, että syksyllä 2008 toteutetun kyselyn aineistossa on melko paljon varianssia mm. eri alueiden ja ammattikuntien välillä. Esimerkiksi väitteeseen ”lapsen toivomukset ja mielipiteet selvitetään monipuolisesti” Länsi-Pohjassa tuli vastausten keskiarvoksi 4,33 ja vastaavasti Pohjois-Savossa 2,67.

Pirkanmaalla järjestettiin syksyllä 2009 alueen kuntien työkokous, jonka alueella toimiva sosiaalialan osaamiskeskus Pikassos kutsui koolle. Pelastakaa Lasten hanke ei ollut toiminut näissä kunnissa. Kokouksen muistiossa todetaan kehittämistarpeina seuraavat asiat (Lastensuojelun edunvalvonta -työkokous, 11.9.2009 Tampere):

Koulutusta ja sisällön kehittämistä tarvitaan mm.:

- Lastensuojelun edunvalvonnan prosessi tarpeen arvioinnista edunvalvonnan päättymiseen
- Esimerkkitapauksia
- Hakuprosessi näkyväksi, toimijoiden yhteistyö selväksi (lomakkeet, hakeminen, edunvalvojan tehtävät, raportointi, kustannukset)
- Edunvalvonnan laatu
- Dokumentointi

Tämä kuvaa varmastikin hyvin sitä faktista tilannetta, missä lastensuojelun edunvalvontaan liittyvien kysymysten osalta ollaan edelleen suurimmassa osassa maata ja vaikka lastensuojelun edunvalvojanhanke onkin vastannut osaltaan moniin em. kysymyksiin, tarvitaan edelleen asian aktiivista mallintamista ja tiedotusta.

Raha ratkaisee? – edunvalvojen palkkiot

Lastensuojelun edunvalvojanhankkeen piirissä on useaan otteeseen keskusteltu siitä, että lastensuojelulain 22 § velvoite edunvalvonnan kustannusten siirtymisestä kunnille vaikuttaisi ratkaisevasti kuntien halukkuuteen käyttää edunvalvontaa. Syksyllä 2009 tehtyjen haastattelujen perusteella tämä ei pidä paikkaansa.

Kukaan haastatelluista sosiaalityöntekijöistä tai kunnan lakimiehistä ei pitänyt kustannusnäkökulmaa millään tavalla merkittävänä. Mikään kunta ei ollut budjetoinut erikseen edunvalvontaan rahaa, mutta tarvittavat rahat löytyivät sekalaisilta momenteilta kuten lastensuojelun määrärahoista, yleisestä budjetista, sijaishuollon rahoista tai huostaanoton tukitoimista.

Kaikki esillä olleet edunvalvonnat tehtiin tuntiperusteiseen laskutukseen pohjautuen ja asiasta tehtiin kirjallinen sopimus edunvalvojan ja kunnan kesken. Tuntihinnat liikkuivat 55-70 euron välillä sekä lisäksi matkakulut. Etukäteen ei oltu määritelty kuinka paljon aikaa edunvalvoja ”saa” käyttää, vaan tämä jätettiin avoimeksi ja edunvalvojan harkittavaksi. Esillä olleet laskut olivat liikkuneet 700-1000 euron tietämissä. Näitä ei pidetty kokonaisuuteen nähden kovinkaan suurina kustannuksina. Samalla sosiaalityöntekijät kylläkin totesivat, että mikäli toimintamalli alkaa yleistyä ja laajeta, voi kustannuksista tulla jonkinlainen pohdittava kysymys.

Edunvalvonnan paikka/tila lastensuojelun sosiaalityön arjessa

”On niin paljon muuta tärkeämpää tekemistä” (sosiaalityöntekijä)

Lastensuojelun sosiaalityö on avainroolissa asian leviämisessä ja käyttöönotossa Suomessa. On tärkeää pohtia sitä paikkaa ja tilaa, johon kehittämisinterventio kohdennetaan. Millaiseen sosiaalityön arkeen edunvalvonta tulee uutena asiana? Onko uudelle tilaa?

Talentian ja Lastensuojelun Keskusliiton vuonna 2008 teettämän selvityksen mukaan kuntien lastensuojelun työntekijät kuvaavat kuntien todellisuutta seuraavalla tavalla:

- Lastensuojeluilmoitukset lisääntyvät jatkuvasti (poliisi, koulujen oppilashuolto, yksityiset ihmiset)
- Kiireelliset sijoitukset lisääntyvät
- Huostaanotot lisääntyvät
- Uuden lastensuojelulain mukaiset määräajat haasteellisia
- Asiakassuunnitelmia ei kattavasti

Selvityksessä n. 95 % vastaajista ilmoittaa, ettei heillä ole aikaa tehdä etsivää eikä ennaltaehkäisevää työtä lainkaan. 79 % vastaajista ilmoittaa, ettei heillä ole aikaa paneutua lapsen ja perheen tilanteeseen kunnolla. Lisäksi mm. Paras-hankkeen mukanaan tuomat kuntaliitokset ja erilaiset organisaatiouudistukset, mm.

tilaaja-tuottajamalli, aiheuttavat tällä hetkellä sosiaalitoimissa hyvin paljon ylimääräistä työtä, joka haittaa keskittymistä perustehtävään.

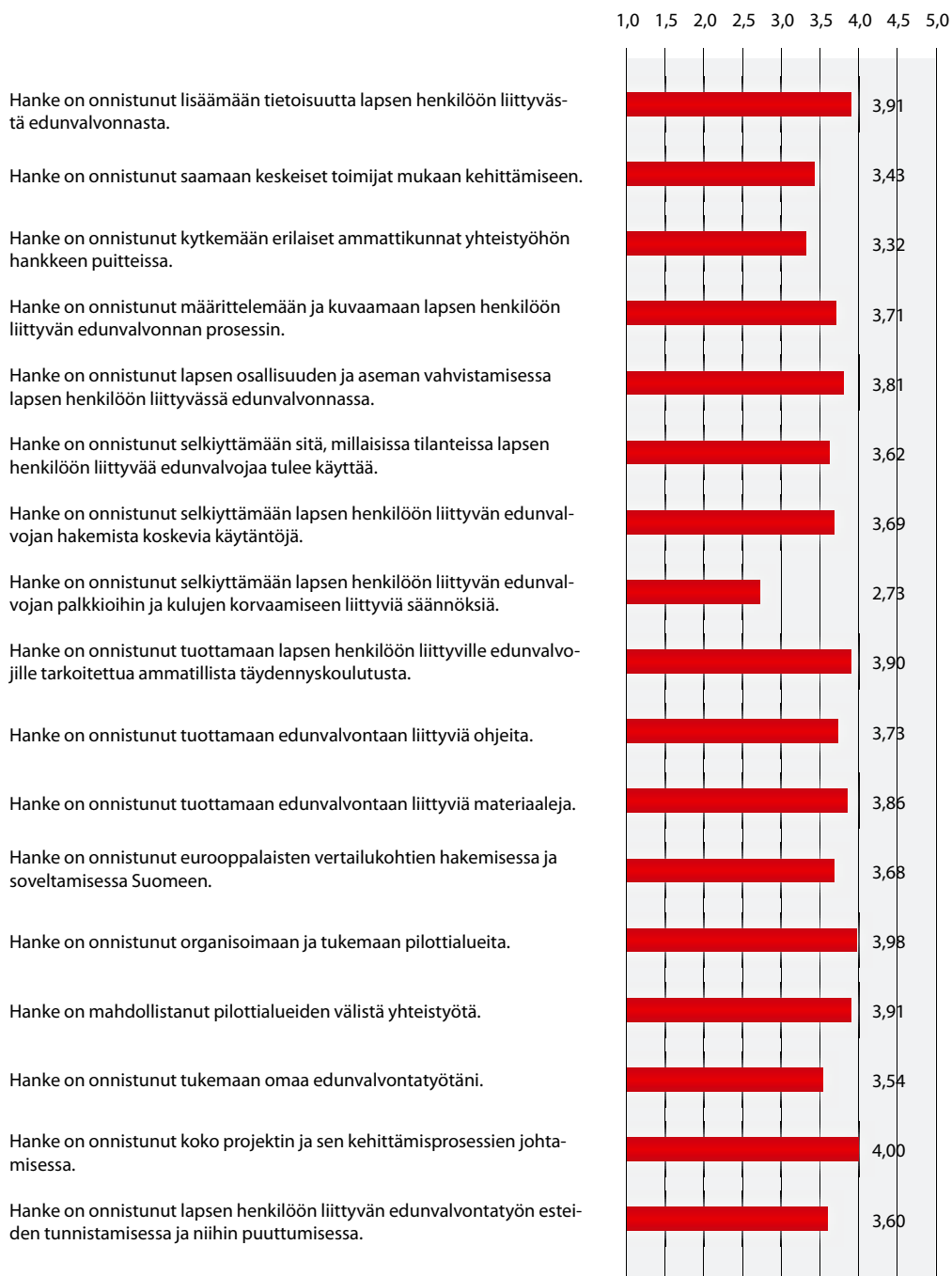
Millaiset asiat on helpointa sivuuttaa tällaisessa kiireessä ja onko lastensuojelun edunvalvonta tällainen asia? Lastensuojelulain voimaantulon alkuvaiheita vuoden 2008 alkupuolella useampi haastateltava kuvasi kaoottisena ja sekavana, jossa 22 § ei ollut prioriteeteissa kovinkaan korkealla. Vasta nyt ehkä aletaan kiinnittää tähän asiaan huomiota. Hankkeessa saatujen kokemusten perusteella voidaan päätellä, että Lastensuojelulain 22 § on myös melko helppo sivuuttaa, erityisesti lastensuojeluprosesseissa. Rikosprosessissa pykälä näyttäytyy enemmän velvoittavana.

Toisaalta hankkeessa on saatu paljon kokemuksia myös siitä, että kun edunvalvojaa käytetään, se tuottaa lastensuojeluprosessiin paljon hyvää ja siten osoittaa, että tilaa ja paikka asialle on.

Hankkeen toiminta

Jo lähtökohtaisesti arvioinnin painopisteeksi asetettiin enemmän hankkeen kehittämiskohteen, lastensuojelun edunvalvonnan, kehittymisen arviointi kuin itse hankkeen toiminnan arviointi. Haastatteluissa ja web-kyselyssä kuitenkin selvitettiin myös eri sidosryhmien näkemyksiä hankkeen toiminnasta. Tämän tarkoituksena oli varmistaa, että hankkeen tekemissä valinnoissa tai toimintatavoissa ei olisi sellaisia seikkoja, jotka estäisivät tai muuten vaikeuttaisivat edunvalvonta-asian mahdollisimman tehokasta käyttöönottoa Suomessa.

Erityisesti syksyn 2008 aikana kootussa aineistossa hankkeen saama palaute oli hyvin positiivista (ks. taulukko 5) eikä aineistosta löydy kovinkaan kriittisiä kannanottoja hankkeen toiminnasta. Enemminkin korostettiin sitä, että ilman hanketta ja sen tukea edunvalvonta-asia ei olisi päässyt lainkaan esille eikä sen kehittäminen olisi edennyt alueilla niin hyvin kuin nyt on onnistuttu. Hanke todetaan moneen otteeseen pioneirihankkeeksi, asiaksi joka on aivan alkuvaiheessa ja tämän vuoksi valtakunnallisen hankkeen tuki on korvaamaton. Hanketta kuvataan asiantuntevaksi ja monissa yhteyksissä korostetaan, että tukea ja tietoa on saanut aina kun on tarvinnut. Erityisiä mainintoja saa hankkeen lakimiesten tarjoama juridinen konsultaatio.

1=toteutunut huonosti, 5=toteutunut hyvin

Taulukko 5: Arvioi Lastensuojelun edunvalvojahankkeen toimintaa omasta näkökulmastasi ja omien kokemustesi perusteella

”Hanke on ollut yksi parhaista, mihin olen osallistunut; hyvin johdettu ja organisoitu, erinomaiset alustukset käytännön työn pohjaksi, vertaistukea on järjestetty toimijoille, jalkautuminen kentälle on ollut hyvää.”

(Sosiaalitoimi)

”Kaikkiaan tarpeellinen ja ajankohtainen hanke, joka on saanut merkittäviä tuloksi aikaan.” (Sosiaalitoimi)

”Hanke on onnistunut monissa em. tehtävissä olosuhteisiin nähden hyvin. Kyse on pioneirihankkeesta, joka joutuu monessa kohtaa etenemään ”um-pihangessa” ja toimimaan hyvin rajatuissa puitteissa.”

(Sosiaalitoimi)

Tämä palaute tulee ensisijassa alueilta, jotka ovat toimineet (onnistuneina) hankepilotteina. Sellaisilta alueilta, joissa hanke ei ole toiminut niin aktiivisesti, tulee neutraalimpaa palautetta.

”Alueemme ei ole pilottialue. Yllämainittuja vaikutuksia ei siten ole ollut tänne, ja käsitykseni on, että asia on aika huonosti tunnettu täällä.”

(Maistraatti)

Monissa palautteissa todetaan myös että lastensuojelun edunvalvonta on niin uusi asia ja alkutekijöissään, että hankkeen toimintaa ja vaikuttavuutta on vaikeaa vielä arvioida.

”Kokemusta edv:sta on niin vähän, että vaikea arvioida tilannetta alueellamme kokonaisuutena. Tiedotusta, ohjeita, paikallistason koulutusta yms ei kuitenkaan ole ollut lainkaan. Tietoa siitä, mitä edv:ssa on onnistuttu tekemään, tarvittaisiin, samoin paikallista koulutusta.”

(Sosiaalitoimi)

Erityisesti toisella arviointikierroksella syksyllä 2009 hanke sai jossain määrin kriittistä palautetta. Tämä ehkä johtui siitä, että tietoisesti toisella arviointikierroksella valittiin informanteiksi väljemmin itse hankkeen toiminnassa mukana olleita toimijoita. Kriittinen palaute kohdentui kahteen näkökulmaan; etenemisnopeuteen ja hankkeen jämäkkyyteen/rohkeuteen esittää kannanottoja.

Toinen kriittinen näkökulma liittyi siis hankkeen etenemisnopeuteen. Toisel-

la tavalla toteutettuna hanke olisi ehkä voinut edetä pidemmälle. Jotkut toimijat arvioivat hankkeen edenneen hitaammin kuin olisi ollut mahdollista. Hankkeen olisi pitänyt tuottaa nopeammin selkeä malli edunvalvontaan ja sen olisi ehkä kannattanut kytkeytyä tiiviimmin ministeriön nyt meneillään oleviin kehittämishankkeisiin. Jotkut haastateltavat toivoivat, että hanke olisi rohkeammin ja napakammin tehnyt linjauksia asioissa. Uskottiin, että tiedetään mitä käytännön toimijat haluavat tietää ja hanke olisi voinut mallintaa näitä asioita. Esimerkkinä käytettiin mm. läheisneuvonpitoa, jonka uskottiin toimintamallina onnistuneen sen vuoksi, että toiminnalle oli luotu selkeä sapluuna.

Johtopäätökset ja suositukset

On tärkeää todeta, että lastensuojelun edunvalvonnan läpimurto Suomessa on vielä melko alkuvaiheissaan. Sitä, onko Lastensuojelun edunvalvojanhanke onnistunut tehtävässään, on melko vaikeaa arvioida. Hanke aloitti toimintansa silloin, kun asiasta oli säädetty sosiaalihuollon asiakaslaissa ja koko toimintakenttä tavallaan muotoutui uudelleen vuonna 2008 kun lastensuojelulaki ja sen 22 § astui voimaan.

Nyt loppuarvioinnissa tehtävät suositukset ovat pitkälti samat kuin hankkeessa tehtiin jo väliarvioinnin yhteydessä. Hanke on vuoden 2009 aikana vienyt monia syksyllä 2008 esitettyjä kehittämiskohteita eteenpäin ja tehnyt mm. merkittävää vaikuttamistyötä lastensuojelun edunvalvonnan näkökulmien esille tuomisessa. Lastensuojelun edunvalvontaa avataan suhteellisen laajasti mm. tekeillä olevassa lastensuojelulain ohjeistuksessa (THL) ja lastensuojelun edunvalvonta on mukana myös lastensuojelun laatusuosistustyössä. Toimintaa on viety myös edelleen uusille alueille kouluttamalla ja markkinoimalla asiasta.

Suosituksia voidaan jakaa kolmeen eri näkökulmaan:

1. Perustan rakentaminen ja koordinaatiomallien kehittäminen
2. Kysynnän lisääminen ja vahvistaminen
3. Tarjonnan lisääminen ja vahvistaminen

1. Perustan rakentaminen ja koordinaatiomallien kehittäminen

- 1.1. Lastensuojelun edunvalvonta näyttäytyy edelleenkin varsin epäselvänä ja ristiriitaisena käsitteenä ja toimintamallina. Tätä selventämistyötä tulee jatkaa hyvin aktiivisesti. Yhtenä konkreettisenä ajatuksena arvioinnissa nousi useaan otteeseen esille se, että voisi olla hyvä erottaa entistä selkeämmin toisistaan rikosprosessiin kytkeytyvä edunvalvonta ja lastensuojeluprosesseihin kytkeytyvä edunvalvonta (voisiko käyttää niistä jopa eri nimiä?). Tämä voisi selkiyttää monia asioita ja lopputuloksena voisi olla osittain erilaisia käytäntöjä.
- 1.2. Lastensuojelun edunvalvonta poliittisideologisenä näkökulmana (lapsen etu ja -oikeudet) kannattaisi ottaa ehkä vielä nykyistä enemmän tietoisien korostuneesti esille.. Selkeä ”ulostulo” korostaisi Lastensuojelulain 22 §:n tätä tulkintaa tietoisena valintana. Tämä sopisi hyvin Pelastakaa Lapset ry:n ja muidenkin mukana olevien järjestöjen profiliin. Tämä edellyttää myös hankkeelta valintojen tekemistä ja rohkeita ulostuloja asiasa; onko esimerkiksi Tampereen ja Helsingin omaksumat toimintamallit ”vääriä”, kun ne eivät käytä lastensuojelulain mukaista edunvalvontaa rikosprosesseissa.
- 1.3. Hankkeen jo ansiokkaasti aloittamaa, hyvien esimerkkien ja käytäntöjen mallintamista tulee jatkaa. Myös eri toimijoiden rooleja ja vastuita tulee edelleen selkiyttää. Tällä työllä osoitetaan, että lastensuojelun edunvalvonnalle on paikka ja tila kuntien lastensuojelutyön arjessa ja erityisesti että lapsi hyötyy edunvalvonnasta. Tämä työ tulee dokumentoida hyvin.
- 1.4. Valtakunnallisten koordinaatio- ja tukimekanismien luomista tulee jatkaa. Lastensuojelun edunvalvonta tulee kytkeä entistä tiiviimmin valtakunnallisiin ”virallisiin” rakenteisiin, ministeriöiden kehittämisohjelmiin ja mahdollisesti kuntia enemmän velvoittaviin ohjausmekanismeihin. On tärkeää luoda yhteinen näky siitä, millaista lastensuojelun edunvalvontaa Suomessa halutaan jatkossa rakentaa ja kuka tätä asiaa jatkossa edistää.
- 1.5. Arvioinnissa osoittautui, että myös alueelliset koordinaatio- ja tukimekanismit ovat toiminnan kannalta tärkeitä. Toiminnan jatkuvuuden kannalta on välttämätöntä, että alueellisesti jokin koordinoiva taho (esim. osaamiskeskus) ottaa vastuulleen asian kehittämisen siihen asti, kunnes

kunnat ovat luoneet tarvittavat sopimus- ym. rakenteet edunvalvonnan kehittämiseksi ja ylläpitämiseksi alueella.

- 1.6. Lastensuojelun edunvalvonnan perustan vahvistamiseksi olisi tärkeää saada vaikuttavuus- ja seurantatietoja toteutuneista edunvalvonnoista ja käynnistää erilaisia tutkimushankkeita tiedon tuottamiseksi asiasta ja ilmiöstä.

2. Kysynnän lisääminen ja vahvistaminen

- 2.1. Keskeinen edellytys lastensuojelun edunvalvonnan läpimurrolle Suomessa on, että kaikissa sosiaalitoimissa tunnetaan toiminta ja sen merkitys hyvin. Tässä tiedon ja tietoisuuden lisäämisessä on vielä hyvin paljon työsarkaa. Moniin muihin kehittämishankkeisiin verrattuna asian edistymistä auttaa kuitenkin sen lainsäädännöllinen perusta.
- 2.2. Lastensuojelun edunvalvojahankkeeseen on kumuloitunut hankkeen aikana eniten tietoa tästä asiasta valtakunnassa. Tätä tietoa on jatkossa tärkeää levittää mahdollisimman laajasti erilaisissa ammatillisissa julkaisuissa ja tapahtumissa. Tämä suuntaa jatkohanketta selkeästi viestinnälliseen suuntaan.
- 2.3. Hankkeen kokemusten olisi tärkeää jalkautua edelleen laajemmin eri alueille. Tämä tarve tuli esille erityisesti loppuarvioinnin yhteydessä. Keskitetty (Helsingissä oleva) tieto, koulutukset ym. ei riitä vaan tarvitaan lähelle käytännön arkea tulevaa osaamista.
- 2.4. Lastensuojelun edunvalvonta olisi tärkeää saada kaikkiin mahdollisiin kansallisiin tai alueellisiin suosituksiin/oppaisiin/prosessikuvauksiin ym. joita lastensuojelusta nyt tehdään. Tällaisia ovat mm. Lastensuojelun käsikirja, lastensuojelun laatukriteerit, erilaiset huostaanoton prosessikuvaukset jne. Tämä työ on jo hankkeessa aloitettukin hyvin.
- 2.5. Arvioinnissa nousee esille huutava pula erilaisista suosituksista, ohjeista, oppaista, käsikirjoista, esitteistä jne. Hankkeella on kuitenkin jo sen verran paljon kokemuksia asiasta, että se voisi tällaisia suosituksia ja ohjeistuksia jo olla rakentamassa.

Tarjonnan lisääminen ja vahvistaminen

- 2.6. Tarjonnan lisäämiseksi ja vahvistamiseksi olennaista on yhtäältä luoda tukirakenteita jo koulutetuille edunvalvojille ja toisaalta tuottaa koko ajan uusia päteviä edunvalvojia. Hankkeen ratkaisu perustaa edunvalvojapankki Sosiaaliportin yhteyteen on toimiva ja rakentaa hyvin edellytyksiä jatkolle.
- 2.7. Hankkeen olisi hyvä jollakin tavalla linjata edunvalvojien pätevyysvaatimukset ja myös tuottaa ratkaisuja siihen, miten juristit (joita todennäköisesti aina tulee toiminaan myös lastensuojelun edunvalvojina) voisivat pätevyitä lapsen kanssa työskentelyyn.
- 2.8. Lastensuojelun edunvalvojien koulutukseen liittyvät kysymykset tulee ratkaista. Kenen ylläpitämä ja millainen on edunvalvojien koulutusjärjestelmä? Onko olemassa jatkokoulutusta?
- 2.9. Toimivien edunvalvojien työn tukirakenteet tulee olla kunnossa. Monessa yhteydessä nousee esille tarve työnohjaukseen, juridiseen konsultaatioon jne. Se, kuka tällaista tukirakennetta ylläpitää, tulee ratkaista.
- 2.10. Mikäli lastensuojelun edunvalvojista on rakentumassa sosiaalityön sisälle (tai rajalle) oma professionsa, millaisia foorumeita ammatti-identiteetin kehittymiselle ja yhteiselle jakamiselle voisi olla. Valtakunnallisia tukirakenteita tulee jonkun koordinoita.

Yleisesti ottaen voidaan todeta, että tärkeintä on nyt toiminnan kehittämisen jatkuvuuden turvaaminen. Muuten tähänastiset kehittämisponnistelut ovat olleet turhia. Voi vain toivoa, että näitä asioita vietäisiin eteenpäin jollain selkeällä ja suunnitelmallisella prosessilla, esimerkiksi Pelastakaa Lapset ry:n jatkohankkeella.

A large, light blue, stylized number '7' is positioned in the background, centered vertically and horizontally. It has a thick, blocky appearance with a slight shadow effect.

Loppusanat tienristeyksessä

7 Loppusanat tienristeyksessä

Paula Marjomaa

Kehittämishankkeena lastensuojelun edunvalvojahankkeen viisivuotinen matka on ollut pitkä. Kuitenkin voimme todeta, että asiana ja ilmiönä olemme vasta edunvalvojatoiminnan matkan alkumetreillä. Tätä kirjoitettaessa olemme saaneet hankkeelle kahden vuoden jatkorahoituksen, joten matka jatkuu tästä tienristeyksestä! Jatkohanke mukaan luettuna kyseessä lieenee pisimpiä kehittämishankkeita, joita Raha-automaattiyhdistys on projektirahoituksella rahoittanut. Olemme iloisia ja ylpeitä siitä, että myös he ovat nähneet asian tärkeyden. Vaikka hanke jatkuu, on tullut aika kiittää niitä lukuisia toimijoita, tienraivaajia ja rohkeita ihmisiä, jotka ovat tähän mennessä olleet matkallamme mukana kehittämässä ja kulkemassa tätä joskus niin mutkaista ja kivistä tietä. Jotkut heistä ovat jopa uskaltaneet laittamaan jotkut mutkat suoriksi ja sellaisia ihmisiä tarvitaan kaikessa kehittämistyössä!

Lastensuojelun edunvalvojahankkeessa on ollut mukana kuusi valtakunnallista vahvaa lastensuojelun toimijatahoa. Näiden edustajat ovat olleet mukana hankkeen ohjausryhmässä. Erityiset kiitokset tälle aktiiviselle ja asiantuntevalle ohjausryhmälle! Mukana olleiden lastensuojelujärjestöjen johtajat ovat myös tuoneet arvokkaan panoksen hankkeen vaikuttamistyön tueksi ja erityisesti sen jatkohankkeen saamiseksi. Pilottialueiden kaikki toimijat ansaitsevat myös erityiset kiitokset siitä, että he ovat jaksaneet omalla alueellaan ja omissa yhteyksissään aina uudelleen perustella ja vakuuttaa tämän toiminnan tarpeellisuutta, vaikka asia ei toden totta ole ollut helposti perusteltavissa siihen liittyvien vielä selkiintymättömien toimintakäytäntöjen ja ohjeistusten puuttumisen vuoksi. Olemme saaneet mukaan myös joukon edunvalvojiksi kouluttautuneita, jotka ovat rohkeasti ottaneet toimeksiantoja vastaan ja lähteneet katsomaan mitä kokemus heille tuo eteen. Kiitämme koulutukseen osallistuneita sekä koulutuksen kehittämiseen osallistuneita tahoja onnistuneen ja toimivan edunvalvojakoulutuksen aikaansaamisesta.

Matkan eri vaiheissa olemme kohdanneet niin valtakunnallisissa kuin alueellisissakin tilaisuuksissa lukuisia eri alojen asiantuntijoita, jotka ovat antaneet panoksensa tämän asian kehittämiseksi. Heitä haluamme myös kiittää! Lastensuojelun edunvalvojahanke on sekä laajuutensa että toimintatapansa sekä asiasisällön vuoksi ollut hanke, jossa sen ulkoinen arviointi on ollut erittäin perus-

teltua. Ulkoinen arviointi toi hankkeelle tärkeää näkökulmaa ja konsultaatiota kahden viimeisen vuoden kehittämistyön tueksi ja antoi uskoa siihen, että olemme oikealla tiellä. Haluamme kiittää ulkoisen arvioinnin toteuttajia ja siihen osallistuneita tahoja ja henkilöitä antoisasta yhteistyöstä.

Olemme koonneet tähän käsikirjaan kaiken sen ymmärryksen, tiedon ja kehittämisen tuloksen, jonka olemme vuosien 2005–2009 aikana toimineen hankkeen aikana keränneet. Jatkohanke (2010–2011) suuntautuu alueellisten ja valtakunnallisten toimintarakenteiden vahvistamiseen, tiedotus- ja koulutustehtäviin sekä vaikuttamistoimintaan. Käsikirja toimii jatkohankkeen levittämisen ja juurruttamistyön tukena. Se on tarkoitettu myös tueksi ja oppaaksi kaikille, jotka haluavat olla edistämässä lapsen osallisuutta kehittämällä lastensuojelun edunvalvontaa. Yhteistyötä ja voimien yhdistämistä todella tarvitaan lasten osallistumisoikeuden edistämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa!

Lähteet

Anttila, Markus ja Juote, Atso (2009) Lastensuojelun edunvalvojahanke, arvioinnin loppuraportti 20.10.2009. (julkaisematon)

Bardy, Marjatta (toim.) (2009) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Bilson, Andy & White, Sue (2005) Representing Children's Views and Best Interests in Court: An International Comparison. Child Abuse Review Vol. 14: 220-239

CAFCASS (Children and Family Court Advisory and Support Service) www.CAFCASS.gov.uk

Ervast, Sari-Anne & Tulensalo, Hanna (2006) Sosiaalityötä lapsen kanssa. Kokemuksia lapsikeskeisen tilannearvion kehittämisestä. SOCCA:n ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 8/2006.

Forsberg, Hannele (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 24.

Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 31. Ensi- ja turvakotien liitto, Helsinki.

Hill, Malcolm et. al.(2002): The Role of Safeguarders in Scotland. Centre for the Child & Society and Department of Politics, University of Glasgow. <http://www.scotland.gov.uk/Resource/Doc/46905/0024042.pdf>

Hirvelä, Päivi (2007): Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. WSOY. Juva.

Hotari, Oranen Mikko & Pösö Tarja (2009) Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Hyvärinen, Salla & Alkio, Paula (toim.) (2009) Eikö se kuulu kenellekään? Rohkene kohdata seksuaalisesti kaltoinkohdeltu nuori. Väestöliitto, Helsinki.

Hyytinen, Riitta (2007) Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 37. Ensi- ja turvakotien liitto, Helsinki.

Korpinen, Johanna (2008) Istuntoja institutionaalisen katseen alla. Lastensuojelun suulliset käsittelyt hallinto-oikeudessa. Acta Universitatis Tamperensis 1322. Tampere.

Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen – työryhmän muistio (2009). Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:30.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilannearvion käsikirja. Helsingin kaupungin sosiaaliviraston selvityksiä 2004:1

Muukkonen, Tiina (toim.) (2008) Suunnitelmallinen sosiaalityö lapsen kanssa. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 17, 2008

Muukkonen, Tiina (2009) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) (2009) Lastensuojelun ytimissä. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, Helsinki.

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Pesäpuun opas- ja käsikirjat 1/2004.

Möller, Sointu (2005) Arviosta sanoisin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Tutkimuksia 1/2005. Pesäpuu ry.

Oranen, Mikko (2008) Mitä mieltä! Mitä mieltä? Lasten osallisuus lastensuojelun kehittämisessä. Raportti 7. Ensi- ja turvakotien liitto, Helsinki.

Reinikainen, Sarianna (2007) Läheisneuvonpito lapsinäkökulmasta. Raportteja 7/2007. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Helsinki.

Taskinen, Sirpa (toim.) (2003) Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Oppaita 55. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes, Helsinki.

Valtioneuvoston selonteko: Lastensuojelusta kohti lapsipolitiikkaa. VNS 2/1995 vp <http://217.71.145.20/TRIPviewer/show.asp?tunniste=VNS+2/1995&base=ermuut&palvelin=www.eduskunta.fi&f=WP>

Weber, Corina & Zitelmann, Maud (2001, shortened English version 2004) Standards for Children's guardians. The representation of interests for children and young people in procedures of the family and guardianship courts in accordance with § 50 FGG2. Bundesarbeitsgemeinschaft Verfahrenspflegschaft für Kinder und Jugendliche e.V. (National Association of Guardians for children and young people in Germany)

Vuorio, Juha-Pekka; Saurama, Erja & Hänninen, Salla (toim.) (2008) Verkostojen voimaa vai seittien satimia. Kokemuksia läheisneuvonpidosta. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 18, 2008

Liite

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen työryhmien jäsenet ja edunvalvojakoulutuksiin osallistuneet

Hankkeen työntekijät:

Paula Marjomaa, kehittämispäällikkö, Pelastakaa Lapset ry
Otso Lapinleimu, projektivastaava, Pelastakaa Lapset ry
Hanna Tulensalo, projektivastaava (osa-aikainen 2008–2009) Pelastakaa Lapset ry
Milja Laakso, projektiassistentti (2009–), Pelastakaa Lapset ry

Konsultoivina juristeina:

Mirjam Araneva, lakimies, Pelastakaa Lapset ry
Tiina Tammi, järjestölakimies, Pelastakaa Lapset ry

Johtoryhmä:

Hanna Markkula-Kivisilta, pääsihteeri, Pelastakaa Lapset ry
Petri Tammisto, talousjohtaja, Pelastakaa Lapset ry
Pirkko Saartio, lastensuojelupalveluiden johtaja, Pelastakaa Lapset ry

Ohjausryhmä:

Mikko Oranen, Ensi- ja turvakotien liitto ry
Juha Fränti / Sanni Niskala, Nuorten ystävät ry
Marja Lampi / Kati Pajamäki, Helsingin diakonissalaitos
Anne-Maj Paldanius-Rehn, Folkhälsan Syd Ab
Hannaliisa Piironen, SOS-lapsikylä ry
Päivi Sinko, Helsingin yliopiston koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia

Vaikuttamistyöryhmä:

Hanna Markkula-Kivisilta, Pelastakaa Lapset ry
Pirkko Saartio, Pelastakaa Lapset ry
Sointu Möller, Pelastakaa Lapset ry
Marja Irjala, Nuorten ystävät ry
Sanni Niskala, Nuorten ystävät ry
Jari Ketola, SOS-lapsikylä ry
Hannaliisa Piironen, SOS-lapsikylä ry
Ritva Karinsalo, Ensi- ja turvakotien liitto ry
Mikko Oranen, Ensi- ja turvakotien liitto ry

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen valtakunnallinen pilottiryhmä:

Tuula Eneberg, Helsinki
Sinikka Halttunen, Hämeenlinna
Ulla Heino, Tampere
Leila Jääskeläinen, Lappeenranta
Sirkka Kariluoto, Lappeenranta
Eija Karimaa, Tampere
Kirsi Koponen, Tampere
Taina Kuosa, Hämeenlinna
Vuokko Kämäräinen, Kuopio
Virpi Lahtiharju, Helsinki
Kirsi Murtomäki, Tampere
Pirjo Niittynen, Tampere
Pirjo Nikkinen, Suonenjoki
Eero Niskanen, Kuopio
Helena Oksanen, Kotka
Kaisi Peltoniemi, Tornio
Pirjo Pöyhönen, Tornio
Anna Roinevirta, Janakkala
Riitta Räsänen, Kuopio
Susanna Salo, Pohjois-Savo
Ritva Seppälä, Kouvola
Maija-Liisa Ståhl, Hämeenlinna
Sari Timonen, Hämeenlinna
Tarja Vihtonen, Hamina
Janne Väinölä, Hämeenlinna
Raija Väänänen, Kuopio

Lastensuojelun edunvalvojahankkeen alueelliset pilottiryhmät:**Hämeenlinna**

Sinikka Halttunen, Martti Hurskainen, Taina Kuosa, Kirsti Linna, Anna Roinevirta,
Maija-Liisa Ståhl, Sari Timonen, Janne Väinölä

Kaakonkulma

Eeva-Riitta Ikonen, Leila Jääskeläinen, Sirkka Kariluoto, Päivi Koso, Ritva Seppälä, Tuija
Suikkanen-Malin, Tarja Vihtonen

Länsi-Pohja

Merja Alm, Esa Jääskö, Viljo Matanen, Matti Oinas, Kaisi Peltoniemi, Pirjo Pyhäjärvi,
Pirjo Pöyhönen, Marja-Leena Tervahauta, Oula Valkeapää, Kaisu Viippola

Pohjois-Savo

Vuokko Kämäräinen, Pirjo Mäenpää, Pirjo Nikkinen, Eero Niskanen, Pirkko Pensas,
Riitta Räsänen, Susanna Salo, Raija Väänänen

Tampere (pilottityöskentelyssä mukana eri vaiheissa)

Ulla Heino, Raija Kannisto, Eija Karimaa, Kirsi Koponen, Sanna Kuoppala, Kirsi Murtomäki, Pirjo Niittynen, Maria Palmgren, Mirja Saarni, Vuokko Ylinen

Lapsen kanssa työskentely edunvalvonnassa -työryhmä

Anne Korva, Virpi Lahtiharju, Kaisi Peltoniemi, Jaana Tervo, Tiina Ylä-Herranen

Edunvalvojakoulutuksiin osallistuneet:*I-koulutus 26-27.3. ja 15.5.2008*

Elina Anttila-Varpula, Seinäjoki
Eija Hiltunen, Jyväskylä
Liisa Holopainen, Helsinki
Eeva-Riitta Ikonen, Kuusankoski
Saara Keränen, Jyväskylä
Marjo-Riitta Koskimies, Hämeenlinna
Tarja Kulju, Oulu
Tarja Kuusrainen, Helsinki
Laura Lepikkö, Tampere
Outi Linnossuo, Raisio
Sinikka Loukusa, Vihanti
Jukka Melin, Meltola
Sointu Möller, Helsinki
Johanna Niemi, Pori
Mia Pråhl-Ollila, Askola
Tiina Ronkamo, Kaarina
Jaana Salakari, Imatra
Pirjo Selin, Jyväskylä
Jaana Tervo, Pori
Katja Vaahtera, Pori
Krista Velling
Tiina Ylä-Herranen, Kaarina

II-koulutus 27-28.10. ja 2.12.2008:

Maija Aro-Salonen, Vantaa
Marika Cande, Pyhtää
Kenneth Carlberg, Helsinki
Riina Karjalainen, Helsinki
Kaisu Kaverinen, Joensuu
Leena Koivula, Hyvinkää
Marju Korkeila, Hämeenlinna
Anne Korva, Ylitornio
Mari Levonen, Ulvila
Kirsti Linna, Hämeenlinna
Jaana Lohvansuu, Vantaa
Raija Maula, Jyväskylä
Irma Nikula, Helsinki

Marika Nirhamo, Pori
Petra Ovaska, Pori
Satu Raatikainen, Helsinki
Sara Saadetdin, Nokia
Merja Saukkoriipi, Pello
Mirja Silvennoinen, Imatra
Tuija Suikkanen-Malin, Kuusankoski
Marko Sulonen, Pori
Sirpa Tölkö, Lahti
Virpi Vaattovaara, Tampere
Ritva Vainio, Köyliö

III-koulutus 6.-7.4. ja 27.-28.4.2009

Terhi Elsälä, Ilmajoki
Pekka Häikiö, Muhos
Taija Jokimaa-Frusti, Tampere
Päivi Jokinen, Hyvinkää
Seija Jourio, Helsinki
Marja Kangas, Muhos
Antero Kupiainen, Helsinki
Kai Markkanen, Kouvola
Tina Mäkelä, Turku
Laura Närvi, Turku
Seija Olsen, Tornio
Reetta Peltonen, Tampere
Irene Pirhonen
Pirkko Porrassalmi, Jyväskylän mlk.
Heikki Santala, Kauhajoki
Seija Stocklin, Helsinki
Anne-Marie Terämä, Kouvola
Virpi Viitala, Seinäjoki

Pelastakaa Lapset - Rädda Barnen

Save the Children Finland

YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus lujittaa lapsen omaa oikeudellista asemaa häntä koskevassa päätöksenteossa. Tätä oikeutta turvaamaan tarvitaan joissakin tilanteissa lapselle huoltajan sijaan määrätty edustaja tai edunvalvoja. Edunvalvoja vahvistaa lapsen etua, osallisuutta ja lapsen oman puhevallan käyttöä tilanteissa, joissa huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua. Lapsen oikeuksien sopimuksen myötä useissa maissa on luotu järjestelmiä, jotka takaavat lapsen oikeuden edustajaan esimerkiksi lapsen huoltoon, asumiseen ja lastensuojeluun liittyvässä päätöksenteossa. Edustajajärjestelmiä kehitettäessä kiinnitetään huomiota siihen, että lapsen edustajilla on riittävästi osaamista lapsen kohtaamiseen ja lapsen kanssa työskentelyyn.

Lastensuojelun edunvalvonta -käsikirjassa pohditaan tämän suomalaisessa lastensuojelun kentässä uuden ilmiön, lastensuojelun edunvalvojan, tarkoitusta ja paikkaa. Miksi lastensuojelun suureen toimijajoukkoon tarvitaan vielä tällainen "lastensuojelun edunvalvoja"? Mitä hyötyä edunvalvonnasta on lapselle? Mistä tässä ilmiössä on kyse?

Käsikirjassa kuvataan edunvalvojan tehtäviä, oikeuksia ja juridista roolia edunvalvontaprosessin eri vaiheissa. Käsikirja tukee edunvalvojana toimivaa lapsilähtöisessä työskentelyssä. Se antaa eväitä myös edunvalvonnan tarvetta harkitsevalle sosiaalityöntekijälle ja edunvalvojamääräystä muotoilevalle käräjäoikeudelle tai maistraatille.

Lastensuojelun edunvalvojahankkeessa on Raha-automaattiyhdistyksen tuella (2005–2009 ja 2010–2011) luotu edellytyksiä lastensuojeluasioihin ja lapsen kanssa työskentelyyn perehtyneiden edunvalvojien käyttämiselle Suomessa. Hankkeessa on kehitetty edunvalvonnan käytäntöjä yhteistyössä pilottialueiden kanssa, selkiytetty tilanteita, joissa edunvalvojaa tulee käyttää, kerätty tietoa toteutuneista edunvalvonnoista ja koulutettu kymmeniä lastensuojeluasioihin erikoistuneita edunvalvojia.

